

บทที่ 3

การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพ

ความหมายของวรรณกรรมท้องถิ่น

แหล่งที่เป็นศูนย์รวมการสร้างสรรควรรณกรรมท้องถิ่นคือที่วัด และบ้าน อันต่างจากวรรณกรรมแบบฉบับของชาติที่มักจะถูกสร้างจากกวีราชสำนักในวัง ทั้งนี้วรรณกรรมท้องถิ่นที่ปรากฏลายลักษณ์อักษรมักจะมาจากวัด เนื่องจากเป็นแหล่งที่มีการเรียนการสอนของประชาชนทั่วไป อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวบรวมวรรณกรรมประเภทต่างๆ มากมายอีกด้วย ขณะที่วรรณกรรมมุขปาฐะนั้น จะถูกสร้างขึ้นมาจากทั้งวัดและบ้าน อาทิเช่น คำคม สุภาษิต ร้อยกรองชาวบ้าน ปริศนา คำทาย เพลงกล่อมเด็ก เพลงประกอบการละเล่นของเด็ก เพลงในพิธีกรรม เพลงร้องเล่น นิทาน ตำนาน คำสอน ฯลฯ วรรณกรรมเหล่านี้นับเป็นสมบัติของชาวบ้าน โดยมีวัดเป็นฝ่ายเกื้อหนุน (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2539 : 3)

ทั้งนี้เป็นที่ทราบดีว่า วรรณกรรมโดยทั่วไปสามารถแบ่งออกเป็น วรรณกรรมมุขปาฐะ กับวรรณกรรมลายลักษณ์ และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า วรรณกรรมท้องถิ่นคือเรื่องเล่า ซึ่งอาจเล่าสืบต่อกันมาเป็นมุขปาฐะหรือสืบทอดต่อกันด้วยปาก (Oral Transmission) ภายหลังจึงมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร วรรณกรรมท้องถิ่นจึงมีลักษณะดังนี้คือ เป็นวรรณกรรมที่สร้างโดยกลุ่มชนท้องถิ่น มีวัดเป็นศูนย์กลาง มีลักษณะรวมที่แม้จะเป็นนิทานหรือนิยายก็เป็นนิทานคติธรรม หมายถึงว่ามักจะมีเรื่องทางธรรมแทรกเข้ามาเสมอ มีฉันทลักษณ์ที่เป็นที่นิยมกันในท้องถิ่น และจะต้องใช้ภาษาในวรรณกรรมเป็นภาษาของท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 17)

ดังนั้น วรรณกรรมซึ่งใช้ในการเทศน์ธรรมหรือที่ว่า ธรรมทานหาศีลตาย ของล้านนานั้น จึงจัดได้ว่าเป็นประเภทของวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีการแสดงออกด้วยการใช้โวหาร คือพระสงฆ์เป็นผู้เทศน์ ในระหว่างการประชุมพิธีศพ เรียกว่าเป็นวรรณกรรมที่ใช้ในประเพณีและพิธีกรรม อันเป็นส่วนประกอบสำคัญของพิธีศพ ไม่น้อยไปกว่าความเชื่อหรือวัตถุลักษณะที่ปรากฏและเชื่อถือกันเลย

สำหรับวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมนั้น อาจมีเนื้อหาสาระและความสำคัญคือ เป็นเครื่องมือสำคัญในการแถลงความมุ่งหมายของพิธีกรรม และยังเป็นตัวกำกับการดำเนินไปของพิธีกรรมอีกด้วย วรรณกรรมประเพณีและพิธีกรรมของล้านนานั้น เกิดขึ้นเพื่อใช้และประกอบในพิธีกรรมต่างๆ โดยจะมีการแต่งถ้อยคำคล้องจองสร้างสรรค์คำที่สวยงามทั้งเปรียบเทียบกับพรณาให้

เห็นภาพ โดยใช้ภาษาท้องถิ่น แทรกด้วยภาษาบาลีเพื่อความเป็นสิริมงคลและเพื่อเกิดความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมนั้น วรรณกรรมกับพิธีกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กันมานานมาก จนกล่าวได้ว่าในสังคมล้านนาระยะแรกนั้น พิธีกรรมทำให้เกิดวรรณกรรมขึ้นมา โดยเฉพาะวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง เช่น บทสวดต่างๆ ซึ่งจะเป็นการร้อยกรองคำอย่างไพเราะ เพื่อมุ่งหมายให้จดจำได้ง่าย จากนั้นจึงทำให้เกิดความหมายที่ศักดิ์สิทธิ์และเกิดความรู้สึกศรัทธาในที่สุด (สมุท จันทน์หอม, 2538 : 111)

ในการศึกษาวรรณกรรมที่ได้นำมาใช้ในพิธีศพนี้นี้ มิได้มุ่งศึกษาเพื่อเปรียบเทียบความเหมือนหรือความต่างของตัววรรณกรรมฉบับต่างๆ แต่ได้มุ่งศึกษาเนื้อหาตัววรรณกรรม เพื่อที่จะค้นหาความหมายในเนื้อหา การคาดคะเนจุดมุ่งหมายของผู้แต่งในการแต่งวรรณกรรมเรื่องนั้นขึ้นมา ความเหมาะสมที่นำวรรณกรรมเรื่องดังกล่าวมาใช้กับพิธีศพ และเนื้อหาของวรรณกรรมที่สัมพันธ์กับพิธีกรรมและข้าวของเครื่องใช้ในพิธีศพ และจะทำการศึกษาต่อเนื่องไปจนถึงบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมต่อผู้ที่ไปร่วมพิธีศพและต่อสังคมล้านนาต่อไป

วรรณกรรมที่นำมาใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา

จากการศึกษาเชิงสำรวจพบว่า วรรณกรรมที่มีการนำมาใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนานั้นมีความหลากหลาย แต่ก็สามารถจัดประเภทตามเนื้อหาของวรรณกรรมออกได้เป็น 3 กลุ่มดังต่อไปนี้

1. กลุ่มวรรณกรรมประเภทอานิสงส์ ได้แก่เรื่อง อานิสงส์สัพพทาน อานิสงส์ล้างคาบ อานิสงส์คนตาย อานิสงส์เผาศพ อานิสงส์น้ำศพ และอานิสงส์ทานผ้าบังสุกุล
2. กลุ่มวรรณกรรมคำสอน ได้แก่เรื่อง มลัตยโปรด มหามูลนิพพานสูตร มาตาปิตุ นิพพานสูตร กรรมวิบาก ร่ำสังขาร และเปตพลี
3. กลุ่มวรรณกรรมที่ใช้เทศน์ตามความนิยมในท้องถิ่น ได้แก่เรื่อง มหาชาติฉบับสร้อยสังกร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์กุมาร กัณฑ์ชูชก ตำนานพระแก้วดอนเต้า และปัจจุบันยังนิยมการเทศน์ปากเปล่าเรียกว่าการปาฐกธรรมอีกด้วย

ทั้งนี้ยังมีวรรณกรรมอีกเป็นจำนวนมากที่นิยมนำมาเทศน์ขณะที่มีพิธีศพในท้องถิ่นล้านนา ขึ้นอยู่กับความเชื่อถือและปัจจัยอีกหลายประการในการตัดสินใจนำเอาวรรณกรรมเหล่านั้นมาใช้ดังจะกล่าวถึงต่อไป ซึ่งบางเรื่องนั้นก็มีความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมานานในท้องถิ่น บางเรื่องนั้นเป็นความนิยมที่เพิ่งปรากฏในเวลาไม่นานนัก อย่างไรก็ตามกลุ่มวรรณกรรมที่ผู้ศึกษานำมาศึกษาวิจัยและทำการแบ่งกลุ่มเป็น 3 กลุ่มนั้น ก็เป็นเรื่องส่วนใหญ่ที่ใช้กันอยู่ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะมีเนื้อหา คำสอน ความหมายที่ใกล้เคียงหรือแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มดังนี้

1. กลุ่มวรรณกรรมประเภทอนิสงส์

ความหมายของวรรณกรรมประเภทอนิสงส์

คำว่าอนิสงส์ หมายถึงผลแห่งกุศลกรรม ผลบุญ หรือประโยชน์ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 941) ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงคัมภีร์อนิสงส์ ก็น่าจะหมายถึงคัมภีร์ที่มีเนื้อหาเพื่อบรรลุถึงความคาดหวังในผลแห่งกุศลกรรมต่าง ๆ เมื่อนำคัมภีร์ประเภทนี้มาร่วมใช้ในประเพณีหรืองานพิธีทางศาสนาที่จัดขึ้นในชุมชน โดยผู้เรียบเรียงวรรณกรรมเหล่านั้นขึ้นมาในอดีต น่าจะมีจุดประสงค์หลักดังนี้คือ

- ก. เพื่ออธิบายผลแห่งการประกอบกุศลกรรมด้านต่างๆ
- ข. เพื่อชักชวนให้คนในสังคมมีส่วนร่วมในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา
- ค. เพื่อความรู้เรื่อง ดำรงตั้งมั่นแห่งพระศัทธิธรรม
- ง. เพื่อสนับสนุนประเพณีความเชื่อท้องถิ่นอันมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน
- จ. เพื่อชักชวนคนในสังคมให้มีส่วนร่วมในการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์

ประเภทของวรรณกรรมอนิสงส์

วรรณกรรมที่มีเนื้อหาจัดว่าอยู่ในประเภทอนิสงส์ในล้านนานั้นมีจำนวนมาก และสามารถแบ่งประเภทได้ตามลักษณะเนื้อหา คือ

1. อนิสงส์ของการสร้าง การถวายทาน เช่น การสร้างพระวิหาร พระพุทธรูป
2. อนิสงส์ของการบวช เช่น อนิสงส์บวชสามเณร อนิสงส์บวชวิहार
3. อนิสงส์ของการรักษาศีล เช่น อนิสงส์ศีลห้าศีลแปด
4. อนิสงส์ของการทำศพ เช่น อนิสงส์ล้างดาบ อนิสงส์หน้าศพ
5. อนิสงส์ของการบำเพ็ญกุศลต่างๆ นอกจากที่กล่าวมา เช่น อนิสงส์เลี้ยงพ่อแม่ อนิสงส์กองจีเหยื่อ (พระมหาสิงห์คำ รักป่า, 2543 : 149-152)

จากการศึกษาวรรณกรรมประเภทอนิสงส์ที่มีอยู่ในคัมภีร์ใบลานแบบล้านนา และเป็นคัมภีร์ที่ถูกนำมาใช้ในพิธีศพนั่น พบว่าส่วนหนึ่งเป็นวรรณกรรมที่มีการแต่งขึ้นมานานมาแล้ว และมีลักษณะเช่นเดียวกับคัมภีร์ใบลานประเภทอื่นๆ อีกมาก ที่มักจะไม่มีมีการระบุวันเวลาที่มีการแต่งวรรณกรรมและการบันทึกจดจารครั้งแรกขึ้นได้ วรรณกรรมประเภทอนิสงส์ในล้านนาก็เช่นกันกับวรรณกรรมประเภทอื่นๆ ที่ยังคงหลงเหลือมาถึงปัจจุบันทั้งในรูปแบบของคัมภีร์ใบลานอีกทั้งยังมีการนำเอาวรรณกรรมประเภทอนิสงส์นี้ไปใช้ในงานพิธีอันเกี่ยวกับความเชื่อและทางศาสนาเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมอนิสงส์ที่สร้างขึ้นใหม่ในรูปแบบของใบลานกระดาษที่มีอยู่พิมพ์ขายเป็นจำนวนมาก

ลักษณะรูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมประเภทอนิสงส์

1. ภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมอนิสงส์ล้านนา

คัมภีร์ประเภทอนิสงส์ของล้านนานั้น มักจะมีการแต่งขึ้นเป็นร้อยแก้ว เพื่อใช้ในการเทศน์ โดยจะมีลักษณะเช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภทชาดกคือ มีการยกคาถาภาษาบาลีตั้ง แล้วอธิบายขยายความเป็นร้อยแก้ว ซึ่งในบางวรรคอาจมีการส่งสัมผัสเสียงสระปรากฏอยู่บ้าง ดังตัวอย่างเช่นใน อนิสงส์บังสุกุล ฉบับวัดเชียงมั่น ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 78.009.01I 018-018 ตอนต้นเรื่องว่า

“...นโม ตสฺสสตฺถุ เอวมเม สุตํ เอกํ สมํ ภควา สาวตถิยํ วิหรนติ เขตฺวเน อานาถปิณฺทิกสส อาราม โภ สาธโว ดุรา สัปปริสา ทงฺหลายล้ากาล สมฺเย ทงฺหลาย สิบประการ มีกัฬโกณฑิสมเย เป็นต้น มีปรินิพพานเป็นที่แล้ว ยังมีกาลคาบหนึ่ง คือกาลอันพระพุทธเจ้าจักเทศนา สดฺดา อันว่า สัพพัญญุพระพุทธเจ้าตนเป็นครูแก่คนแกลเทวดาทงฺหลาย วิหรนติ ก็อยู่สำราญ ในป่าเขตวันอารามแห่งนายอนาถปิณฺทิกมหาสฺถูฐิ อันมีในที่ใกล้เวียงสวตฺตฺตฺราชาณี มีประมาณว่าได้ 4 ร้อยเช่น ขาญคูมีแฉะ ออโข ในกาลเมื่อนั้น สัพพัญญุพระพุทธเจ้าอยู่สำราญในป่าเขตวันอารามดังอัน...”

จะเห็นได้ว่าการใช้ภาษาท้องถิ่นล้านนาสลับกับภาษาบาลี เพื่อให้ผู้ฟังสามารถทำความเข้าใจในเนื้อหาของคัมภีร์ที่นำมาแสดงธรรม โดยอาจใช้วิธีการสอนแบบทั้งการใช้เทศนาโวหารและสาธกโวหาร และอาจจะมีการยกอุทาหรณ์เป็นนิทานธรรมประกอบอยู่ในเนื้อหาของวรรณกรรมไปด้วย (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2539 : 41) เช่น ในเรื่องอนิสงส์ล้านคาบ ฉบับวัดดอกเอื้อง อำเภอเมือง เชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 78.009.01I 027 – 027 ดังความว่า

“...ยังมีบุคคล 2 คนผัวเมีย ชายผู้เป็นผัวชื่อว่า กาละ หญิงผู้เป็นเมียชื่อว่า กาลิ แลบุคคละทั้ง 2 ผัวเมียนั้น เทียรยอมรับเอาซากผี อันคนทั้งหลายหากเอาไปทอดเสียในป่าช้าที่นั่น บุคคละทั้ง 2 ผัวเมีย เทียรยอมแก้เอาผ้าอันห่มซากผีนั่น ออกไว้แล้วซากทั้ง 2 ค้เผาซากผีอันนั้นเสียแล้ว มหาเถรเจ้าก็กระเด็นไปรอดไปเถิงฐานะที่นั่น แล้วก็มีใจยินดี ก็อยู่ในที่นั่นหั้นแล เมื่อนั้นบุคคลทั้ง 2 ผัวเมียคือว่ากาละกาลินั้น ซากหั้นมหาเถรเจ้าตนนั้น ซากมีใจชมชื่นยินดีมากนั้แล ซากีร่าพึ่งว่ากลัวแต่อันจักเป็นภัยอันตรายจักมาถึงแก่มหาเถรเจ้าตนนั้น จึงจักเข้ามาไหว้มหาเถรเจ้าว่าดังนี้...”

ดังที่กล่าวแล้วว่า ภาษาในอนิสงส์แบบล้านนาที่ใช้เทศน์หน้าศพนี้ มีการใช้ภาษาถิ่นล้านนาสลับกับภาษาบาลี เพื่อทำให้บันทึกบนใบลานมีความศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากถือกันว่าภาษาบาลีนั้นเป็นภาษาที่ใช้กันในสมัยพุทธกาล จึงมีความพิเศษในการนำมาประกอบธรรมที่แต่งขึ้นเพื่อใช้เทศน์ให้คนทั่วไปได้ฟัง นอกจากจะทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่เป็นมงคลแล้ว ยังเป็นการเพิ่ม

ความน่าเชื่อถือให้กับตัวคัมภีร์เองอีกด้วย ดังจะเห็นได้ จากการสอบถามผู้ที่มาเข้าร่วมในพิธีศพ หรือพระสงฆ์ผู้ทำการเทศน์ (สัมภาษณ์ พระมหาสุภชัย สุทธิญาโณ, 5 กันยายน 2542) จะให้ข้อมูลที่ตรงกันว่า ที่นำคัมภีร์ที่มีภาษาบาลีเหล่านี้มาใช้ก็เนื่องจากเชื่อถือในเนื้อหา และความศักดิ์สิทธิ์ของคำในเนื้อหาคัมภีร์นั้นๆ

อาจกล่าวได้ว่าภาษาของวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อนำมาใช้เป็นคัมภีร์สำหรับแสดงพระธรรมเทศนา เป็นจุดเด่นอีกประการหนึ่งที่ทำให้เนื้อความเกิดความศักดิ์สิทธิ์ น่าเชื่อถือ เป็นเหตุผลหลักประการหนึ่งที่ทำให้มีการนำเอาธรรมอานิสงส์เหล่านี้มาใช้เทศน์ในพิธีศพแบบ ล้านนา

2. เนื้อหาของวรรณกรรมอานิสงส์ ที่ใช้ในพิธีศพ

วรรณกรรมประเภทอานิสงส์ที่ใช้เทศน์ที่ใช้ในประเพณีศพนี้ จะมีส่วนประกอบของเนื้อหาที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นการกล่าวถึงผลบุญจากการให้ทานประเภทต่างๆ หรือที่เรียกว่าอานิสงส์ จากการกระทำนั้นๆ มีการยกเอานิทานธรรมเรื่องต่างๆ มาเล่าประกอบหัวข้อธรรมที่ต้องการที่จะสอน รวมทั้งคำสอนในแบบอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการสอนในเรื่องเกี่ยวกับชาติภพหน้า

การเริ่มต้นเรื่องวรรณกรรมอานิสงส์ มักจะเป็นการกล่าวอ้างว่าเป็นพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า เช่นในอานิสงส์ล้างตาบ ฉบับวัดดอกเอื้อง อำเภอเมือง เชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 78.009.011 027 – 027 ดังความว่า

“... หากเปนนิทาน วณัฏ์ คำแห่งมหาอนันทะหากกล่าวแก่อรหันตาเจ้าทั้งหลายได้ 500 พระองค์ มีมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธานว่า ภนฺเต กัสสป เถระเจ้า ตนมีอายุ อิทํ สุตตํ อันว่ากาลกาลิสุดตอันนี้ เม มยา อันข้าตนชื่อว่าอานันทสุด หากได้ฟังและรับรองเอาแต่กระอุบแก้ว กล่าวคือว่า มุขทวารแห่งพระพุทธเจ้า ...”

โดยกล่าวอ้างว่า เป็นพระวณะจากพระโอรสของพระพุทธเจ้า (หากได้ฟังและรับรองเอาแต่กระอุบแก้ว กล่าวคือว่า มุขทวารแห่งพระพุทธเจ้า) และได้รับการถ่ายทอดมาโดยพระอานนท์ ซึ่งนิยมมากในการนำมาแต่งคัมภีร์ต่างๆ ตอนเริ่มต้นเรื่อง ในตัวอย่างจากคัมภีร์เรื่องอื่น เช่นในอานิสงส์หน้าศพ ฉบับวัดลัญจวิหาราม อำเภอหางดง เชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 84.137.011.032-032 ก็กล่าวไว้เช่นเดียวกันคือ

“....ดูราสัปรุริสะทั้งหลาย ที่นี้เราจักเทศนาธัมมอานิสงส์อันบุคคลผู้ได้เลิกซากสังสการยังฝิตายนั้นก่อนแล ตามดังพระมหาอนันทะเจ้าหากได้สดับตรับฟังเอาแต่ปากพระพุทธเจ้า มาเทศนาเมื่อสังคายนาธัมมหัวข้อวันนั้นว่าดังนี้ อันว่าบุคคลผู้ใดได้สังสการ...”

เนื้อหาในคัมภีร์ที่เริ่มต้นด้วยการอ้างว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้กล่าวพุทธวจนะแก่พระอานนท์เพื่อมาเทศนาต่อนั้น ปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์เรื่องอื่นๆ ด้วย เช่น คัมภีร์เรื่องอานิสงส์ทานผ้าบังสุกุล ฉบับวัดพรหม อำเภอมะจิม น่าน อย่างไรก็ตาม มีคัมภีร์บางเรื่องที่กล่าวว่า เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล โดยมีการเริ่มต้นเรื่องจากการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นส่วนหนึ่งและมีส่วนร่วมในเนื้อเรื่องด้วย เช่น ในอานิสงส์บังสุกุล วัดเชียงมั่น ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 78.009.01I 018-018

“... ยังมีในกาละคราบนี้ ก้อกาละอันพระพุทธเจ้าจักเทศนา สดถา อันว่าสัพพัญญุ พระพุทธะเจ้าตนเป็นครูแก่คนแลเทวดาทั้งหลาย วิหรนติ คืออยู่สำราญในป่าเขตวันอารามแห่งนาย อนาถบิณฑิกมหาเสฏฐี ...”

หรือใน อานิสงส์สัพพทาน ฉบับวัดคอนมูล ตำบลนาทะนุง กิ่งอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน พ.ศ. 2457 หมายเลขไมโครฟิล์ม 89.165.01I.070-070 กล่าวว่า

“... ยังมีในกาละคาบ ๑ พระพุทธะเจ้าอยู่สำราญในปล้ำเขตวันนมหาวิหารอันมีเจ้า ภิกขุสังฆ แลคณเฑาะว์ทั้งหลาย อันมาหากเวตล้อมเป็นบริวารอยู่คี่มีหั้นแล ตสมี กาละ นั้น พระพุทธะเจ้าก็เทศนาธรรมแก่คนแล / เทวดาทั้งหลายด้วยเสียงอันม่วนเพราะนักร้อง...”

ในวรรณกรรมบางเรื่องก็อาจจะมีการกล่าวถึงพระพุทธวจนะที่ไม่ได้กล่าวกับพระอานนท์ ดังเช่นในอานิสงส์คนตาย ฉบับวัดทรายมูลเมือง อ.เมือง เชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 78.009.01I 028-028 ดังความว่า

“... นโม ตสฺสสตฺถุ ทตฺวา นมิตฺตงฺกมฺสฺสชาติ อทินฺคภา อญฺญตรํ พราหมณํ อารพฺก กเถสิ คธาอันนี้ พระพุทธเจ้าปรารภเชิงพราหมณ์ผู้ 1 อยู่ในเมืองสาวัดดี มีข้าวของมากนัก ท่านพราหมณ์ผู้นี้ ...”

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในส่วนเริ่มต้นเรื่องของวรรณกรรมประเภทอานิสงส์ที่ถูกนำมาใช้เทศนาในพิธีศพแบบล้านนานั้น มีวิธีการเปิดเรื่องเพื่อที่จะดำเนินเนื้อเรื่องต่อไปอยู่ 3 ประเภทกล่าวคือ

1. เปิดเรื่องด้วยการกล่าวถึงว่าเป็นเรื่องที่ได้รับการจดจำมาจากการบอกเล่าของพระอานนท์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากพระพุทธวจนะของพระพุทธเจ้าอีกที
2. เปิดเรื่องด้วยกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะดำเนินเรื่องต่อไป โดยมีพระพุทธองค์เป็นส่วนหนึ่งในเนื้อเรื่องนั้นๆ
3. เปิดเรื่องโดยกล่าวว่าเป็นพระพุทธวจนะของพระพุทธองค์ที่ตรัสกับบุคคลฐานะอื่นๆ ที่ไม่ใช่สาวกของพระพุทธองค์

จากข้อสรุปดังกล่าว ทำให้สามารถมองเห็นภาพได้ว่าผู้ที่แต่งเรื่องอานิสงส์ต่างๆ ในยุคสมัยหนึ่งนั้น อาจจะถือเป็นหลักปฏิบัติที่จะต้องนำเอาพระพุทธเจ้ามามีส่วนร่วมในเนื้อหาวรรณกรรมของตน เพื่อทำให้เกิดความเชื่อว่าเป็นวรรณกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์จริง ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเนื่องจากวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรม อันเป็นช่วงเวลาที่ดีเป็นโอกาสพิเศษ ดังนั้น องค์ประกอบต่างๆ ที่ถูกหยิบนำมาใช้ในพิธีกรรมย่อมต้องมีความพิเศษ อันประกอบไปด้วยความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ทั้งของภาษาและการกล่าวอ้างพุทธวจนะดังกล่าว อันจะทำให้ผู้มาฟังเทศน์เกิดความสงบและสนใจที่จะฟัง อันเป็นกลวิธีอย่างหนึ่งของผู้แต่งวรรณกรรมในยุคสมัยหนึ่งนั่นเอง

สำหรับเนื้อหาในวรรณกรรมประเภทอานิสงส์แบบล้านนาที่ใช้ในพิธีศพนี้ จากการศึกษาพบว่ามีการบวนการสร้างเนื้อเรื่องที่มีความหลากหลายน่าสนใจชวนให้ติดตาม และพบว่ามีจุดที่คล้ายกันบางอย่างในการแต่งเรื่องของวรรณกรรมอานิสงส์ โดยจะได้ศึกษาวรรณกรรมประเภทอานิสงส์ที่ใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนาดังนี้คือ

1. อานิสงส์ล้างคาบ

วรรณกรรมอานิสงส์เรื่อง อานิสงส์ล้างคาบนี้ เป็นคัมภีร์ใบลานฉบับวัดดอกเอื้อง ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ระบุปีที่จาร ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ถ่ายสำเนาไมโครฟิล์มไว้รหัส 78.009.01I.027-027

เนื้อหาของวรรณกรรม

ในเนื้อเรื่องของอานิสงส์ล้างคาบ ได้กล่าวถึงพระมหาพาลีเถระได้เดินทางสู่เมืองสาวัตถีและพบกับ กาละ กาลี สองผัวเมียที่อาศัยอยู่ในป่าช้าโดยหากินกับเสื้อผ้าของคนตายที่ญาติได้ไว้ให้ก่อนนำไปเผา เมื่อพระเถระไปถึงทั้งสองก็กล่าวว่าที่แห่งนี้ไม่ปลอดภัย เนื่องจากมักมีโจรมาปล้นสดมภ์เสมอ พระเถระจึงกล่าวว่า ตนเป็นศิษย์แห่งพระพุทธเจ้าย่อมแสวงหาซึ่งผ้าบังสุกุลและจีวรในป่าช้าเป็นปกติเพื่อนุ่งห่ม 2 คนผัวเมียจึงบังเกิดความศรัทธาและอาราธนาพระเถระเข้าไปในที่อันควร

ในเวลานั้นเอง นางเขมา บุตรีของเศรษฐีธัมมจิตต ได้เสียชีวิตลง ทำให้เศรษฐีธัมมจิตตเกิดความเศร้าโศกเป็นอันมาก พระเถระจึงกล่าวกับพระราชาที่เสด็จมาสักการะว่า ตนจะถือโอกาสนี้แสดงปริศนาธรรมแก่คนทั้งหลาย โดยเริ่มจากการตกแต่งร่างนางเขมาและแห่แห่นมาที่ป่าช้า จากนั้นจึงให้เหล่าชายหนุ่มผู้เคยหลงใหลนางเข้ามาดู คนเหล่านั้นต่างพากันสรรเสริญว่านางเขมายังคงมีความงดงามอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่เมื่อเริ่มเผาร่างนางเขมาแล้ว ชายหนุ่มทั้งหลายก็พบว่าร่างของนางเขมาไหม้เกรียมและมีสภาพที่ไม่น่าดูยิ่งนัก พระเถระจึงใช้โอกาสนี้ในการแสดงปริศนาธรรม

ซึ่งปริศนาธรรมที่พระเถระแสดงนี้ เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหรือพิธีกรรมในพิธีศพ และหลักคิดทางศาสนาพุทธทั้งสิ้น โดยผู้แต่งได้แต่งให้เป็นการตอบคำถาม ระหว่างผู้ตั้งข้อสงสัยในการกระทำต่างๆ ในพิธีศพคือ พระยาปเสนทิโกศล กับผู้ตอบคือพระมหาพลิเถระ ซึ่งได้กล่าวไว้ดังนี้คือ

- ก้อนเส้า 3 ก้อนที่ใช้ต้มน้ำอาบศพนั้นคือ ภาวะทั้ง 3 ได้แก่ กามภาวะ หมายถึง ภาวะแห่งนรกและโลกมนุษย์ รูปภาวะหมายถึง สวรรค์ทั้ง 6 ชั้น และ อรูปภาวะ หมายถึงภาวะแห่งพรหมทั้ง 4 ชั้น ที่ให้ความหมายกับก้อนเส้าดังนั้นก็เพื่อที่จะให้นึกถึงการเวียนว่ายตายเกิดในภพทั้ง 3 นี้ และให้ตั้งจุดมุ่งหมายไว้ที่การบรรลุนิพพานเพื่อที่จะหลุดพ้นจากภพภาวะทั้ง 3

- หม้อน้ำร้อน หมายถึง รูปขั้นสูงแห่งสิ่งมีชีวิตที่ต้องมีการแตกดับและแปรเปลี่ยน คือต้องการจะสอนให้รำลึกถึงความไม่เป็นอนิจจังของชีวิต

- น้ำร้อนที่เดือดอยู่ในหม้อ เปรียบเหมือนกับอารมณ์ในทางร้ายของมนุษย์คือ โลภะ โทสะ โมหะ อันขึ้นอยู่กับการสับสนผิดทั้ง 6 คือ จักขุ โสตะ ชานะ ชิวหา กายะ และ มโน

- เมื่อดับไฟและน้ำเย็นลงแล้ว เปรียบน้ำเย็นนั้นเป็นเหมือนใจแห่งพระพุทธเจ้าหรือหมายถึงหลักแห่งการดำรงพระศาสนาซึ่งประกอบไปด้วย พระอรหันต์ ภิกษุ และพระพุทธเจ้า

- ค่ายที่ใช้ผูกที่คอ เท้า และที่มือนั้น หมายถึงบ่วงทั้ง 3 คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ที่ไม่อาจใช้มีดหรือไฟมาตัดทิ้งได้ง่ายๆ มีสิ่งเดียวที่จะตัดได้คือปัญญาในการพิจารณาสิ่งเหล่านี้ของตนเองเท่านั้น และการนำเอานิพพานมาเป็นที่ตั้งก็เปรียบดังการใช้มีดอันคมกล้า มาตัดบ่วงเชือกทั้ง 3 นี้ออกไป

- บันได 3 ขั้นนั้นหมายถึง ภาวะทั้ง 3 มีความหมายเช่นเดียวกับก้อนเส้าทั้ง 3 ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

- การทุบหม้อให้แตก ภายหลังจากหามศพลงจากเรือน ให้ความหมายว่า หม้อเปรียบเสมือน รูปธรรม นามธรรม ที่ย่อมมีการแตกสลาย และการรักษาศีลเท่านั้นที่จะทำให้ไปสู่ภาวะนิพพาน

- เมื่อเวลาที่ต้องหามศพเข้าป่าช้า และมีให้หันหลังกลับนั้น ให้เหตุผลว่า การหันหลังกลับหมายถึงการหันกลับไปสู่ภาวะทั้ง 3 คือต้องเวียนว่ายตายเกิดเช่นเดิม เมื่อต้องการไปสู่ภาวะแห่งนิพพานแล้ว ก็จะต้องมุ่งมั่นไม่หันเหกลับไปสู่ที่ตั้งเดิมของตน

- แหวนที่สวมบนนิ้วของผู้ที่เดินมาถึงป่าช้าก่อน เนื่องจากต้องการให้คนผู้นั้น ได้พิจารณาแก้วที่หว่าแหวน เพราะมีความใสสะอาดไม่หมองเศร้า ดั่งหนทางไปสู่ภาวะแห่งนิพพานอันใสสะอาดดั่งแก้วนั่นเอง

- การที่ต้องหามศพเวียนรอบป่าช้า 3 เมื่อมาถึงนั้น ก็เพื่อให้คนทั้งหลายได้พิจารณาถึงภาวะแห่งการเวียนว่ายตายเกิดทั้ง 3 โดยมีความหมายเช่นเดียวกับก้อนเส้า และบันได 3 ขั้น

- นามะพร้าวและน้ำสะอาดที่ใช้ล้างหน้าศพ เปรียบหมายถึงจิตใจแห่งพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ที่มีจิตใจบริสุทธิ์ การที่นำมาล้างหน้าศพเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึง และเพื่อให้ผู้ที่อยู่ในพิธีได้ตระหนักถึงความสำคัญในการไปสู่ภาวะแห่งนิพพาน

- เงินที่ใช้ใส่ปากศพนั้น เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในพิธี ได้คิดถึงว่า ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นคน มักจะแย่งกันหาเงิน โดยใช้วิธีที่ผิดศีลธรรมต่างๆ แต่เมื่อเสียชีวิตไป แม้แต่เงินที่อยู่ในปากก็ยังเอาไป ด้วยไม่ได้ จึงควรจะได้ไตร่ตรองในเรื่องดังกล่าวให้ดี และควรจะหมั่นทำบุญ รักษาศีล เพื่อละความ โลก ตัณหาทั้งหลาย

- การที่เอาหมากใส่ไว้ในปากศพนั้น ก็เพื่อให้คิดถึงว่า เมื่อยามมีชีวิตนั้น คนมักจะใช้ ปากพูดจาว่าร้าย โกหกนิทาผู้อื่น รวมทั้งความอยากกินอาหารต่างๆ ก็ล้วนกินด้วยปาก แต่เมื่อเสียชีวิตลงกลับไม่อาจเคี้ยวได้แม้แต่หมากที่อยู่ในปาก จึงควรหมั่นทำบุญถือศีล เพื่อที่จะได้ลดละการ กระทำที่ไม่ดีเหล่านั้นลง

- ตอนที่ยกศพลงจากเรือนแล้วให้อาพาฬกัด 3 กลีบ ก็มีความหมายถึงภพภูมิทั้ง 3 เช่นเดียวกับก้อนเส้า 3 ก้อนและบันได 3 ขั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้แต่งได้พยายามเปรียบเทียบปัญหาธรรมต่างๆ ออกมาเป็น สัญลักษณ์ทางวัตถุ ที่ปรากฏอยู่ในศาสนพิธี เป็นการให้ความหมายที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา กับ อุปกรณ์สิ่งของที่นำมาใช้ประกอบในการดำเนินพิธีกรรม และยังใช้คำเปรียบเทียบเพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟัง สามารถมองเห็นภาพและเข้าใจได้โดยง่าย เช่นการเปรียบปัญญาแห่งการพิจารณาเป็นดั่งมีดที่คม กล้า สำหรับตัดบ่วงเชือกทั้ง 3 หรือการเอาเงินและหมากใส่ไว้ในปากศพก็เช่นกัน การกระทำ ดังกล่าว น่าจะเป็นพิธีกรรมที่มนุษย์ในภูมิภาคแถบนี้ ได้ปฏิบัติกันสืบทอดต่อมาเป็นเวลานานแล้ว ดังจะพบได้จากหลักฐานทางโบราณคดีอยู่มากมาย ที่จะมีการนำข้าวของเครื่องใช้ของคนตายมา ใส่ไว้ให้ โดยมีความเชื่อว่าคนตายสามารถนำสิ่งเหล่านั้นไปใช้ในโลกลูกหน้าได้ ผู้แต่งวรรณกรรม น่าจะปรับเอาการปฏิบัติดังกล่าว มาผูกเข้ากับหลักปรัชญาทางศาสนา เพื่อเชื่อมโยงระหว่าง ความเชื่อดั้งเดิม กับความเชื่อทางศาสนา ให้มีความสอดคล้องกัน โดยใช้วรรณกรรมที่แต่งขึ้นเป็น ตัวกลางในการเชื่อมต่อความคิดทั้ง 2 เพื่อที่จะพยายามอธิบายถึงเหตุผลในการนำข้าวของเหล่านั้น มาใช้กับผู้ตาย โดยได้แต่งเรื่องให้มีความสอดคล้องกับหลักปฏิบัติเดิมและให้แนวคิดใหม่ เพื่อที่จะ ทำให้เกิดความเชื่อ อันเป็นความเชื่อหลักของสังคมในยุคสมัยที่มีการแต่งวรรณกรรมดังกล่าว

ในขณะเดียวกันวรรณกรรมอันสงส์เรื่อง *อันสงส์ล้างศพ* นี้ ยังได้ปรากฏข้อความใน ตอนท้าย ที่เน้นกล่าวถึงผลบุญที่จะได้รับเมื่อได้กระทำพิธีทางศาสนาต่างๆ อาทิ ใครได้ตามไปส่ง ขบวนศพถึงป่าช้า จะได้อันสงส์ 200 กัปปี ผู้ใดได้ไปส่งสะการบิดาของตน จะได้อันสงส์ 300 โกฏิกับปี ฯลฯ ดังความว่า

“...กันว่าผู้ใดได้ส่งสการคนตายอันหาที่เพ่งบ่ได้ก็จักได้อานิสงส์กัปปี 1 แล ผู้ใดได้
หามผีจกได้อานิสงส์ 300 กัปปีแล บุคคลผู้ใดได้เผาผีนั้นจักได้อานิสงส์ 32 กัปปี บุคคลผู้ใดนำไฟ
ก่อนหน้าเมื่อหามไฟนั้นจักได้อานิสงส์ 800 กัปปี บุคคลผู้ใดได้ตีค้อง (ฆ้อง) ตีกลองสงเสฟไฟก่อน
หน้าจักได้อานิสงส์ 300 กัปปี...”

การนำผลบุญอานิสงส์มากกล่าวในพิธีกรรมทางศาสนาเช่นนี้ เข้าใจได้ว่า น่าจะเป็นการ
ทำเพื่อชักจูงให้คนที่มาร่วมพิธีนั้น เกิดแรงจูงใจในการที่จะเข้าร่วมพิธีการต่าง ๆ ในขั้นตอนต่อไป
รวมทั้งเป็นการจูงใจเพื่อให้เห็นความสำคัญอย่างสูง สำหรับศพของญาติพี่น้องตนเอง โดยในเนื้อหา
มักจะกล่าวถึงญาติ พ่อแม่พี่น้องว่าจะได้รับผลแห่งอานิสงส์สูงกว่าบุคคลอื่นๆ ที่มีใช้ญาติของตน
เสมอ ทั้งนี้ จำนวนของอานิสงส์ที่ระบุคือ “กัปปี” หมายถึง ระยะเวลาที่ยาวนานมาก สมัยโบราณถือ
ว่าโลกประลัยครั้งหนึ่งถือเป็น 1 กัลป์ (อุคม รุ่งเรืองศรี, 2534 : 58) โดยผู้ศึกษาได้เรียงลำดับใหม่จาก
น้อยไปหามาก เพื่อจะสามารถเห็นความแตกต่างได้ดังนี้

- ผู้ที่ได้ไปร่วมในขบวนส่งสการซากศพได้อานิสงส์ 1 กัปปี
- ผู้ที่ได้ไปส่งสการยาของตน จะได้อานิสงส์ 30 กัปปี
- ผู้ที่ได้ไปเผาศพ จะได้อานิสงส์ 32 กัปปี
- ผู้ที่ได้ร่วมขบวนไปจนถึงป่าช้า จะได้อานิสงส์ 200 กัปปี
- ผู้ที่ได้มีโอกาสหามแคร่ศพ และได้ตีฆ้องกลองในขบวนศพจะได้อานิสงส์ 300 กัปปี
- ผู้ที่ได้บวชอุทิศแก่ผู้ตาย จะได้อานิสงส์ 400 กัปปี และจะได้ไปเกิดใหม่เป็นเทวดา
อาศัยในวิมานทองคำสูง 27 โยชน์ มีนางฟ้าเป็นบริวาร 8 โกฏิ
- ผู้ที่ได้เดินนำหน้าศพขณะกำลังหามศพนั้น จะได้อานิสงส์ 800 กัปปี (น่าจะเป็นคนที่
ได้รับมอบหมายให้ถือ ดุง 3 หาง กับ ถังห่อข้าวด้วน ที่จะถูกกำหนดให้เดินนำหน้า
ขบวนศพ)
- ผู้ที่ได้ไปส่งสการปูของตน จะได้อานิสงส์ 8 โกฏิกัปปี
- ผู้ที่ได้ไปส่งสการมารดาของตน จะได้อานิสงส์ 8 โกฏิกัปปี มีนางฟ้าเป็นบริวาร
1 โกฏิ
- ผู้ที่ได้ไปส่งสการบิดาของตน จะได้อานิสงส์ 300 โกฏิกัปปี เมื่อตายไป จะไปเกิด
เป็นพระอินทร์ มีนางฟ้าเป็นบริวารจำนวน 2 คือ 5 ล้าน

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

เมื่อพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายของวรรณกรรมจากเนื้อหาของวรรณกรรมแล้ว วรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ล้างคาบนี้ น่าจะมีจุดมุ่งหมายของแต่งวรรณกรรมดังนี้คือ

1. สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในพิธีศพ

เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมในงานพิธีได้ทราบถึงความหมายของการกระทำกิจกรรมทั้งหลาย ซึ่งล้วนแล้วแต่แฝงไปด้วยปริศนาธรรมที่หากมิใช่ผู้ที่เคยบวชเรียน อาจไม่สามารถเข้าใจความหมายเหล่านี้ได้ เป็นการพยายามให้ความหมายของสิ่งวัตถุในพิธีกรรมโดยผ่านวรรณกรรม เป็นการอธิบายวัตถุสิ่งของให้เป็นปริศนาธรรม ซึ่งเชื่อมโยงความคิดทางนามธรรมเข้ากับสิ่งของที่เป็นรูปธรรม ช่วยให้ผู้ที่ได้ฟังเทศน์ธรรมเรื่องนี้สามารถตีความและเข้าใจความหมายของวัตถุสิ่งของ และการกระทำต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพิธีศพว่าเหตุผลใด ผู้กระทำพิธีการจึงได้ดำเนินการเช่นนั้น

ซึ่งการกระทำต่าง ๆ และการจัดวางวัตถุสิ่งของที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ยังคงมีให้เห็นอยู่ในพิธีศพแบบล้านนาในปัจจุบัน โดยอาจมีบางประการที่ไม่ได้กระทำแล้ว เช่น ก้อนเส้าทั้ง 3 หม้อน้ำร้อน หรือ บันได 3 ชั้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีความเป็นอยู่ของคนในปัจจุบันที่แตกต่างจากเวลาที่ทำการแต่งวรรณกรรมขึ้น ทำให้จำเป็นต้องลดการกระทำหรือสิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ลงไปค่อนข้างมาก

2. ชักชวนให้คนผู้มาฟังเทศน์ธรรมในพิธีศพให้ร่วมทำกิจกรรมทางศาสนาเพื่อผลบุญ

จากเนื้อหาของวรรณกรรมอานิสงส์ล้างคาบ ยังได้ระบุผลบุญที่ผู้เข้าร่วมพิธีจะได้รับให้ทราบในตอนท้ายด้วย เป็นเหมือนกับการกล่าวเพื่อให้ผู้ที่ได้มาในพิธีศพได้ทราบถึงผลแห่งการกระทำที่ตนจะได้รับในการเข้าร่วมในกิจกรรมครั้งนี้ เป็นการชักชวนผู้คนให้เข้ามาทำกิจกรรมที่สมควรจะเป็นการร่วมมือกันของชุมชน รวมทั้งเป็นการช่วยทำให้คนในชุมชนหนึ่งๆ เกิดความกตัญญูและผูกพันกับญาติพี่น้องของตน ถึงแม้ว่า เมื่อพิจารณาจากความมุ่งหมายของแนวทางเนื้อหาวรรณกรรมแล้ว จะดูเหมือนเป็นการชักจูงด้วยผลบุญต่างๆ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าวรรณกรรมอานิสงส์เป็นวรรณกรรมที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์เฉพาะ

อย่างไรก็ตามจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า จากเนื้อหาในเรื่องของการได้รับอานิสงส์ที่ระบุไว้ในเนื้อหาของวรรณกรรมนั้น การไปร่วมพิธีศพของบิดา จะได้อานิสงส์เป็นจำนวนที่มากกว่าการไปร่วมพิธีศพของบุคคลอื่นมาก และยังแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับฝ่ายชายสูงกว่าฝ่ายหญิง ดังตัวอย่างที่เห็นจะพบว่า การไปร่วมพิธีศพของย่าตนเองนั้น ผู้แต่งวรรณกรรมให้ผู้ที่ได้ไปร่วมพิธีศพได้รับอานิสงส์เพียง 30 กัปป์ ซึ่งน้อยกว่าการไปร่วมพิธีศพผู้มีโอรสของตนเสียอีก โดยการระบุดังกล่าว สมหมาย เปรมจิตต์ (26 เมษายน 2545) เห็นว่า น่าจะเป็นการถือคติทาง

พุทธศาสนาที่ว่า ฝ่ายชายจะมีคุณมากกว่าฝ่ายหญิง เป็นการให้ความสำคัญกับฝ่ายชาย ทำให้เนื้อหาที่ระบุผลบุญเป็นจำนวนกัปที่ผู้ไปร่วมงานจะได้รับนั้นมีความแตกต่างกัน

2. อานิสงส์หน้าศพ

วรรณกรรมอานิสงส์เรื่องอานิสงส์หน้าศพนี้ เป็นคัมภีร์ใบลานฉบับวัดลัญจิวันาราม ตำบลสันผักหวาน อำเภอหางดง เชียงใหม่ ไม้ระบุปีที่จาร ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ ได้ถ่ายสำเนาไมโครฟิล์มไว้ รหัส 84.137.011.032-032

เนื้อหาของวรรณกรรม

วรรณกรรมอานิสงส์หน้าศพนี้ อาจกล่าวได้ว่า มีเนื้อหาที่ใกล้เคียงกับอานิสงส์ล้างคาบ มาก ในส่วนของเนื้อหานี้ มีเรื่องที่น่าจะทำการตัดตอนจากอานิสงส์ล้างคาบ แล้วนำมาเรียบเรียง ใหม่ โดยพิจารณาจากการย่อความที่ทำให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างรวดเร็ว จนอาจกล่าวได้ว่า สามารถทำให้ผู้ที่ไม่เคยฟังเรื่องอานิสงส์ล้างคาบมาก่อน น่าจะเกิดความไม่เข้าใจในเนื้อหาของ คัมภีร์อานิสงส์หน้าศพฉบับนี้ได้

วรรณกรรมอานิสงส์หน้าศพ เริ่มต้นเรื่องด้วยการกล่าวถึงพระอนันท์ ว่าเป็นผู้ได้รับ ฟังธรรมเรื่องนี้จากพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเทศนาธรรมสังคายนาธรรม ต่อจากนั้นจึงได้ เริ่มต้นเล่าเรื่องดังนี้คือ

ตอนต้นเรื่อง มีการกล่าวถึงอานิสงส์ที่ผู้ใดได้ไปร่วมงานร่วมกิจกรรม ส่งสการซากศพ จะได้อานิสงส์เป็นจำนวนต่างๆ ซึ่งมีจำนวนตัวเลขของผลแห่งอานิสงส์เช่นเดียวกับที่ระบุในเรื่อง อานิสงส์ล้างคาบ เช่น

- ผู้ที่เดินนำหน้าศพเมื่อจะหามไปป่าช้าจะได้อานิสงส์ 3 กัปปี
- ผู้ที่ได้ไปร่วมเผาศพจะได้อานิสงส์ 6 กัปปี
- ผู้ใดได้เดินตามขบวนหามศพ คือร่วมกิจกรรมไปจนถึงป่าช้า จะได้อานิสงส์ 20 กัปปี
- ผู้ใดได้ไปส่งสการศพของตนจะได้อานิสงส์ 30 กัปปี
- ผู้ที่ได้มีโอกาสบวชน้ำศพจะได้อานิสงส์ 90 กัปปี
- ผู้ที่ได้มีโอกาสไปส่งสการพ่อแม่ของตน จะได้อานิสงส์ 30 โกฏิกัปปี เป็นต้น

เนื้อหาในส่วนต่อมา ได้กล่าวถึงพระเถระได้ไปแสดงเทศนาธรรมกับพระยา ปเสนทิโกศลราช ในงานศพของนาง เขมา ลูกสาวของ จิตตเศรษฐี แห่งเมือง สาวัดดี โดยในส่วน ของตัวเนื้อหาที่ทำการเทศน์ มีข้อปริศนาธรรมโดยทำการแต่งเรื่องให้เป็นเหมือนการสนทนา ระหว่างคู่สนทนาเช่นเดียวกับที่ปรากฏในอานิสงส์ล้างคาบ เพียงแต่ตัดทอนส่วนรายละเอียดและ ส่วนที่เป็นภาษาบาลีออกไปบางส่วน จากอานิสงส์ล้างคาบที่มีอยู่ 19 หน้าลานเมื่อนำมาปริวรรต

เป็นภาษาไทยกลางจะได้เนื้อความประมาณ 9 หน้ากระดาษ ในขณะที่อานิสงส์หน้าศพ เหลือเพียง 9 หน้าลาน หรือเมื่อปริวรรตแล้วจะเหลือเนื้อความประมาณ 5 หน้ากระดาษ

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

อาจกล่าวได้ว่า อานิสงส์หน้าศพนั้น มีจุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเพื่อที่จะใช้เป็นฉบับย่อของวรรณกรรมอานิสงส์ลำคาบ รวมทั้งวรรณกรรมเรื่องอมตะปัญหา ซึ่งมีเนื้อหาทั้งหมดเช่นเดียวกับอานิสงส์ลำคาบให้ต้นกระซิบลง โดยเฉพาะธรรมเนียมเรื่องอมตะปัญหาที่มีความยาวมาก และยังใช้ภาษาบาลีประกอบตลอดในการรจนา ซึ่งผู้แต่งธรรมเนียมเรื่องนี้ คือพ่อหนานแก้ว ดังที่ปรากฏชื่อในหน้าลานสุดท้าย อาจจะต้องทำให้ธรรมเนียมอานิสงส์ลดเวลาในการเทศน์ธรรมของพระสงฆ์ในขณะที่ทำพิธีก็เป็นได้

3. อานิสงส์ผ้าบังสุกุล

คัมภีร์เรื่องอานิสงส์ผ้าบังสุกุลนี้ เป็นฉบับจากวัดเชียงมั่น ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 78.009.011 018-018 และ อานิสงส์ทานผ้าบังสุกุล ต้นฉบับจากวัดพรหม ตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม น่าน ไม่ระบุปีที่จาร หมายเลขไมโครฟิล์ม 88.161.011.024-024 ซึ่งมีเนื้อหาเดียวกันเพียงแต่ต่างกันในส่วนของรายละเอียดโดยทั้งสองฉบับเป็นไมโครฟิล์มจากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สำหรับผ้าบังสุกุลนั้นมีความสำคัญกล่าวคือ เกี่ยวกับนิสสัย 4 หรือปัจจัย 4 อันมีความหมายถึงเครื่องดำรงชีวิตที่จำเป็น และพึงแสวงหาได้สำหรับผู้ที่ได้ออกบวชดังนี้ ข้อที่หนึ่งเที่ยวบิณฑบาต ข้อที่สอง นุ่งห่มผ้าบังสุกุล ข้อที่สาม อยู่โคนต้นไม้ และข้อที่สี่ ฉนยาองค์ด้วยน้ำมูลร่นา ในข้อที่ห้าด้วยการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลนั้น ผ้าบังสุกุลแปลว่าผ้าเปื้อนฝุ่น หมายถึงผ้าเก่าที่มี ผู้ทิ้งไว้ในกองขยะ ทิ้งไว้ในป่า หรือที่เป็นผ้าห่อศพ ผู้ออกบวชมีความจำเป็นจะต้องมีผ้านุ่งห่ม ดังมีตรัสไว้ว่า ผู้ที่จะเข้ามาขอบวชนั้นจะต้องมีไตรจีวรและมีบาตรเอาไว้้ออกบิณฑบาต เมื่อผ้าไตรจีวรเก่าขาด และภิกษุไม่สามารถซื้อหาเองได้ จึงจำเป็นจะต้องไปเก็บผ้าเก่าที่ทิ้งไว้ตามป่าช้า ที่โคนไม้ หรือในกองขยะ แม้เป็นผ้าห่อศพในป่าช้าก็เอามาซักเย็บซ่อมเป็นผ้านุ่งห่ม ซึ่งพระพุทธเจ้าเองก็มีประวัติเล่าว่าพระองค์เคยทรงนำเอาผ้าห่อศพมาซักเย็บซ่อมเป็นผ้าที่ทรงนุ่งทรงห่ม และมานิยามเรียกกันว่า ผ้ามหาบังสุกุล กลายเป็นธรรมเนียมมาจนถึงบัดนี้ คือเมื่อเวลาจะเผาศพ เจ้าภาพจะนำผ้ามาทอดที่หีบศพ นิมนต์พระไปซัก เรียกว่าซักมหาบังสุกุล แต่ในสมัยโบราณนั้นไปซักกันจริงๆ คือเปลื้องมาจากที่ห่อศพไว้เอามานุ่งห่ม แต่ทรงอนุญาตคือดิเรกกลาก คือการได้ผ้าเป็นอดิเรก สามารถรับผ้าที่มีคนนำมาถวายให้ได้ (สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2526 : 7)

เนื้อหาของวรรณกรรม

เนื้อหาของอานิสงส์ทานผ้าบังสุกุลกล่าวถึง เมื่อครั้งหนึ่ง พระมหากัสสปะเข้าไปอาราธนาพระพุทธเจ้า แล้วถือเอาผ้าจีวรของตนออกจากป่าเชตวันที่พัก เพื่อจะออกไปหาผ้าบังสุกุลของตน พระอินทร์จึงเนรมิตผ้าทิพย์มาแขวนไว้บนกิ่งไม้ และแปลงตัวเป็นพราหมณ์มาบอกทางแก่พระกัสสปะ เมื่อพระมหากัสสปะพบผ้าทิพย์ผืนนั้น พราหมณ์แปลงก็กล่าวถามว่าถ้าเป็นผ้าที่แขวนไว้เช่นนี้ถือว่ามีเจ้าของหรือไม่ มหากัสสปะเถระจึงตอบว่าผ้าผืนนี้ไม่มีเจ้าของ พราหมณ์จึงบอกว่าผ้าผืนนี้เป็นของตนนำมาแขวนไว้เพื่อถวายแด่พระมหากัสสปะเอง จากนั้นพระมหากัสสปะได้เข้าไปถามยังพระพุทธเจ้าว่าอานิสงส์แห่งการถวายผ้าบังสุกุลนี้มีเช่นใดบ้าง พระพุทธองค์จึงตอบข้อซักถามดังนี้ว่า หากผู้ใดได้สรีรธาตุถวายผ้าบังสุกุลเป็นทานแก่ภิกษุสงฆ์ จะได้อานิสงส์ดังนี้คือ

- กล่าวเปรียบเทียบว่า แม้เมื่อเทียบกับความกว้างของแผ่นดิน 1 แสน 4 หมื่น โยชน์ เขาสุเมรุสูง 8 หมื่น 4 พัน โยชน์ อากาศ มหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ก็ยังไม่มากเท่ากับอานิสงส์ที่จะได้รับจากการถวายผ้าบังสุกุลเพียงเส้นเดียว 1 ใน 16 ส่วนของผ้าบังสุกุลนั้น
- จะได้ไปเกิดในภาวะที่ดีมีข้าวของเงินทองมากมาย
- การถวายผ้ากฐินถึง 10 กองก็ยังไม่มากเท่าผลแห่งอานิสงส์ที่ได้จากการถวายผ้าบังสุกุลเพียง 1 ผืน
- ผู้ที่ถวายผ้ากฐินจำนวนมาก ขนาดกองขึ้นไปถึงพรหมโลกก็ยังไม่ได้อานิสงส์เท่ากับ 1 ใน 16 ส่วนของผู้ที่ถวายผ้าบังสุกุล

จะเห็นได้ว่า การพยายามเปรียบเทียบกับความกว้างใหญ่ของธรรมชาติกับจำนวนของผลแห่งอานิสงส์ที่จะได้รับ เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมด้วยรูปธรรมคือสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่พบเห็นและจินตนาการได้ง่าย นับเป็นสิ่งสำคัญในการแต่งวรรณกรรมเพื่อให้เกิดจินตภาพอย่างที่คุณแต่งเรื่องต้องการ

เนื้อความต่อมาของอานิสงส์ทานผ้าบังสุกุลนั้น พระอินทร์ได้ถามยังพระพุทธเจ้าว่า ที่เกิดของผ้าบังสุกุลนั้นมีที่ใดบ้างคือจะสามารถหาผ้าบังสุกุลได้จากที่ใดได้บ้าง พระพุทธเจ้าจึงตอบว่าที่เกิดของผ้าบังสุกุลนั้นมีดังนี้คือ

1. ผ้าที่ถูกทิ้งไว้ในป่าช้า
2. ผ้าที่ตกอยู่กลางตลาด
3. ผ้าที่มีผู้ใจบุญวางไว้ยังหนทางที่ภิกษุจะเดินผ่าน
4. ผ้าที่ทิ้งไว้ในกองขยะ

5. ผ้าที่ใช้เช็ดมูลและทิ้งแล้ว
6. ผ้าที่ใช้อาบน้ำแล้วทิ้งไว้ตามท่าน้ำ
7. ผ้าที่ลืมห้างไว้ที่ท่าน้ำ
8. ผ้าที่มีผู้นั่งไปยังป่าช้าและทิ้งเอาไว้
9. ผ้าที่ถูกทิ้งเนื่องจากไฟไหม้
10. ผ้าที่ถูกทิ้งเนื่องจากถูกวัวเคี้ยว
11. ผ้าที่ถูกทิ้งเนื่องจากถูกหมูกัด
12. ผ้าขาดที่เจ้าของทิ้งแล้ว
13. ผ้าที่เจ้าของเห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะนั่งและทิ้งไป
14. ผ้าที่ใช้ในการทำตุ๊ก
15. ผ้าที่ใช้บูชาผีและมัดจอมปลวก
16. ผ้าที่ภิกษุสามเณรทิ้งแล้ว
17. ผ้าที่ใช้ในงานอุสสาภิเษก (พุทธาภิเษก) ของท้าวพระยา
18. ผ้าที่สร้างขึ้นมามีอธิษฐาน
19. ผ้าที่มีผู้ทิ้งไว้กลางทาง
20. ผ้าที่ถูกลมหอบมาตกตรงหน้า
21. ผ้าที่เทวดามอบให้
22. ผ้าที่ถูกชะลอยมาอยู่ริมฝั่งมหาสมุทร

เนื้อความต่อมาในอานิสงส์ถานผ้าบังสุกุลนั้น เมื่อพระพุทธเจ้ากล่าวเทศนาจบ ก็เกิดปาฏิหาริย์ต่างๆ เช่น แผ่นดินร้องดังกึกก้อง เขาพระสุเมรุอ่อนนุ่มไปมาราวกับมีผู้นำเอาขอดหวายมาฉีกไฟ และผืนน้ำก็สั่นสะเทือน อันเป็นการพรรณนาความของผู้แต่งเพื่อให้ผู้รับฟังได้เห็นภาพของความยิ่งใหญ่แห่งพลังของอานิสงส์ผ้าบังสุกุลอันผู้รับฟังจะได้รับ หากเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรม

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

หากจะกล่าวถึงเป้าหมายที่แท้จริงของวรรณกรรมเรื่องนี้ นอกจากจะเป็นการสื่อสารให้คนที่เข้าร่วมในพิธีศพได้รับทราบถึงตำนาน ความเป็นมาของประเพณีการถวายผ้าบังสุกุล ความสำคัญของการถวายผ้าบังสุกุล ผลแห่งอานิสงส์อันมากมายที่จะได้รับจากการการถวายผ้าบังสุกุลแก่ภิกษุสงฆ์แล้ว ก็ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า การแต่งคัมภีร์เรื่องนี้ขึ้นมา ก็เพื่อเป็นการเชิญชวนให้คนในสังคมชุมชนได้ร่วมกันถวายปัจจัยดังกล่าวแก่ภิกษุสงฆ์เพื่อใช้นุ่งห่มในการปฏิบัติธรรม เนื่องจากเมื่อเวลาผ่านไปจนถึงในยุคสมัยหนึ่งการค้นหาผ้าเพื่อใช้ในการนุ่งห่มของพระสงฆ์ใน

ศาสนาพุทธคงจะเป็นเรื่องที่ยากลำบากและขาดแคลนเป็นอย่างมาก ทางออกที่ดีที่สุดคือการเชิญชวนผู้มีจิตศรัทธาได้ร่วมกันถวายผ้าบังสุกุลนั่นเอง

4. อานิสงส์คนตาย

วรรณกรรมอานิสงส์เรื่อง อานิสงส์คนตายนี้ เป็นคัมภีร์ใบฉบับวัดทรายมูลเมือง คำบล หายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ระบุปีที่จาร ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ถ่ายสำเนาไมโครฟิล์มไว้ รหัส 78.009.011 028-028

เนื้อหาของวรรณกรรม

วรรณกรรมเรื่องอานิสงส์คนตายนี้ เป็นวรรณกรรมที่เริ่มต้นด้วยการนันทานธรรมมากล่าว ถือเป็นกลวิธีการแต่งวรรณกรรมประเภทหนึ่ง เพื่อจูงใจให้คนฟังสนใจในเรื่องราวและเป็นการให้คติสอนใจ รวมทั้งสั่งสอนเกี่ยวกับข้อธรรมทางศาสนาข้อต่างๆ ไปด้วยในตัว โดยเริ่มต้นว่า พระพุทธเจ้าได้ปรารภถึงพรหมณ์ผู้หนึ่งมีทรัพย์สมบัติร่ำรวยมาก พรหมณ์ผู้นี้มีลูกชาย แต่ลูกชายได้เสียชีวิตลง จึงสร้างมณฑปไว้และให้คนมาส่งข้าวน้ำทุกวันเหมือนยังมีชีวิตอยู่ แต่วันหนึ่งฝนตกหนักน้ำท่วมไม่สามารถเอาข้าวไปส่งได้ คนครัวเห็นภิกษุเดินบิณฑบาต จึงทำการตักบาตรอธิษฐานส่วนบุญถึงลูกพรหมณ์ และก็ได้รับส่วนบุญนั้น ตกลงกลางคืน ลูกของพรหมณ์จึงมาเข้าฝันว่ามีเพียงวันนี้ที่ตนได้กินข้าว เมื่อพรหมณ์ถามกับคนครัวและทราบทันทีว่าตนเสียเวลาส่งข้าวน้ำกว่า 1 ปีให้แต่ลูกกลับไม่ได้รับ จึงเข้าไปถามยังพระพุทธเจ้าว่า หากสร้างมณฑปให้ผู้ที่ตายไปเพื่อถวายข้าว น้ำนั้น คนตายจะได้รับทานนั้นหรือไม่ และพระพุทธเจ้าได้ตอบว่ามีเพียงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลเท่านั้นที่จะทำให้ผู้ตายได้รับ พรหมณ์ผู้นั้นจึงนิมนต์พระพุทธเจ้ากับพระภิกษุอื่นๆ ไปที่เรือนตน เพื่อที่จะถวายภัตตาหารและจะได้อุทิศส่วนกุศลแก่ลูกของตนด้วย ผลบุญแห่งการกระทำดังกล่าว ทำให้ลูกของพรหมณ์ได้ไปเกิดใหม่บนสวรรค์ อยู่วิมานทองคำสูง 12 โยชน์ หลังจากนั้นก็ลงมาแสดงตนให้บิดาเห็น พรหมณ์จึงนำข้าวตอกดอกไม้ไปถวายแด่พระพุทธเจ้า

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

จากเนื้อความของวรรณกรรมอานิสงส์คนตายดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของผู้ที่แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ว่า

1. ต้องการที่จะเสนอหรือสื่อให้ผู้รับฟังได้เห็นถึงผลดีของการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่เสียชีวิตไปว่าจะสามารถทำให้ผู้ที่เสียชีวิตไปนั้น ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีกว่าเดิมอย่างไร
2. วรรณกรรมอานิสงส์คนตายนี้สามารถให้มุมมองเกี่ยวกับความคิดความเชื่อในเรื่องชีวิตหลังความตายของคนล้านนาที่แสดงออกผ่านเนื้อหาของวรรณกรรม โดยเชื่อว่าชีวิตหลังความตายนั้นมีจริง และผู้ที่ตายไปแล้วนั้นสามารถติดต่อกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ ผ่านคนกลางคือ

พระสงฆ์ในศาสนาพุทธ ด้วยการทำบุญตักบาตร เป็นการตอกย้ำผลอันเกิดจากการทำบุญตักบาตร จึงอาจกล่าวได้ว่าเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์คนตายนี้ เป็นการสนับสนุนเพื่อให้เกิดการสืบทอดการกระทำกิจกรรมทางศาสนา ถือการทำบุญตักบาตรอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงการกระทำบุญประเภทอื่นด้วย

คัมภีร์เรื่องอานิสงส์คนตายนี้ ผู้ศึกษาได้มีโอกาสเข้าร่วมฟังธรรมในพิธีศพของนางเรือนแก้ว เมขรา เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2545 ธรรมเรื่องนี้ มีขนาดที่สั้นมากเพียง 7 หน้าลาน ในส่วนของเนื้อหาเองก็มีจุดมุ่งหมายเบื้องต้นคือ เพื่อให้คนหันมาใส่ใจในการทำบุญตักบาตรกันมากขึ้น เพื่อที่จะได้อุทิศส่วนบุญกุศลอันนั้นไปให้กับผู้ที่ล่วงลับได้อีกด้วย ในการเทศน์คัมภีร์เรื่องนี้นั้น พระสงฆ์ทำการเทศน์ใช้เวลาเพียงไม่ถึง 10 นาทีเท่านั้นในการเทศน์ โดยทำการเทศน์จากคัมภีร์กระดาศที่พิมพ์ขายทั่วไป

5. อานิสงส์เผาศพ

วรรณกรรมอานิสงส์เรื่อง อานิสงส์เผาศพนี้ เป็นคัมภีร์ใบฉบับวัดบ้านกล้วย ตำบลสบปราบ อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง ไม่ระบุปีที่จาร ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ถ่ายสำเนาไมโครฟิล์มไว้รหัส 81.095.011 004-004

เนื้อหาของวรรณกรรม

วรรณกรรมเรื่องอานิสงส์เผาศพนี้ เป็นเรื่องที่ผู้แต่งได้นำเอานิทานธรรม มาช่วยอธิบายปัญหาธรรมและข้อปรัชญาทางศาสนาถึง 2 เรื่อง โดยมีการดำเนินเรื่องที่นำสนใจดังนี้คือ ในตอนต้นเรื่องจะกล่าวถึงนิทานเรื่องแรกไว้ว่า ที่เมืองหงสาวดี มีเด็กเลี้ยงวัวอยู่ 10 คน ได้ไปเห็นชากนกแขวงแซวตัวหนึ่ง จึงเกิดปลงสังเวช และเห็นพ้องว่าทุกสิ่งในโลกนั้นไม่เที่ยงแท้ เมื่อยังมีชีวิตก็มักจะเห็นรักใคร่หวงแหนสิ่งต่างๆ ว่าเป็นของตน แต่เมื่อตายไปแม้แต่หมากคำเดียวก็เอาไปไม่ได้ นกตัวนี้ยามมีชีวิตก็รักขนรักปีก เมื่อตายไปกลับเป็นเหยื่อคนจนกระจัดกระจาย เมื่อเห็นดังนั้นเด็กทั้ง 10 จึงพากันเก็บฟืนช่วยกันเผานกตัวนั้น เมื่อทั้ง 10 ตายไปได้ ด้วยกุศลที่ได้เผานกตัวนั้น จึงไปเกิดยังสวรรค์เป็นเทวดา เสวยสุขเป็นเวลานานตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าอริยะกัสสปะจนกระทั่งถึงสมัยพระพุทธเจ้าโคดม

เมื่อพระโมคคัลลาน ได้ไปพบวิมานของทั้ง 10 ทั้งดงามจึงกลับมาถามยังเทวบุตรทั้ง 10 ว่า ได้กระทำความใดจึงเกิดมีปราสาทที่งามเท่ากันเช่นนี้ เมื่อได้รับคำตอบแล้ว พระโมคคัลลานจึงกลับไปถามพระพุทธเจ้าว่า อานิสงส์ที่ได้จากการทำบุญเผาซากศพนั้นมีเท่าใด พระพุทธองค์จึงได้ตอบดังนี้

1. ได้ไปเผาศพจะได้านิสงส์ 500 กัปป์ มีบริวาร 1000
2. ผู้ที่ไม่ได้ไปแต่ได้อนุโมทนาขอส่วนบุญด้วย จะได้านิสงส์ 4 หมื่นกัปป์ และมีบริวาร 4 หมื่น
3. ผู้ที่ได้ไปเผาพ่อแม่ปู่ย่าตายาย พระสงฆ์สามเณรจะได้านิสงส์หนึ่งแสนกัปป์
4. ผู้ที่ได้นิมนต์พระสงฆ์ให้มาสวดประกอบพิธีจะได้านิสงส์ หนึ่งหมื่นกัปป์ มีบริวาร 5 หมื่น
5. ผู้ที่ได้ไปเผาศพครูบาอาจารย์ จะได้านิสงส์ 8 หมื่นกัปป์
6. คนที่ได้ไปเผาศพสามีหรือภรรยาตนจะได้านิสงส์ 5 ร้อยกัปป์และมีบริวาร 1000
7. ผู้ที่ได้ไปเผาศพพระอรหันต์ จะได้บุญหนึ่งแสนกัปป์
8. ผู้ที่ได้ไปปลงศพพระภิกษุ จะได้านิสงส์ พันกัปป์
9. ผู้ที่ได้ไปปลงศพสามเณร จะได้านิสงส์ ร้อยกัปป์
10. ผู้ที่ได้ไปปลงศพพ่อแม่ จะได้านิสงส์หมื่นกัปป์
11. ผู้ที่ได้ไปปลงศพพี่น้องลูกหลาน จะได้านิสงส์ 16 กัปป์
12. สามี ภรรยาที่ได้ไปปลงศพอีกฝ่าย จะได้านิสงส์ 100 กัปป์

นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่า หากบุคคลใดได้กระทำความดีให้ทานบริจาคข้าวของ ถือว่าประการแรกเป็นพุทธานุชา เมื่อเกิดไปชาติหน้าจะอยู่ในตระกูลใหญ่ มีอำนาจบารมี และบริวารมากมาย ประการที่สองคือธรรมานุชา คือการบูชาพระธรรม เมื่อไปเกิดใหม่ จะมีรูปโฉมงดงาม ส่วนประการสุดท้ายคือ การทำสังฆานุชา คือ บูชาพระสงฆ์เจ้า เมื่อได้กระทำแล้ว เวลาที่ไปเกิดใหม่ก็จะมีทรัพย์สมบัติมากมาย

ในเนื้อความต่อมา ได้กล่าวถึงนิทานเรื่องหนึ่งที่แต่งขึ้นเพื่อเตือนสติคนที่ยังมีชีวิตอยู่เบื้องหลัง โดยได้กล่าวถึงผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ว่า ถึงแม้จะร่ำร้องให้ เสรีโสภณเสียใจ ก็ไม่ได้ประโยชน์อะไรขึ้นมา คนตายแล้วไม่มีทางที่จะฟื้นคืนมาได้ แม้กระทั่งจะเป็นพระอินทร์ พระพรหม หรือกระทั่งองค์พระพุทธเจ้าเองก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงความตายได้พ้น จากนั้นจึงกล่าวถึงนิทานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ว่า ที่เมืองสาวัตถีมีเศรษฐีผู้หนึ่ง มีลูกสาวชื่อนาง ปุณณาราม รูปโฉมงดงามมาก แต่กลับลอบเป็นชู้กับทาสชายในเรือนของตน จึงพากันหนีไปและเกิดท้องจนมีลูก 1 คน เมื่อสามีออกไปป่า นางจึงหนีกลับบ้านขณะท้องแก่ใกล้คลอดและพาลูกคนแรกไปด้วย แต่กลับเจ็บท้องกลางทาง สามีตามมาทันพอดีจึงช่วยไปหาพื้นมาดม่น้ำก็กลับถูกงูกัดตาย นางจึงพาลูกไปเพียงลำพัง เมื่อจะข้ามแม่น้ำให้ลูกคนโตรอที่ดีถึง ส่วนตนเองชุลูกที่เพิ่งเกิดไว้บนศรีษะข้ามลำน้ำไป ขณะนั้นเองมีเหยี่ยวตัวใหญ่มากาบลูกไป นางจึงโบกมือและส่งเสียงเพื่อให้เหยี่ยววางลูกคนลง ลูกคนโตที่ริมฝั่งเข้าใจว่าแม่เรียกจึงคลานไปหาจนตกน้ำตายไป นางจึงเดินร้องไห้ มาถึงเมืองของตน ชาวบ้านก็บอกว่าเมื่อคืนฝนตก

หนักลมพายุแรงฟาดเอาปราสาทหักลงมาทับเศรษฐีตายทั้งคู่ นางจึงร้องไห้คลุ้มคลั่งเสียดินฟ้า ที่นุ่งห่มหลุดลุ่ยไป และวิ่งจนถึงสถานที่แสดงธรรมของพระพุทธเจ้า พระองค์จึงสอนว่าสิ่งที่ทำให้สัตว์โลกเกิดความเศร้าก็คือตัณหา อันประกอบด้วยความรักและความปรารถนา หากตัดขาดได้ก็จะไม่ทุกข์ร้อนอีกต่อไป นางปฏาจาราจึงได้ขอบรรพชาและบรรลือรหันต์

เนื้อความต่อมาของวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นการกล่าวถึงความไม่ประมาทในความตาย ให้หมั่นกระทำความดี ให้ทาน รักษาศีลธรรม แม้ส่วนบุญให้กับผู้ตาย แทนที่จะเสียเวลากับการเศร้าโศกเสียใจร้องไห้ อันเป็นการเตือนสติผู้ที่กำลังเศร้าโศกให้มองเห็นความจริงของชีวิต และเพื่อที่จะได้ดำเนินชีวิตตามปกติของตนต่อไปได้นั่นเอง

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

เนื้อหาและวิธีการนำเสนอของเรื่องอานิสงส์ผาศพนัน มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะให้แง่คิดเกี่ยวกับความไม่ประมาทในความตายเป็นเป้าหมายหลัก และเมื่อพิจารณาถึงรูปแบบของวรรณกรรมเรื่องนี้แล้ว กล่าวได้ว่าวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ผาศพ เป็นการอธิบายเนื้อหาปรัชญาหลักธรรมด้วยการเล่าเรื่องประกอบ รวมทั้งการอธิบายตาม หรือใช้การอธิบายเหตุและผลก่อนที่จะมีการเล่าถึงเนื้อเรื่องนิทานธรรม ดังเช่นในตอนก่อนจะเข้าเรื่องของนางปฏาจารา ผู้แต่งได้พรรณนาถึงความรักในรูปพรรณสัณฐานของมนุษย์ ที่เมื่อตายจากกันก็จะเกิดความหวาดกลัว หรือเมื่อแก่เฒ่าลงก็จะเกิดความรังเกียจ ถือเป็นการปูเรื่องเพื่อที่จะเริ่มเล่าเรื่องของนางปฏาจารา ดังเช่น

“...แต่เมื่อหนุ่มถึงยาม เมื่อยังบัวสาวนั้นถึงยาม คั่นแก่เฒ่าชราแล้ว ดิเตียนนินทา ดูหมิ่น เชิงรูปกายทั้งมวลนั้น ผมผู้นั้นคืดหงอก เขี้ยวขึ้นคืดหลอน หูคืดหนวก ตาคืดมืดไป บ่เหมือนดังยามหนุ่ม...”

“...ถ้าว่าผู้นั้นเล่าไฟส่งถึงป่าช้า กลับมาจิตใจจะวาละเว คั่นว่ากลับมาเข้าสู่บ้าน หันแต่ที่เคยอยู่เคยกินเปล่า คืดจักโศกเล้าปาวอกปาวใจ นานๆ ไฟหลายวัน ความรักก็เสื่อมสูญหายไป นานๆ ไป เห็นว่าจักมีรักใหม่เล้าลิ้มเก่าเสียแล้ว อันนี้รักกันจักหน่ายกัน ได้แต่อยากน้ำส่งบุญไฟหาอย่างนี้แล...”

ผู้แต่งเรื่องต้องการจะกล่าวถึงความเศร้าโศกของนางปฏาจาราที่เกิดมีขึ้นมากมาย จนทำให้นางปฏาจาราเสียดินไป จากคนที่มีร่างกายงดงามมีทุกสิ่งสมบูรณ์พร้อมกลับกลายเป็นคนบ้ำเสียดิ เศร้าโศกจากการจากไปของผู้ที่เป็นที่รัก จึงได้กล่าวเกริ่นนำถึงความจริงเกี่ยวกับสังขารร่างกายของมนุษย์ที่ย่อมทรุดโทรมลงตามกาลเวลา เช่นเดียวกับในเรื่องของเด็ก 10 คน ผู้สังเวชใจในความตายของนกแซงแซวที่เล่าเรื่องในตอนต้นของวรรณกรรม ทำให้สามารถเกิดความรู้สึกสังเวชใจเกี่ยวกับชีวิตและสังขารของสิ่งมีชีวิต อีกทั้งการแต่งเรื่องให้มีรูปแบบของการชวนให้คิดถึงความจริงของชีวิต คิดถึงผลของการยึดติดกับข้าวของ ร่างกาย สิ่งทีเห็นอยู่เบื้องหน้านั้น เป็น

เรื่องที่เหมาะสมมากที่จะเอามาใช้ในพิธีศพเช่นนี้ เนื่องจากผู้ฟังสามารถนำเอามาเปรียบเทียบกับหลักธรรมดังกล่าวกับร่างกายของผู้ตายที่ปรากฏอยู่เบื้องหน้าตน เป็นการนำข้อหลักธรรมมากล่าวให้เห็นจริงจากตัวอย่างจริงที่เหมาะสม

6. อานิสงส์ศพทาน

วรรณกรรมอานิสงส์เรื่อง อานิสงส์ศพทานนี้ เป็นคัมภีร์ใบฉบับวัดดอนมูล ตำบลนาทะนุงกิ่งอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน จารึกพ.ศ. 2457 ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ถ่ายสำเนาไมโครฟิล์มไว้รหัส 89.165.011.070-070

เนื้อหาของวรรณกรรม

เรื่องอานิสงส์ศพทานนี้ มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญในรูปแบบต่างๆ และการแจกแจงรายละเอียดว่า หากได้ร่วมทำกิจกรรมทางศาสนาดังกล่าวที่ระบุไว้ จะได้รับอานิสงส์บุญเท่าไร อย่างไร และพบว่าเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างอานิสงส์ศพทานกับอานิสงส์เรื่องอื่นๆ ที่มีผู้รู้ได้ให้ข้อมูลว่านิยมนำมาใช้ในประเพณีศพในล้านนาแล้ว เรื่องอานิสงส์ศพทานนี้มีเนื้อความที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพไม่มากนัก และได้ถูกนำไปใช้ประกอบพิธีกรรมหลายประเภท อาทิ ในเทศกาลเข้าพรรษา เนื่องจากเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการกล่าวถึงอานิสงส์ที่เกิดจากการการทำบุญในรูปแบบอื่นอันไม่เกี่ยวข้องกับพิธีศพนัก และสามารถนำมาใช้แสดงพระธรรมเทศนาได้ในหลายโอกาส แตกต่างอย่างชัดเจนกับอานิสงส์เรื่องอื่นๆ ที่นำมาศึกษา ซึ่งมักจะระบุไว้ว่าเป็นเรื่องของบุญที่สามารถกระทำได้ก็ต่อเมื่ออยู่ในพิธีศพเท่านั้น เช่น อานิสงส์บุญจากการเดินทางไปส่งศพ อานิสงส์บุญจากการถวายผ้าบังสุกุล

อย่างไรก็ตาม การที่มีผู้นำเอาเรื่องอานิสงส์ศพทานนี้มาใช้ในพิธีศพ น่าจะเกี่ยวข้องเนื่องจากการที่ในตอนต้นเรื่องนั้นได้มีการกล่าวถึงชีวิตของคนว่า เป็นเสมือนดังฟ้าแลบที่เปล่งประกายชั่วขณะ หาแก่นสารอะไรมิได้ และมีช่วงเวลาแห่งการใช้ชีวิตเพียงระยะหนึ่งจากนั้นก็แตกดับไป ข้าวของเงินทอง ข้าวทาสบริวารต่างๆ ก็ไม่มีผู้ใดสามารถเอาติดตัวไปด้วยได้ ดังที่กล่าวว่า

“.... บุคคลผู้ยังชายอันใส่ใจว่าลูกกู เมียกู พ่อกู แม่กู ญาติแห่งกู เงินคำกู ข้าวยังข้าชายกู จัวยูกวายุกู ข้างมถ้ำกูที่แดนไร่นาแห่งกูแล้วอัน ในกาลละเมียดตายแล้วมาเตียงยามใด ก็เท่าตนผู้เดียว หาไฟแลพ้อแม่ลูกเมียพี่น้องญาติเข้าของเงินคำ แลข้ายังข้าชายจวักวายุแลข้างมถ้ำ แลเครื่องบอโรกเข้าเปลือกเข้าสาน ก็บ่มาปรกฏ บ่ได้ไฟจิมสักคนแล...”

ดังนั้นคนเราจึงควรจะใช้สติพิจารณาชีวิต เพื่อมิให้เกิดความประมาทในการใช้ชีวิต ซึ่งข้อความในส่วนนี้ เป็นการเกริ่นนำ เพื่อที่จะเข้าสู่เนื้อหาหลัก โดยเนื้อความต่อไป จนกระทั่งจบ

เนื้อหาของคัมภีร์อานิสงส์สัพพทาน จะเป็นเรื่องของกรอธิบายความเกี่ยวกับอานิสงส์ผลบุญที่จะได้รับ จากการร่วมกระทำกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ในหลายโอกาส เพื่อที่จะทำให้ชีวิตในชาติหน้า ได้มีความสุขความเจริญมากขึ้น

ในระหว่างเรื่อง ได้มีการกล่าวถึงการทำความดีความชั่วของมนุษย์ว่า จะมีเทวบุตร เทวดามาคอยจดความดีของคนไว้บนสุพรรณบัฏ และจดความชั่วของคนไว้บนหนังหมาเน่า ในวัน เดือนออก ๘ ค่ำ แล วัน ๑๔ ค่ำ แล ๑๕ ค่ำ และจึงนำเอาสิ่งที่จดไว้ไปให้กับพระอินทร์ เมื่อพระอินทร์เห็นรายชื่อคนที่อยู่ในหนังหมาเน่าก็เกิดความเศร้าโศกเสียใจ และกล่าวว่า หมอนรก หรือ ขุมรกรกนั้นคงจะเต็มไปด้วยคนบาป แต่เมื่อเห็นรายชื่อคนในสุพรรณบัฏก็กลับมีใจชื่นชมยินดี เนื่องจากมีคนทำความดีมากมายเช่นกัน พระอินทร์จึงกล่าวว่าเนื่องจากคนเหล่านี้ได้กระทำความ ุรักษาศีลด้วยวิธีต่างๆ ทำให้ได้บุญกุศลมากมาย และจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ โดยวิธีการการทำความ ุ นั้น สามารถกระทำได้ดังนี้คือ

1. การถวายนานด้วยข้าว จะทำให้ในชาติหน้าเมื่อเกิดใหม่ คนผู้นั้นจะมีข้าวปลา อาหารกินอย่างสมบูรณ์ จะเป็นผู้มีพลังกำลังแข็งแรง และให้กินอาหารที่ดีตลอด
2. ผู้ที่ถวายนานด้วยน้ำ เมื่อกลับมาเกิดใหม่ จะมีผิวพรรณงดงาม และมีรูปโฉม งดงามด้วย
3. ผู้ที่ถวายนานด้วยหมากพลู จะมีกลิ่นปากหอมดังดอกบัวในชาติหน้า
4. ผู้ที่ได้นำผ้าจีวรมาถวายแก่พระสงฆ์ เมื่อเกิดใหม่จะมีเสื้อผ้าสวยงามสวมใส่ วมทั้งยังจะได้ไปเกิดในตระกูลที่ดีอีกด้วย
5. ผู้ที่ให้ทานด้วยผ้าชุบน้ำมัน จะมีอายุยืน มีลูกเมียและญาติพี่น้องที่ดี
6. ผู้ที่ได้ไปทานผักธัญ จะได้ไปเกิดใหม่เป็นพระอินทร์ 34 กัปป์ และเป็นเจ้าพระยา อีก 30 กัปป์
7. ผู้ที่ได้สร้างวิหารจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ มีความสุขด้วยเครื่องอุปโภค บริโภค และบริวารต่างๆ
8. ในคัมภีร์เรื่องนี้ ยังมีเรื่องเล่าหรือนิทานที่แทรกเข้ามาอีกด้วยเกี่ยวกับการได้รับ อานิสงส์ผลบุญจากการถวายนานโคมไฟ โดยได้แทรกไว้ระหว่างเรื่อง มีเนื้อความ คือ มีชายทุกข์เข็ญผู้หนึ่งได้คิดพบนกกระดาศเป็นโคมไฟแล้วบูชาถวายพระพุทธร ูเจ้า จากนั้นจึงไปถวายนาน และด้วยผลบุญที่ได้กระทำจากการจุดโคมไฟถวายนี ทำให้ชายผู้นี้ได้ไปเกิดใหม่ในสวรรค์ จากนั้นจึงได้เกิดอีกเป็นพระมหากษัตริย์ชื่อ พญาจก มีบุญญาธิการมากมาย เนื้อตัวร่างกายถึงงดงามผิวพรรณเปล่งปลั่งมีดีดั่ง ทองคำ

9. เป็นนิทานเกี่ยวกับเรื่องของผลบุญแห่งการปลูกไม้ศรีมหาโพธิ์ โดยได้เล่าว่า มีชายเก็บพินผู้หนึ่ง ได้ไปพบพระยาคำลึงปลูกไม้ศรีมหาโพธิ์ จึงขอเข้าไปปลูกบ้าง เมื่อได้มาแล้วก็ปรึกษากับเมียแล้วพากันนำไปปลูกข้างเจดีย์ จากนั้นจึงไปตามยังพระอรหันต์รูปหนึ่งว่าการกระทำเช่นนี้ จะได้ผลเช่นไรบ้าง ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า ผู้ที่ได้ปลูกไม้ศรีมหาโพธิ์นั้น เมื่อไปเกิดใหม่จะไม่เกิดเป็นคนทุกข์ยากอีกเลย จะไม่เป็นโรคภัยใด ๆ ทั้งสิ้น จะมีร่างกายแข็งแรงงดงาม มีสติปัญญาดี นอกจากนี้ยังได้บรรยายละเอียดเป็นข้อ ๆ ไปด้วยว่าหากกระทำการกับต้นศรีมหาโพธิ์แล้ว ก็จะได้รับผลดังต่อไปนี้คือ

9.1 ผู้ที่ได้บูชาต้นศรีมหาโพธิ์ด้วยดอกไม้หอมในวันขึ้นหรือแรม 8 ค่ำ แล้วจะไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียน

9.2 ผู้ที่ได้สร้างน้ำต้นศรีมหาโพธิ์ด้วยน้ำอบน้ำจัน ก็จะไม่เกิดโรคภัยมาเบียดเบียนเช่นกัน

9.3 ผู้ที่ได้ถวายทานด้วยข้าวเพียงก้อนเดียวกับต้นศรีมหาโพธิ์ จะได้ไปเกิดใหม่เป็นพระยามหากษัตริย์

9.4 ผู้ที่ได้ปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ จะได้ไปเกิดบนสวรรค์ และเมื่อได้มาเกิดยังโลกมนุษย์ก็จะได้เกิดในตระกูลเศรษฐีหรือตระกูลกษัตริย์ และจะอยู่ในศาสนาพุทธตลอด

9.5 ผู้ที่ได้ปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ ศัตรูทั้งมวลจะพากันพินาศเนื่องจากไม่สามารถทำอะไรคนผู้นั้นได้ เปรียบเทียบกับรากของต้นโพธิ์ที่ยังลึกมั่นคง

9.6 ผู้ที่ได้ปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ จะมีร่างกายงดงาม

ชายทุกข์เจ็ดผู้และเมียของตน เมื่อได้ไปเกิดใหม่ในสวรรค์หลายชาติ ก็ได้กลับมาเกิดในโลกมนุษย์แล้วได้บวชเป็นภิกษุ จนสำเร็จเป็นอรหันต์จนกระทั่งนิพพานไปในที่สุด

อุดมมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

จะเห็นได้ว่า คัมภีร์เรื่องอานิสงส์ศัพทานี้ เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาเพื่อให้รายละเอียดเกี่ยวกับผลบุญที่จะได้รับหากได้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างแท้จริงดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น เนื้อหาโดยรวมทั้งหมดได้กล่าวในแนวทางเพื่อที่จะชักชวนให้คนทั่วไป ได้มาร่วมกันกระทำบุญในกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนา โดยไม่เน้นว่าจะต้องอยู่ในพิธีกรรมใดหรือไม่ ดังจะเห็นได้ว่ามีหลายประเภท ทั้งการบูชาโคมไฟ การบูชาต้นศรีมหาโพธิ์ การบูชาถวายผ้ากฐิน ถวายข้าวน้ำ

เป็นต้น การที่คัมภีร์เรื่องนี้มิได้เจาะจงเพื่อใช้ในงานพิธีใดโดยเฉพาะ ทำให้สามารถนำไปใช้งานได้หลากหลายทั้งในงานมงคล และอวมงคล และสามารถนำไปเทศน์ในพิธีศพก็ได้ หรือนำไปเทศน์ในเทศกาลเข้าพรรษาก็ได้.

จุดร่วมของเนื้อหาของวรรณกรรมอนิสงส์ที่ใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา

สำหรับวรรณกรรมอนิสงส์แต่ละเรื่องนั้น จะมีรูปแบบและความคิดในการแต่งวรรณกรรมที่คล้ายคลึงกัน โดยประกอบไปด้วย

1. ส่วนแรก คือการเกริ่นนำเรียกว่าปณมพจน์ คือตอนที่ผู้แต่งวรรณกรรมได้กล่าวถึงที่มาของอนิสงส์ที่จะกล่าวต่อไปในเนื้อความ และมักจะอ้างว่ามาจากคำปรารภของพระพุทธเจ้า
2. ส่วนต่อมาจะมีการอธิบายความเนื้อหาของวรรณกรรมด้วยนิทานธรรมหรือชาดก
3. ส่วนในตอนจบจะเป็นการสรุปและจะมีการแต่งเรื่องเพื่อโน้มน้าวให้คนหันมาสนใจในการกระทำบุญเพื่อให้ได้อานิสงส์ดังที่กล่าวมา

นอกจากนี้เพื่อเพิ่มความน่าสนใจให้มากขึ้น วรรณกรรมอนิสงส์บางเรื่องจะแต่งเรื่องขึ้นด้วยการนำเอาวรรณกรรมอนิสงส์หลายๆ เรื่องมารวมกันเข้าเป็นวรรณกรรมเรื่องใหม่ขึ้น แล้วนำมาใช้ในพิธีศพได้ ในบางเรื่องอาจพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงเพียงเนื้อหาบางส่วน เปลี่ยนชื่อเรื่องแล้วนำมาใช้ใหม่ได้อีก ดังตัวอย่าง คัมภีร์เรื่องอนิสงส์ล้างคาบ กับเรื่องอนิสงส์หน้าศพ

ทั้งนี้เนื้อหาของวรรณกรรมประเภทอนิสงส์ที่ใช้ในการแสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพแบบล้านนาจึงมีความเหมาะสมในการนำไปใช้ด้วยเหตุผลดังนี้คือ

1. วรรณกรรมอนิสงส์ในทุกเรื่องมีเนื้อหากล่าวถึงผลบุญที่จะได้รับ เมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมในพิธีศพ หรือได้รับบุญกุศลเมื่อได้ถวายทานสิ่งของต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในพิธีศพ เช่น การกล่าวว่าเมื่อไปร่วมงานศพจะได้บุญกุศลเท่าใดๆ ทำให้คนล้านนาผู้ดำเนินชีวิตอยู่ในยุคสมัยหนึ่ง เกิดความหวังและเชื่อว่าสิ่งนั้นน่าจะเกิดขึ้น เมื่อตนเองได้กระทำความบุญดังกล่าวไปแล้ว
2. ในเนื้อหาของวรรณกรรม เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า โดยส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นให้คนฟังรักษาศีลธรรม หมั่นทำบุญเพื่อที่ได้เตรียมตนเองให้พร้อมสำหรับความตายที่จะมาถึงในไม่ช้า โดยในส่วนนี้ได้เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ในข้อแรก คือเมื่อคนฟังต้องการที่จะกระทำความบุญเพื่อความไม่ประมาทใช้ชีวิตแล้วก็จะได้หมั่นร่วมกิจกรรมต่างๆ ในพิธีศพ
3. บอกที่มาของวัตถุสัญลักษณ์ต่างๆ และกิจกรรมที่ปรากฏในพิธีศพ ดังในอนิสงส์ล้างคาบกับอนิสงส์หน้าศพที่กล่าวถึงความหมายของวัตถุที่นำมาใช้ในพิธีศพรวมทั้งกิจกรรมต่างๆ เช่น การทูปหม้อน้ำ การหามศพ ฯลฯ หรือในอนิสงส์ผ้าบังสุกุลและอนิสงส์คนตาย ที่กล่าวถึงที่

มาของกิจกรรมการถวายผ้าบังสุกุลและการตักบาตร เพื่อที่ผู้ฟังจะได้ทราบว่ามีสิ่งของและการกระทำเหล่านี้มีที่มาอย่างไร และเป็นสิ่งสมควรกระทำอย่างไร

แนวคิดของคนล้านนาผ่านวรรณกรรมอานิสงส์

1. แนวคิดเกี่ยวกับความตาย

นอกจากจุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมแล้ว สิ่งที่แฝงมากับเนื้อหาของวรรณกรรมอานิสงส์นั้น ยังบอกถึงแนวความคิดเกี่ยวกับความตายของคนล้านนาในยุคสมัยหนึ่งได้เป็นอย่างดี เนื้อหาส่วนใหญ่ในวรรณกรรมอานิสงส์ที่ใช้เทศน์ในพิธีศพนั้น มักจะเป็นการกล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายที่ผู้ตายยังสามารถติดต่อกับผู้ยังมีชีวิตอยู่ผ่านทางนักบวชคือพระสงฆ์ในศาสนาพุทธ ด้วยการอุทิศส่วนกุศลผลบุญจากการทำบุญตักบาตร ซึ่งผลของการติดต่อนั้นนอกจากจะทำให้ผู้ตายได้มีชีวิตที่มีความสุขในชาติภพของตนเองแล้ว ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ยังได้สะสมผลแห่งการกระทำนั้นเป็นทุนเพื่อผลเช่นเดียวกันนั้นเมื่อตนเสียชีวิตลงอีกด้วย

วรรณกรรมอานิสงส์ที่ใช้ในพิธีศพแบบล้านนา จึงเป็นการตอกย้ำให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ตระหนักถึงความจำเป็น และตระหนักถึงสิ่งที่สมควรจะกระทำกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ขณะที่ตนยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งการกระทำนั้นเป็นทั้งการแสดงความกตัญญูต่อผู้ล่วงลับและเพื่อผลดีต่อตนเอง ความเชื่อเช่นนี้พบเห็นได้ทั่วไปในสังคมปัจจุบัน และจะยังคงมีอย่างต่อเนื่อง

สิ่งที่น่าสังเกตก็คือเนื้อหาของวรรณกรรมนั้นได้กล่าวถึงทั้งความเชื่อในเรื่องของวิญญาณ (Animism) คือการมีชีวิตหลังความตาย และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธคือความศักดิ์สิทธิ์ในการกระทำบุญจากกิจกรรมทางศาสนา ให้หลอมรวมกันอยู่ในวรรณกรรมแต่ละเรื่อง โดยสร้างความเกี่ยวเนื่องกันของความเชื่อทั้งสองนี้ด้วยนิทานธรรมที่ปรากฏแทรกในวรรณกรรมนั้นๆ เช่นใน เรื่องอานิสงส์คนตาย หรือ อานิสงส์เผาศพ โดยมีความคิดว่าความตายตามความเชื่อของคนล้านนาในยุคสมัยที่มีการแต่งวรรณกรรม น่าจะไม่ใช่การสิ้นสุดของชีวิต โดยน่าจะมีชีวิตหลังความตายต่อไปอีก วรรณกรรมที่ถูกนำมาใช้เทศน์ในพิธีศพนั้น จึงค่อนข้างจะแสดงให้เห็นถึงผลสุดขีด ของการกระทำตามบัญญัติทางศาสนา เช่น ในเรื่องของการกระทำบุญก็จะได้ผลตอบแทนจำนวนมหาศาล เพื่อเป็นการจูงใจให้คนหันมากระทำกิจกรรมตามหลักศาสนาให้มากขึ้น ทำให้เห็นว่าความตาย เป็นสิ่งที่สามารถเตรียมพร้อมที่จะรับมือได้ ด้วยเครื่องมือคือผลบุญจากการทำกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งจากความคิดความเชื่อดังกล่าว ได้สะท้อนออกมาให้เห็นในวรรณกรรมที่ใช้อยู่นั่นเอง

2. แนวคิดเกี่ยวกับการตีความสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีศพ

สำหรับเนื้อหาของวรรณกรรมอานิสงส์ที่ใช้ในพิธีศพนั้น ยังปรากฏว่ามีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมอีกด้วย เช่น ในเรื่องอานิสงส์ล้างศพและอานิสงส์หน้าศพ ที่กล่าวถึงความหมายของวัตถุและการกระทำต่างๆ ในพิธีศพ อานิสงส์ผ้าบังสุกุลที่เกี่ยวข้องกับพิธีชกผ้าบังสุกุล เนื้อความในวรรณกรรมอานิสงส์ดังกล่าว จึงมีส่วนร่วมเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ชี้แนะให้ผู้ฟังได้จดจำเข้าใจในกระบวนการต่างๆ และเข้าใจในความสำคัญของวัตถุสัญลักษณ์ที่ผู้รู้ได้นำมาประกอบพิธีกรรมว่าเป็นส่วนประกอบที่มีความหมาย ซึ่งการให้ความหมายกับวัตถุสัญลักษณ์เหล่านี้ผ่านวรรณกรรมทำให้เกิดประโยชน์คือ

1. ช่วยให้สิ่งของประกอบพิธีกรรม มีคุณค่าในตัวเองและสามารถดำรงอยู่ในพิธีกรรมได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ การให้ความหมายกับวัตถุสิ่งของนั้น ทำให้สิ่งประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ผ่านวรรณกรรม ทำให้ดูเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติตาม

2. ช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีกรรม กล่าวคือ จากเนื้อหาของวรรณกรรม จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงว่า ทุกๆ องค์ประกอบของพิธีกรรม มีที่มาที่ไปและล้วนเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงข้อธรรมต่างๆ

3. ทำให้พิธีกรรมมีขั้นตอนที่เป็นระบบ กล่าวคือ เมื่อกำหนดไว้แล้วว่าในขั้นตอนตั้งแต่การทำศพ ของประกอบพิธี และการดำเนินการที่ถูกต้องควรกระทำอย่างไรผ่านทางวรรณกรรม ประกอบกับความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของวรรณกรรมโบราณดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการใช้สัญลักษณ์วัตถุที่เป็นไปในแบบเดียวกัน โดยถือเอาสิ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมเป็นแบบแผนกำหนดที่ถูกต้อง

เรณู อรรถาเมศร์ (2532 : 165-166) ให้ความเห็นเกี่ยวกับสัญลักษณ์วัตถุที่ปรากฏผ่านวรรณกรรมเหล่านี้ว่า น่าจะมีที่มาจากโลกทัศน์แบบดั้งเดิมที่ตกค้างอยู่ในชุมชนท้องถิ่นล้านนา ซึ่งก็คือโลกทัศน์แบบนับถือธรรมชาติ ลัทธิภูติผีวิญญาณ และการนับถือผีบรรพบุรุษ แต่การตีความเป็นการตีความจากผู้ถ่ายทอดอุดมการณ์ของพุทธศาสนา จึงมีการลากความนำสัญลักษณ์ไปอธิบาย เช่น ปริศนาธรรมซึ่งมักจะตีความออกมาในลักษณะของบุคลาธิษฐานเป็นส่วนใหญ่ เช่น การแต่งตุงสามหาง เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะได้เกาะยึดไว้ไปสู่สวรรค์ ขณะที่การตีความในวรรณกรรมนั้นกล่าวถึงภูมิทั้งสาม

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า คนล้านนาในปัจจุบันส่วนใหญ่มีความเข้าใจที่ไม่ตรงกันในความหมายของแนวความคิดที่ปรากฏจากการตีความทางด้านสัญลักษณ์ในพิธีกรรมผ่านวรรณกรรมเหล่านี้ไปเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก สภาพทางสังคมและความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนแปลงไปมาก ทำให้ความเชื่อที่เกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆ ของสัญลักษณ์วัตถุที่ถูกตีความ

เป็นข้อหลักธรรมนั้น ปราศจากคุณค่าทางด้านความเชื่อและการดีความตามหลักธรรมไปแล้วในสังคมปัจจุบัน คงเหลือแต่เพียงบางส่วนเท่านั้น เช่น ความเชื่อเรื่องวัตถุสัญลักษณ์ประเภท ไผ่ยวม หรือ ตุ๊กตาสงสาร กิจกรรมเกี่ยวกับศพที่ยังคงทำกัน เช่น การมัดศพด้วย ด้าย สามแห่ง การล้างหน้าศพ การชักผ้าบังสุกุล เป็นต้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับการควบคุมสังคม

พระมหาสิงห์คำ รักป่า (2543 : 147-148) กล่าวถึงอานิสงส์ที่ใช้ในพิธีศพ ในการศึกษาเรื่องการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาว่า คัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้นมีเนื้อหาที่เป็นวรรณกรรมคำสอนดังนั้นจึงมีบทบาทในการกล่อมเกลาสังคม ให้คนในสังคมเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม โดยมี บทบาทต่อสังคม 2 ประการคือ ประการแรก เป็นการสะท้อนสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ สิ่งก่อสร้าง ถาวรวัตถุ ปุชนียวัตถุ ปุชนียสถาน คัมภีร์ต่างๆ ส่วนประการที่สอง ส่งผลที่เป็นนามธรรมต่อสังคมในเรื่องแนวคิด ทั้งเรื่องการทำดีได้ดี การเวียนว่ายตายเกิด ฯลฯ

นอกจากนี้วรรณกรรมอานิสงส์ล้านนา ยังชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ในอนาคตที่จะเกิดกับบุคคลที่ไปช่วยงานศพ ซึ่งก็คือจำนวนของบุญญาที่จะได้รับดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว และการไปช่วยงานศพยังทำให้ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในชุมชนอีกด้วย ถึงแม้ว่าในเนื้อหาของอานิสงส์มักจะระบุข้อความที่เกินจริงมากเกินไปก็ตาม เช่น การบอกว่าผู้ที่ได้ไปร่วมงานศพจะได้ไปเสวยสุขอยู่ในสวรรค์เป็นเวลาถึงกัปปี ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้ว การระบุดังกล่าวน่าจะเป็นเพียงการชักชวนโน้มน้าวให้คนในสังคมได้มาร่วมกันกระทำความดี ประกอบพิธีกรรม อันเป็นกิจกรรมของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่นั่นเอง

ด้วยความคิดดังกล่าวนี้ เป็นไปได้ว่าวรรณกรรมอานิสงส์ที่ใช้ในการเทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา น่าจะมีส่วนในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ในด้านความร่วมมือทางกิจกรรมของศาสนาพุทธ และความเชื่อที่เกี่ยวกับความตายก็ยังทำให้คนในสังคมเรียนรู้ที่จะประจักษ์ถึงคุณค่าของชีวิตและข้อหลักธรรมในการเตรียมพร้อมสำหรับความตายที่จะเกิดขึ้นแก่ตนและบุคคลใกล้ชิดอีกด้วย.

2. กลุ่มวรรณกรรมประเภทวรรณกรรมคำสอน

ความหมายของวรรณกรรมคำสอน

วรรณกรรมคำสอน หมายถึงวรรณกรรมที่มีจุดมุ่งหมายในการสั่งสอนประชาชน ส่วนใหญ่เป็นการให้คติธรรม ซึ่งให้เห็นบาปบุญคุณโทษและข้อประพฤติปฏิบัติของคนทุกระดับชั้นที่อยู่ร่วมกัน ตามฐานะและตามระดับชนชั้นของตน จึงกล่าวได้ว่าวรรณกรรมคำสอนเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการปกครองอย่างหนึ่งที่ปราชญ์ชาวล้านนาได้รจนาขึ้น เพื่อใช้อบรมสั่งสอนความประพฤติของคนในสังคมมาแต่โบราณ ซึ่งคำสอนส่วนใหญ่นี้ จะมีความเชื่อหลักทางพุทธศาสนาเป็นแกนนำให้คนได้ประพฤติปฏิบัติตาม (ลมูล จันทน์หอม, 2538 : 124)

วรรณกรรมคำสอนจะมีรูปแบบของการแต่งวรรณกรรมคือ จะแต่งเป็นร้อยแก้วหรือมีการแต่งรายปณด้วย และจะแต่งขึ้นเพื่อใช้เทศน์เช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภทชาดก โดยมีการยกคาถาบาลีตั้งแล้วขยายความเป็นร้อยแก้ว ซึ่งวิธีการสอนนั้นมีทั้งการเทศนาโวหารและสาธกโวหาร โดยการยกอุทาหรณ์เป็นนิทานประกอบ (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2539 : 41)

ทั้งนี้ ในวรรณกรรมที่ถูกเรียกว่าเป็นวรรณกรรมคำสอน มักจะมีผู้หมายถึงว่าเป็นวรรณกรรมที่ใช้ควบคุมสังคมหลายประเภท อาทิ กฎหมาย หรือโคลงคำสอนต่างๆ เป็นต้น ซึ่งจะมีเนื้อหาที่กล่าวถึงสิ่งที่คนในสังคมแต่ละคนสมควรประพฤติปฏิบัติ เมื่ออยู่ในสถานภาพหรืออยู่ในเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

วรรณกรรมคำสอนโดยมาก มักจะมีเนื้อหาดังที่ได้ยกตัวอย่างไว้ คือจะเป็นการสอนให้คนในชุมชน ในสังคมรู้จักการวางตน รู้จักการประพฤติตนเพื่อที่จะได้สามารถอยู่ในกรอบอันเป็นที่ยอมรับตามกติกาของสังคมซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่คนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่ควรกระทำ อันอาจจะปรากฏในช่วงเวลาหนึ่งหรือเป็นแบบอย่างปฏิบัติติดต่อกันมาในสังคมแห่งนั้น โดยมีสถาบันทางสังคมที่สนับสนุนหลักปฏิบัติดังกล่าวอยู่ 2 สถาบัน คือสถาบันศาสนากับสถาบันทางการเมือง

ทั้งนี้ หากพิจารณาจากวรรณกรรมคำสอนต่าง ๆ ที่ปรากฏในล้านนา จะพบว่า มักใช้หลักคำสอนทางศาสนาเป็นแกนสำคัญ ในการนำมาประยุกต์และแต่งเป็นวรรณกรรมขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการสร้างแบบอย่างที่ดีให้เป็นที่ควรยึดถือในสังคม ส่วนสถาบันทางการเมืองนั้นจะได้รับประโยชน์โดยตรง เมื่อคนที่อยู่ภายใต้การปกครองมีความประพฤติที่ดีตามแบบอย่างที่มีให้ไว้

การนำเอาวรรณกรรมมาใช้ในกรณีนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากวรรณกรรมคำสอนเรื่อง *คำสอนพญามังราย* อันเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาสอนคนทุกฐานะในสังคม โดยระบุฐานะของบุคคลที่ต้องการจะสอนไว้ในตอนต้นของแต่ละบท มีเนื้อหาสำหรับกษัตริย์ ขุนนาง และไพร่ โดยจะเน้นในเรื่องการปกครองเป็นพิเศษ ในส่วนของเนื้อหาเองก็สะท้อนให้เห็นถึงสภาพและแนวความคิดการปกครองในล้านนา ตั้งแต่วิธีการปกครอง คุณสมบัติของผู้ปกครอง และข้อควรปฏิบัติของผู้อยู่ใต้การปกครอง (ลมุล จันทน์หอม, 2538 : 129-130)

วรรณกรรมคำสอนที่ใช้ในพิธีศพแบบล้านนา

วรรณกรรมที่ถูกนำมาใช้ในพิธีศพก็เช่นเดียวกัน วรรณกรรมประเภทนี้มักจะมีเนื้อหาที่เน้นให้คนผู้ฟังได้เข้าใจถึงและตระหนักถึงความตายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง โดยการให้ข้อคิดและการยึดมั่นกับหลักคำสอนทางศาสนา อันจะทำให้สามารถรับมือกับสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ได้อย่างเข้าใจ และไม่หวาดกลัวกับภาวะดังกล่าว รวมทั้งยังมีการอธิบายถึงเหตุและผลในการเตรียมตัวสำหรับภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลงของชีวิตในบั้นปลายนี้ด้วย

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาและจุดประสงค์ของวรรณกรรมคำสอนที่นิยมนำมาใช้ในพิธีศพแบบล้านนาแล้ว พบว่ามักจะเป็นไปในแนวทางเดียวกันคือเป็นการสอนให้คนที่ได้มาร่วมอยู่ในพิธีศพได้มีแนวคิดในการปฏิบัติตนเพื่อเตรียมพร้อมทั้งกับภาวะแห่งความตายที่จะมาถึงในไม่ช้า

วรรณกรรมคำสอนที่ใช้ในพิธีศพแบบล้านนาเหล่านี้มีจำนวนมาก และมีการเรียบเรียงขึ้นมาใหม่ด้วยในปัจจุบัน เพื่อรองรับกับความต้องการในการนำไปแสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพ โดยผู้ศึกษาจะได้ยึดถือเอาวรรณกรรมที่ปรากฏต้นฉบับจากใบลานเป็นฉบับหลัก แล้วจึงนำมาเทียบเคียงกับฉบับที่เป็นลานกระดาษเพื่อเปรียบเทียบเนื้อความและเพื่อความเข้าใจเนื้อหาที่มากขึ้น เนื่องจากธรรมเทศนาเหล่านี้ ยังคงพบว่ามีกรนำไปใช้ในพิธีศพอยู่อย่างสม่ำเสมอ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ส่วนวรรณกรรมที่ถูกเรียบเรียงขึ้นใหม่ก็มีความสำคัญ เนื่องจากจะสามารถทำให้การศึกษาครั้งนี้บรรลุจุดประสงค์ในการศึกษาบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพ เพราะเมื่อมีการเรียบเรียงวรรณกรรมขึ้นใหม่ ย่อมแสดงว่าวรรณกรรมเรื่องนั้นถูกนำไปใช้จริงและมีเนื้อหาที่คนในปัจจุบันยอมรับและรับฟังได้ง่ายกว่าเนื้อหาของวรรณกรรมที่ถูกแต่งมาในอดีต เป็นการปรับปรุงเนื้อหาที่มีแต่เดิมให้เข้าใจง่ายและเหมาะสมกับผู้ฟังในปัจจุบัน โดยยังคงความเป็นวรรณกรรมคำสอนที่ใช้เพื่อควบคุมและให้แนวทางในการปฏิบัติตนเมื่ออยู่ในสภาวะบั้นปลายของชีวิต

วรรณกรรมคำสอนที่นำมาใช้ศึกษาในการศึกษาครั้งนี้จะมีจำนวนทั้งหมด 8 เรื่องคือ มาลัยโปรด มหามูลนิพพานสูตรและนิพพานสูตร มหาวิบาก มาตปิตุ เปตพลี กรรมวิบาก เทวทูตทั้ง 5 และร่ำสังขาร ซึ่งวรรณกรรมคำสอนที่ได้คัดเลือกนำมาศึกษานี้ เป็นวรรณกรรมที่มีการนำไปใช้ในพิธีศพทั้งในอดีตและในปัจจุบันอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะเรื่อง มาลัยโปรด มหามูลนิพพานสูตรและนิพพานสูตร กับ มหาวิบาก นั้นจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ผู้ใช้วรรณกรรม และการสังเกตการณ์ในพิธีศพ (สัมภาษณ์ พระมหาสุภชัย สุทธิญาโณ 15 ตุลาคม 2543) รวมทั้งจากเอกสารต่างๆ พบว่าเป็นเรื่องที่มีความนิยมในการนำไปใช้แสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพแบบล้านนามาก เนื่องจากมีเนื้อหาที่เหมาะสมกับพิธีศพและรองรับความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของชีวิตในโลกหน้าอีกด้วย ส่วนอีก 6 เรื่องที่เหลือนั้น ก็พบว่าปัจจุบันได้มีการนำไปใช้ในพิธีศพแบบล้านนามากเช่นเดียวกัน

รูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมคำสอน

รูปแบบของวรรณกรรมคำสอนนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะเช่นเดียวกันกับวรรณกรรมประเภทอนิสงส์คือ มีการยกภาษาบาลีตั้งแล้วขยายความด้วยร้อยแก้วเป็นภาษาพื้นเมือง และจะมีภาษาบาลีแทรกมาเป็นระยะ เมื่อต้องการจะกล่าวอ้างถึงธรรมบทใดบทหนึ่ง ดังในวรรณกรรมคำสอนเรื่อง มหามูลนิพพาน ฉบับวัดบ่อแก้ว ตำบลบ่อแก้ว กิ่งอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน จารเมื่อปีพ.ศ. 2478 รหัสไมโครฟิล์ม 88.164.01H.093-094 ความว่า

“...วันนั้น พระพุทธเจ้าก็จากไปด้วยเจ้าภิกษุทั้งหลายก็รับเอาคำพระพุทธเจ้าด้วยคำว่า ภนเดอิหิ อันว่าความสวัสดีจึงมีแก่พระพุทธเจ้าว่าดังนี้ ผู้ข้าทั้งหลายขอธัมมเทศนาซึ่งพระพุทธเจ้าก็กล่าวว่า ภิกขเว ปญฺเณมกตพฺพํ สิรินาม รกจิภํ เมตตา กรุณา มุทตา / อุเบกขา นามตพฺพนิด ภิกขเวดูราภิกษุทั้งหลายปญฺญนามชื่ออันว่าบุญทั้งหลายนี้ ผู้มีประญาหากพึงควรกระทำแท้แล อันว่าเมตตากรุณามุทตตาดูเบกขานี้ผู้มีประยาพึงจำเรญญาวนาแท้แล ...”

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำให้วรรณกรรมคำสอนแตกต่างจากวรรณกรรมอนิสงส์ที่ใช้ในพิธีศพก็คือ รูปแบบของเนื้อหาในวรรณกรรมคำสอนไม่ได้บอกโดยตรงถึงผลบุญแห่งการร่วมกระทำกิจกรรมต่างๆ ในพิธีศพ แต่วรรณกรรมคำสอน ได้ให้ข้อคิดทางด้านหลักคำสอนของศาสนา ด้วยการเสนอรูปแบบการแต่งวรรณกรรมที่ใช้ในทานธรรมเป็นตัวช่วยในการเล่าเรื่อง เพื่อบรรลุจุดประสงค์ในความต้องการเผยแพร่หลักธรรมที่ผู้แต่งต้องการที่จะสื่อไปให้กับผู้รับฟังได้ฟัง และเข้าใจในหัวข้อธรรม รวมทั้งนำเอาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อเตรียมตนให้พร้อมกับการแปรเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในชีวิตของตนเอง

การเริ่มต้นเรื่องของวรรณกรรมคำสอนที่ใช้ในพิธีศพนั้น ก็เช่นเดียวกับวรรณกรรมอานิสงค์คือ จะเริ่มต้นเรื่องด้วยการกล่าวอ้างถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ตรัสข้อธรรมหรือธรรมเรื่องนั้น แล้วมีพระภิกษุอย่างพระอานนท์หรือพระมหากัสสปะเป็นผู้นำเอามาถ่ายทอดอีกที ดังเช่นใน มหามูลนิพพาน ฉบับวัดบ่อแก้ว ตำบลบ่อแก้ว กิ่งอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน จารเมื่อปีพ.ศ. 2478 รหัสไมโครฟิล์ม 88.164.01H.093-094 ที่ว่า

“...เอวม สดตฺ เอกํ สมยํ ภควา ตติยํ วิหตติ เขตวนโน นาถปิตทิกสสอาราเม อถโข ภควา สาวตถียํ วาสินํ มนุสสสตกมโหหนติ สาธ วอฬิงราสัปปุริสเส / ทังหลาย อิทํ สุตตํ อันว่าสูตรอันนี้ มหาอานันทเถระเจ้าหากได้ สดับรับฟังเอาแต่พระอุบแก้ว คือว่าปากแห่งสัพพัญญูพระพุทธเจ้ามีด้วย ประการสันโด มหาเถระ / เจ้าก็มาสำแดงแก่ มหากัสสปเถระเจ้าเมื่อจักสงคายนารัชมหัวที่วันนั้น ตามดั่งสัพพัญญูพระพุทธเจ้าเมื่อยังทรงมาอยู่เทศนาสั่งสอนเวเนยยสัตว์ทั้งหลาย วันนั้น...”

ซึ่งในเรื่องอื่นๆ ก็มีการแต่งเรื่องในตอนเริ่มต้นไปในแนวทางเดียวกัน เช่นเดียวกับ คัมภีร์มหามูลนิพพานนี้ และสำหรับเนื้อหาของวรรณกรรมคำสอนที่จะนำมาศึกษาวิเคราะห์นั้น มีดังนี้

1. มาลัยโปรด

วรรณกรรมคำสอนเรื่อง มาลัยโปรดนี้ เป็นคัมภีร์ใบลานฉบับวัดศรีดอนชัย ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว เชียงใหม่ พ.ศ. 2460 ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ถ่ายสำเนาไมโครฟิล์มไว้รหัส 83.122.01H.025-025

เนื้อหาของวรรณกรรม

วรรณกรรมคำสอนเรื่องมาลัยโปรด เป็นวรรณกรรมคำสอนที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นเรื่องที่เป็นที่นิยมมากที่สุดในการนำมาใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา (สัมภาษณ์ พระครูสถิตจิตตสังวร (เสถียร คำเกตุ) วัดนางข้าวน้อยเหนือ อำเภอป่าซาง ลำพูน, 21 กันยายน 2542) เนื่องจากทั้งเนื้อหาและกลวิธีการแต่งที่ปรากฏในเรื่องนี้ มีความน่าสนใจติดตามและแฝงข้อคิดต่างๆ เกี่ยวกับความไม่ประมาทในการใช้ชีวิต รวมทั้งผลของกรรมที่จะได้รับหากกระทำผิดในศีลที่ถูกกำหนดไว้ว่าเป็นเรื่องที่ผิดตามหลักศาสนา ซึ่งในเรื่องมาลัยโปรดนั้น เป็นการสอนที่อิงอยู่กับหลักศีล 5 โดยมีเนื้อความดังนี้คือ

ในสมัยอดีตกาล พระมาลัยได้ปรารภว่า ต้องการจะลงไปโปรดสัตว์ในนรก จึงได้เสด็จลงไปพบกับพระยายมราชจากนั้นจึงเข้าไปพบเห็นยังสัตว์นรกในขุมต่างๆ กำลังถูกทรมานด้วยวิธีการที่ทารุณ เมื่อเหล่าสัตว์นรกเห็นพระมาลัยมาโปรด จึงพากันกล่าวถึงเหตุที่ทำให้ตนต้องได้มา

อยู่ในนรกขุมนี้ และได้รับการทรมานต่าง ๆ นานาตามที่เห็น จากนั้นจึงได้ขอให้พระมาลัยได้นำเรื่องที่ตนได้กล่าวไปนี้ ขึ้นไปบอกกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่บนโลกมนุษย์ว่า ให้ช่วยกระทำความบุญหาคนนำหมายทานให้พวกตนด้วย อีกทั้งยังบอกให้คนเหล่านั้นอย่ากระทำความผิดบาปอย่างพวกตน เมื่อพระมาลัยรับคำแล้ว ก็จึงไปโปรดสัตว์นรกขุมอื่นๆ ต่อไป ดังความเช่น

“... อันว่ามหาเถรเทพมาไล คนควา ไพแล้วคี่หันยังสัตว์ทั้งหลายอันจะเดินเหนือแผ่นเหล็กแดงอันถูกเป็นเปี้ยวอยู่ สุนกข อันว่ามหาทั้งหลายคี่เล่นไพมา มีตัวใหญ่เท่าช้างใหญ่ ๘ สอกสูงได้ ๗ วา คี่มีแรงแลกามีตัวใหญ่เท่าเรือนเท่าเกียนหากไล่ขบ ไส้ลับไล่ตอดยังสัตว์นรกทั้งหลายฝูงนั้น เป็นทุกขเวทนามากนักแล เตว ปตวา อันว่าสัตว์ทั้งหลายฝูงนั้น ทิสสนติ เขาคี่หันยังเทพมาไลตนทรงโถมงมองอาจ เขาจึงอภิวาทันทว่า ภนเต ผู้ข้าคี่ไหว้เจ้าผู้มีบุญ ผู้ข้าทั้งหลายอยู่ในเมืองคนทิสสนติ คี่ได้สนสอบังเคียด ได้กล่าวคำเสียดแทงชาวเจ้าตนมีศีล ได้โนนทากล่าวได้ว่า ไชยเคียดแก่ลัทธิธรรมะ ได้กล่าวจาคำแข่งบ่ออย่าเอียงผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้เป็นพ่อแลแม่ตานาคนทั้งหลายฝูงมีศีล ๕ ศีล ๘ คี่จึงได้มาทรงทุกขเวทนา จึงได้มาเป็นเปรตอยู่ในนรก คี่จึงมีเนื้อหนังอันขาดปูดเสี้ยนกันนี้แล คี่มีแรงแลกหากมาขาดที่กินทุกวันทุกคืนบ่ขาด คี่เป็นทุกขเวทнал้าบากยิ่งนักหนา...”

ในเนื้อความตอนนี้ เป็นสัตว์นรกที่อยู่ขุมที่สองที่พระมาลัยได้เสด็จไปโปรด โดยสัตว์นรกเหล่านั้น เมื่อยังเป็นมนุษย์ ได้กระทำความปวชี่ได้กล่าวคำว่าร้ายแก่พระภิกษุและพ่อแม่อาจารย์ของตน จึงต้องได้มารับโทษคือ มีฝูงสุนัข อิกาไล่กัดจิกตึงเนื้อตัวขาดวิน เหล่าสัตว์นรกนั้น เมื่อเห็นพระมาลัยมาโปรด จึงได้ขอให้พระมาลัยนำความกลับไปบอกแก่คนผู้ที่อยู่ในโลกมนุษย์ให้พากันตั้งใจฟังธรรมหาคนนำถวายทานมาให้พวกตนบ้าง เมื่อพระมาลัยรับคำแล้ว ก็จึงได้เดินทางไปยังนรกขุมอื่นต่อ ดังความว่า

“...ขอเมตตาผู้ข้าจูงเอาข่าวสารเมื่อบอกแก่ชาวชุมพูทวีปโขงประเทศ ตั้งใจเจตกินทาน รักลาสิลฟังธรรมอย่าขาด หื้ออวยคนนำหมายทาน หื้อมาถึงลูกหลานฝูงเป็นเปรต หื้อพ้นจากเขตอเวจีนี้แต่เทอะ เถโร อันว่ามหาเถรเทพมาไลตนทรงโถมใสบ่เส้า เขาคี่ได้อินคำด้านเจียรจาแห่งเปรตฝูงนั้นแล้ว คี่ขานคำว่าเออ คโต เขาคี่สระเด็งหนีไฟสู่วิไลโลหุมภินารก...”

เมื่อพระมาลัยได้ไปโปรดสัตว์นรกจนครบแล้วจึงได้กลับสู่โลกมนุษย์เพื่อนำความที่ได้ฟังจากสัตว์นรกมากล่าวสั่งสอนกับคนทั้งหลาย เพื่อที่จะได้ตระหนักถึงผลบุญกรรมในสิ่งที่กระทำลงไป และหันมากระทำความบุญรักษาศีลกันมากขึ้น

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เนื้อความของธรรมคำสอนเรื่อง มาลัยโปรด หรือ มาลัยไผ่ ตามการออกเสียงของชาวล้านนา นั้น มีเนื้อหาที่สร้างภาพของนรก เพื่อที่คนผู้มาฟังธรรมได้จินตนาการถึงความทรมานและความลำบากหากต้องตกนรก อันเนื่องมาจากผลของการกระทำบาป

ของตนเอง และจะได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อที่เขาเหล่านั้นจะได้มีสภาวะที่ดีขึ้นอีกทั้งยังทำให้ตนเองจะได้ไม่ต้องไปอยู่ในนรกเช่นนั้นอีกด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้น่าจะเป็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของกรรมเรื่องนี้เมื่อพิจารณาตามเนื้อหาที่ปรากฏ

จากการศึกษาพบว่า ในสังคมล้านนานั้นได้มีความเชื่อเกี่ยวกับกรรมเรื่องนี้ในด้านอื่นๆ ด้วย กล่าวคือชาวบ้านมักจะเชื่อถือกันว่า คัมภีร์เรื่องนี้เมื่อเทศน์แล้วจะทำให้วิญญาณของผู้ตายได้รับส่วนบุญอันสงส์จากความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์ อันจะช่วยให้ผู้ตายได้ไปสู่สุคติตามภพภูมิที่สมควร และเชื่อกันว่าคนผู้ตายนั่นจะไม่ตกนรก เพราะจะได้พบกับพระมาลัยก่อน คือหมายถึงพระมาลัยจากกรรมเรื่องนี้เพื่อจะได้มีโอกาสแก้ไขก่อนจะไปถึงยมโลก ฉะนั้นตามธรรมเนียมทั่วไปจึงมักจะนิยมนำกรรมมาลัยโปรดมาใช้เทศน์ในวันแรกของการสวดเทศน์กรรมในพิธีศพของล้านนาเสมอ (สัมภาษณ์ พระมหาสุกชัย สุทธิญาณโณ, กันยายน 2542)

จะเห็นได้ว่า เป็นการตีความตามความเชื่อของชาวบ้านเอง โดยมิได้พิจารณาจากเนื้อหาในตัวกรรมคำสอนเท่าใด เป็นการนำความในวรรณกรรมมาเสริมความเชื่อของตนเอง แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น ความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้วรรณกรรมคำสอนเรื่องมาลัยโปรดมีความศักดิ์สิทธิ์และนำมาใช้กับกิจกรรมงานพิธีศพอยู่เสมอ เป็นผลดีในแง่ของการเผยแพร่ธรรมคำสอน

ซึ่งจากการศึกษาระหว่างวรรณกรรมเรื่องมาลัยโปรด ฉบับโบราณจากวัดศรีดอนชัย ตำบลแม่่นะ อำเภอเชียงดาว เชียงใหม่ กับฉบับลานกระดาศที่นำคัมภีร์โบราณมาย่อความและเรียบเรียงใหม่ รวมทั้งใช้ภาษาที่ร่วมสมัยเข้าใจง่าย และเป็นประโยชน์ที่คล้องจองกัน ทำให้มีผู้นิยมนำคัมภีร์มาลัยโปรดมาใช้มากขึ้น ซึ่งน่าจะมาจากหลายเหตุผลคือ เข้าใจง่ายกว่าและสั้นกระชับกว่า รวมทั้งเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบันที่นิยมให้การเทศน์กรรมไม่ใช้เวลานานนัก ถึงแม้ว่าอาจจะละเลยในเรื่องจุดประสงค์ที่แท้จริงของวรรณกรรมเรื่องนี้ไปบ้างก็ตาม

2. มหามูลนิพพานสูตรและนิพพานสูตร

ในวรรณกรรมคำสอนเรื่องมหามูลนิพพานสูตร จากต้นฉบับวัด วัดบ่อแก้ว ตำบลบ่อแก้ว กิ่งอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน จารปีพ.ศ. 2478 รหัสไมโครฟิล์ม 88.164.01H.093-094 เมื่อตรวจสอบกับ คัมภีร์นิพพานสูตรต้นฉบับจากวัดเชียงยืน ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ระบุปีที่จาร รหัสไมโครฟิล์ม 78.018.01H.089-089 พบว่ามีเนื้อหาที่กล่าวได้ว่าเหมือนกันคือใจความโดยรวมทั้งคติการสอน หลักธรรมข้อต่างๆ ที่นำมาใช้สอน นิทานธรรมที่ใช้ประกอบ ล้วนเป็นเรื่องเดียวกันทั้งสิ้น จะแตกต่างกันที่เพียงว่า ในมหามูลนิพพานสูตรนั้นจะมีการบอกรายละเอียดของข้อธรรมแต่ละข้อ และเนื้อความอื่นๆ มากกว่าในนิพพานสูตร โดยพบว่าในมหามูลนิพพานสูตรนั้น เนื้อหามีความยาวทั้งสิ้น 34 หน้าลาน ขณะที่ นิพพานสูตรมีความยาว 29 หน้าลาน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการที่ข้อความเนื้อหาส่วนใหญ่ของวรรณกรรมคำสอนทั้งสองเรื่องมีความคล้ายคลึงกัน ผู้ศึกษาจึงได้นำธรรมทั้งสองฉบับมารวมศึกษาไว้ในที่เดียวกัน และจะระบุไว้ในข้อความว่า ตอนที่กล่าวมานี้ได้นำมาจากคัมภีร์เรื่องใด ซึ่งจะได้ใช้หามูลนิพพานสูตรเป็นหลักในการศึกษา เพราะเป็นฉบับที่ถือว่ามีความสมบูรณ์ของเนื้อหามากกว่าฉบับนิพพานสูตร

เนื้อหาของวรรณกรรม

วรรณกรรมคำสอนทั้งสองเรื่อง ได้เริ่มต้นเรื่องด้วยการกล่าวถึงที่มาของวรรณกรรมว่า มาจากพระอนันท์ที่ได้รับฟังมาอีกทีจากพระพุทธเจ้า จากนั้นจึงเป็นเนื้อหาที่เข้าสู่ใจความการสอน ผู้ฟังในเรื่องข้อธรรมต่าง ๆ โดยสามารถแยกเนื้อหาออกมาเพื่อพิจารณาได้เป็นข้อดังนี้คือ

1. การสอนให้ผู้ฟังได้ตระหนักถึงความตาย

ในส่วนนี้จะเป็นการเกริ่นนำเพื่อให้ผู้ฟังได้เห็นความสำคัญของการทำบุญ รักษาศีล ฟังธรรม เป็นการปูพื้นให้ตระหนักถึงชีวิตและความเป็นไปของชีวิตที่วันหนึ่งจะต้องพบกับความตาย โดยได้กล่าวถึงดังนี้คือ

ก. กล่าวคำอุปมาถึงชีวิตว่า เปรียบเสมือน ฟ้ายแลบ หรือเหมือนกับน้ำที่ไหลไปแล้วเอากลับคืนมาไม่ได้ ตายไปแล้วจะเอาชีวิตกลับคืนมางอกออกมาใหม่เหมือนดังหนวดเคราก็ไม่ได้ บางคนมีอายุน้อยยังเป็นเด็กอยู่ อายุ 4-5 ปีเท่านั้น แต่เมื่อถึงที่ตายก็ต้องตาย เหมือนกับพระอาทิตย์ที่ตกไปทางตะวันตก มีการเปรียบเทียบความตายดังเช่นข้าศึกที่สามารถทำให้คนเราเสียชีวิตลงได้ทุกเมื่อ ไม่มีใครสามารถที่จะห้ามได้ ดังความว่า

“...อันว่าชีวิตแห่งคน พ้อยว่าจกอกคืนมาเป็นดังหนวดนั้นก็เป็นอันหาบได้ ก็เทียบยอดดับไฟ สู้ที่ตายนั้นใจใจ เป็นดังถา คือเป็นดังพระสุริยะอาทิตย์อันผดเกี่ยวไฟสู่วันตกนั้นแล คนทั้งหลายนี้คือ จักถึงเชิงตกอันตายไฟแล้ว พ้อยเกิดมาหาประหม่าบได้ ลางคาบมีอายุได้ ๔ ปัส ๕ ปัส ๖ ปัส ๗ ปัส ๘ ปัส แล้วพ้อยตายนั้นก็มีแล อุปมาเปนดังฟ้าเมฆนั้นก็มีแล ผิบบีเปนดังอัน ก็เป็นดังบุ่มปวก น้ำนั้นแลไหลไฟไหลมานั้นก็มีแล ส่วนว่าความตายนี้เป็นข้าเลิกล้านจับยังชีวิตแห่งสัตว์คนทั้งหลายแล อันว่าผู้จักห้ามเสียยังเกยจะนั้นเสียคืบมีแล ก็เทียบยอดมาจับหื้อตาย / ทุกเมื่อคืบมีแล...”

ข. พระพุทธเจ้ายังได้ยกตัวอย่างว่า แม้แต่พระองค์เองก็ต้องสิ้นสุดการมีชีวิต พระอินทร์หรือเทวดาต่างๆ ก็ต้องตาย คนผู้เป็นพระยามหากษัตริย์หรือเศรษฐีมีสมบัติมากก็ต้องตาย เงินทองไม่สามารถช่วยเหลืออะไรได้ ในที่นี้จะเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นว่าแม้แต่พระพุทธเจ้าหรือเทวตาก็ต้องตาย ดังนั้นคนธรรมดาทั้งหลายจึงไม่ควรเศร้าโศกกับการตาย และควรที่จะเตรียมตัวให้พร้อม ไม่ประมาทกับความตายที่จะมาถึงอย่างแน่นอน ดังความว่า

“...แม้ว่าพระพุทธเจ้า แลพระปัจเจกเจ้า อรหันตสาวกเจ้าทั้งหลายผู้พ้นทุกข์ได้ แล้ว ก็ยังนิพพานไฟแล เขาเจ้าทั้งหลายผู้นี้ แม่นว่ามีประพญาแลบุญ มีเดชะริทธิานุภาพ งามนุสสชาติ อินทพรหมยมมราชทั้งหลาย จักมาเปรียบเทียบได้แล้ว ก็ยังรู้นิพพานไฟเสี่ยงตาย พันดั่งคนทั้งหลายอันมีคั้นว่าท้าวพระญาทั้งหลาย ผู้อันประกอบไฟด้วยโยธา แก้วหาน ๔ จำพวกก็ดี พราหมณคหบดีเสฏฐีอันมีเข้าของสมบัติเงินค้ำมากนักรู้ดี ก็เข้าหื้อตายจากชีวิตไฟเสี่ยงแล ผิดจักเอาเข้าของเงินค้ำเอาตัวเขาแล ได้คั่งอันแน่นอันก่อนแล้ว แม่นว่าเยี่ยงดั่งฤๅชัยแพ้ว พระยามจุรราช...”

2. เป็นการสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้ปฏิบัติตามข้อธรรมตามหลักศาสนา

เป็นความต่อเนื่องจากตอนต้น กล่าวคือเป็นส่วนที่กล่าวถึงข้อธรรมต่างๆ ที่จะเสนอกับ ฟัง เพื่อที่จะได้พากันนำไปประพฤติปฏิบัติกันต่อไปในชีวิตประจำวัน โดยในการสอนข้อธรรม เหล่านี้ จะมีทั้งการอุปมา เปรียบเทียบ และการยกนิทานมาเล่าให้ฟัง ซึ่งสามารถแบ่งหัวข้อธรรมที่ สอนในธรรมเรื่องนี้ได้ดังนี้คือ

ก. การให้ทาน ถือศีล

ในเรื่องเรื่องกล่าวนักปราชญ์แต่ก่อนนั้น ได้สละข้าวของแห่งตนเป็นทานแก่ศาสนา เพื่อที่จะได้กลับมาเป็นเจ้าของอีกในชาติหน้า ซึ่งการกระทำดังกล่าวรวมกับการถือศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ทำให้ได้ผลที่ดีในชาติหน้า ขณะที่คนที่ไม่ได้ถวายทานหรือรักษาศีลธรรมอันใด อีกทั้งยังฆ่าสัตว์ คัดชีวิต ก็จะกลับมาเกิดเป็นสัตว์ 4 เท้า สัตว์ 2 เท้า ต้องโดนฆ่าตายถึง 5 ร้อยชาติจึงจะพ้นกรรม ดังความว่า

“...ประการ ๑ บุคคลทั้งหลายผู้หาประพญาปัญญาไม่ได้ เท่ากับใคร่หื้อเป็นหนี้แก่ เมืองคน คั้นว่าจักหื้อทานนั้น พ้อยมากะทำการมิจฉาอันหาสลับได้ คือว่าหาคำมทุทฏฐ ฏฐณาได้ กับ มาฆ่าสัตว์คัดชีวิตเป็นดังมิจฉาทิสฐ มาผัดเรือนแห่งเข้านั้นบ่บอริสุท แลคนทั้งหลายผู้นี้ คั้นว่าเขาตาย ได้ไฟเสวียมหาวิบากแล้ว ก็จึงได้มาเกิดเป็นสัตว์ ๔ คีน ๒ คีน ด้วยอันเขาหากได้เข้าทานตายนั้นได้ ๕ ร้อยชาติ แล้วจึงจักได้พ้นจากกัมมวิบากชะแล...”

โดยในข้อธรรมนี้ได้มีกล่าวนิทานธรรมเปรียบเทียบว่า หนทางแห่งการไปสู่ความ มีปัญญาเปรียบได้เหมือนกับหนทางที่จะไปสู่เมืองที่เป็นที่อยู่แห่งนักปราชญ์ ซึ่งระหว่างทางจะต้อง ผ่านป่าเขาและสัตว์ร้ายจำนวนมาก และจะสามารถผ่านไปได้นั้นก็ด้วยสติปัญญาของตนและข้าวของ เสบียงต่างๆ ซึ่งก็หมายถึงผลแห่งอานิสงส์ผลบุญที่ตนได้กระทำไว้นั่นเอง เมื่อเดินทางไปถึงจนถึงคือ พ้นจากป่าเขาจากหนามและสัตว์ร้ายแล้ว ก็เปรียบดั่งได้ไปอยู่ในที่ประเสริฐ พ้นทุกข์ และได้กล่าว ต่อมาว่า ข้าวของเสบียงที่จะทำให้ผ่านป่าไม้และสัตว์ร้ายนั้นก็คือ การรักษาศีล ฟังธรรม เมตตา ภาวนา และความตั้งมั่นยังแก้ว 3 ประการคือ พุทธะ ธรรมะ สังขะ ดังความว่า

"...คหบดีทั้งหลาย พระศากยโคตมกล่าวว่า เข้าน้ำโภชนะอาหารแลเข้าไฟเข้าถ้ำ
แก้วแหวนแสนสิ่งทั้งหลายผุพังนั้น บัณฑิตเข้าน้ำโภชนะอาหาร บัณฑิตแก้วแหวนเงินคำแท้ คีฬาได้
ผละอานิสงส์แห่งของท่านนั้นแล ภิกขเว คหบดีทั้งหลาย ดูพระศากยโคตมว่าเอาดาบด้าแก้ว ๓ กับ
คนไพนั่น บัณฑิตดาบด้าแก้วแท้ คีฬาได้อานิสงส์แห่งบุคคลละยังชายทั้งหลายอันจำริญ/เมตตภาวนา
แห่งมฤตา อุเบกขานี้แล..."

อันจะเป็นสิ่งที่จะช่วยให้ผ่านด่านป่าไม้ อันน่าจะเป็นการเปรียบเทียบถึงสังสารวัฏที่
คนเราต้องเวียนว่ายตายเกิด ก่อนที่จะเข้าไปสู่เมืองแห่งปัญญาซึ่งน่าจะหมายถึงภาวะนิพพาน และได้
กล่าวถึงบุคคลอยู่ 3 จำพวก ซึ่งเชื่อมโยงกับความเรื่องการผ่านด่านป่าไม้คือ

คนพวกแรก เป็นพวกที่มีต้นหามาจะถือศีล 5 ศีล 8 ลำบาก จึงถวายทานแต่อย่างเดียว
คนพวกนี้ในธรรมคำสอนกล่าวว่า เมื่อเกิดใหม่จะเป็นผู้ที่มีข้าวของทรัพย์สมบัติมากมายแต่ว่ามี
รูปร่างลักษณะไม่ดี ไม่มีกำลังวังชา ซึ่งก็จะหมายความว่าหาศีลธรรมอันใดไม่ได้ จึงไม่อาจข้ามผ่าน
ด่านป่าไม้

คนพวกที่สอง ถือศีลธรรมอันดี แต่ไม่ได้ทำบุญให้ทานแต่อย่างใด เมื่อกลับมาเกิด
ใหม่จะเป็นผู้ที่มีร่างกายงดงาม มีกำลังวังชาดี แต่ไม่มีทรัพย์สมบัติข้าวของ อันมีความหมายถึงว่า
เป็นผู้ที่มีศีลธรรม แต่เนื่องจากไม่ได้ทำบุญให้ทาน ก็ทำให้คนผู้นั้นไม่อาจข้ามผ่านด่านป่าไม้คือการ
ไปสู่ภาวะแห่งนิพพานได้

คนพวกที่สามนั้น รักษาศีลธรรม ทำบุญให้ทานตลอด แต่ทะนงตนว่ารู้แล้ว ทั้งที่ความ
จริงยังไม่รู้อะไรมากนัก เมื่อเกิดใหม่ก็จะมีทรัพย์สินเงินทองมากมาย มีรูปร่างหน้าตาดี มีกำลังวังชา
แต่กลับเป็นคนตาบอด อันเนื่องมาจากความทะนงตนนั้น ทำให้ไม่อาจหาหนทางข้ามผ่านด่านป่าไม้
ดังกล่าวได้

ดังนั้นการที่จะทำให้คนเราสามารถผ่านด่านป่าไม้ หรือสัญลักษณ์แห่งการเวียนว่าย
ตายเกิด ไปสู่เมืองแห่งนักปราชญ์ ซึ่งก็คือสัญลักษณ์ของการไปสู่ภาวะแห่งนิพพานนั้น แต่ละคนจะ
ต้องรักษาศีลข้อต่าง ๆ ทำบุญทำทาน และหมั่นไปฟังธรรมเสมอ เมื่อกระทำครบแล้วก็จะเกิดสติ
ปัญญาทำให้คนผู้นั้นก้าวข้ามผ่านสังสารวัฏไปได้ด้วยดี ดังความว่า

"...บุคคละยังชายทั้งหลายแลปราณหาสุข อันมีในเมืองฟ้าแลเมืองคน มีนิพพานเป็น
ที่แล้ว ดังอันคิเพิงเมตตภาวนารักสาธิต ๕ ศีล ๘ หื้อรู้มูลตรรกะแห่งศีลพ้อยอันเป็นมูลละเป็น
เคล้าศีลแห่งบุคคลผู้นั้น คีจิงจำริญแก่บุคคลผู้นั้นแล มูลศีล ๕ ประการนั้นตามเนยยะแห่ง
สัพพัญญูเจ้าหากเทศนามาวาดังนี้แล..."

ข. สอนเรื่องพรหมวิหาร 4

ในการสอนเรื่องพรหมวิหาร 4 นี้ผู้แต่งวรรณกรรมได้นำนิทานมากล่าวเกริ่นไว้เรื่องหนึ่งดังได้กล่าวถึงพระเถระรูปหนึ่งที่จำพรรษาอยู่ที่เขาจิตตบรรพต อยู่เป็นเวลา 4 เดือน เมื่อพระเถระรูปนั้นคิดจะออกไปยังที่แห่งอื่น ได้มีเทวดาตนหนึ่งชื่อ กายา มานั่งร้องไห้บอกแก่พระเถระว่า ไม่อยากให้ท่านไปเนื่องจากตั้งแต่ท่านอยู่ที่นี่ เหล่าเทวดาไม่เคยเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันเลย พระเถระจึงสอนเทวดาให้ภาวนาในพรหมวิหาร 4 และกล่าวว่าหากชายหญิงผู้ใดได้ถือเอาพรหมวิหาร 4 คือความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ก็จะมีจิตใจดีเป็นสุขทั้งยามหลับก็จะฝันดี กินดีอยู่ดี ไม่ต้องภัยอาวธใด อีกทั้งเมื่อเกิดชาติหน้าจะมีรูปงาม หากตายไปก็จะไปเกิดในสวรรค์

จากนิทานธรรมเรื่องดังกล่าว น่าสังเกตว่า มีสิ่งที่ผู้แต่งเรื่องได้แฝงปริศนาธรรมอยู่ในความของนิทานนอกเหนือจากความต้องการจะสอนเรื่องพรหมวิหาร 4 ก็คือ เมื่อพิจารณาดูส่วนสัมพันธ์กันระหว่าง

- พระภิกษุ อันเปรียบเสมือนข้อธรรมะ
- เทวดา ชื่อ กายา อันน่าจะมีความหมายถึง กายมนุษย์
- เขาจิตตบรรพต อันน่าจะหมายถึงจิตใจของคน

จึงอาจตีความได้ว่า จิตใจอันเป็นส่วนภายในกายของมนุษย์นั้น เมื่อได้รับข้อธรรมคือคำสอนจากพุทธศาสนา ซึ่งในที่นี้มีสัญลักษณ์แทนคือพระเถระซึ่งได้มาจำพรรษาอยู่ในภูเขาคือจิตใจนั้น ทำให้กายคือเทวดาที่อยู่ด้วยกันไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน เมื่อธรรมจะจากไปคือพระเถระจะจากไป กายจึงเดือดร้อน เนื่องจากไม่อาจหาที่ยึดเหนี่ยวได้ ดังนั้นจึงต้องเรียนรู้ข้อธรรมต่าง ๆ เพื่อที่จะได้อยู่ร่วมกันกับคนอื่น ๆ ซึ่งในที่นี้ได้สอนเรื่องพรหมวิหาร 4 อันเป็นหลักแห่งการเข้าใจและหลักการอยู่ร่วมกันกับสมาชิกคนอื่นในสังคมอย่างมีความสุขนั่นเอง

นอกจากนี้ยังได้มีการกล่าวถึงผลบุญที่จะได้รับ หากปฏิบัติตนตามหลักพรหมวิหาร 4 อย่างสม่ำเสมอ กล่าวคือ จะมีความสุขทั้งตอนหลับหรือตื่น ยามนอนก็นอนฝันดี เวลาจะออกไปไหนก็จะมีเทวดามาคอยปกป้องรักษา จะมีหน้าตาผิวพรรณงดงาม ปราศจากภัยอันตรายใด ๆ และเมื่อตายไปเกิดใหม่ จะได้ไปเกิดในสวรรค์ ดังความว่า

“...ภาวนาดังนี้แล แม่นว่าหลับไปแล้ว ตื่นมาก็มีสุขทุกเมื่อแล เป็นดังได้เข้าสู่สมาธิสุข อันบ่ปลื้มบ่แปรไพเราะ ตื่นมา ศีชี้นมาตราบยามเดียว ๑ โหติ คัมมิแล แม่นว่านอนหลับไค้ฝันร้าย คือว่าบ่ฝันหันอันเปนโจรมาไล่ฆ่าลักอัน คีบฝันหันไค้ให้ไค้ร้อง คีบห่อนฝันไค้ตกเหวพาที่สูงที่เล็ก ลักเทื่อ เทียรยอมไค้หันอันเป็นมั่งคละทุกเมื่อ...”

ค. การสอนข้อธรรมเรื่องหิริโอตตปปะ

ในข้อธรรมข้อนี้ ได้กล่าวถึงผู้ที่มีแต่ โทสะ โมหะ ตัณหา มานะ ทิฐิ จะนำตนเองไปสู่ทางร้ายเสมอตาไปก็ตกนรก โดยได้สอนให้รำลึกถึงหลักแห่งหิริโอตตปปะคือ ความละอายใจและความเกรงกลัวต่อบาป และในวรรณกรรมคำสอนทั้ง 2 เรื่องนี้ ยังได้ยกนิทานธรรมมาอธิบายหลักดังกล่าวอีกด้วย โดยกล่าวถึงเศรษฐีสองคนผิวเมีย ตอนอายุน้อยประพฤติไม่ดี เมียมักไปมีชู้ ส่วนผัวมักจะโกงในเรื่องการค้าขาย และยังชอบหาเลือดของนกเหยี่ยวมาผสมกินเป็นยาอีกด้วย ถึงแม้ว่าตอนแก่จะกลับใจมาทำบุญมากมาย แต่เมื่อตายไปก็ไปเกิดเป็นเปรต ต่อเมื่อลูกสาวทั้ง 2 คนได้ไปทำบุญกับพระพุทธเจ้าจึงได้พ้นทุกข์

3. กล่าวถึงความสำคัญสิทธิ์ของธรรมเรื่องมหาอนุปปทานสูตรและนิพพานสูตร

เนื้อความที่ต่อเนื่องกันนี้ เป็นการชักชวนให้คนได้มาร่วมกันถวายเป็นธรรมโดยการเขียนและอุทิศธรรมให้กับผู้ตาย โดยได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้กล่าวกับนางทั้ง 2 ว่าหากอยากให้อุทิศให้เป็นเปรตของตนพ้นทุกข์ ให้เขียนธรรมเรื่องนิพพานสูตรอันประเสริฐยิ่งนี้ อุทิศไปให้กับพ่อแม่เนื่องจากธรรมคำสอนเรื่องนี้มีคุณค่าสำคัญ เพราะกว่าที่พระพุทธองค์จะได้นิพพานนั้นเป็นเรื่องยากและใช้เวลานาน ธรรมเรื่องนี้จึงดีกว่าธรรมเรื่องอื่นๆ ดังความว่า

"...ดูพระตถาคตคีติ คีปรารถนาเอานิพพานเข้าสิ่งเดียว คีเป็นอันได้ยากนักแล ลางตนคีพำเพงมา ปรารถนาหานิพพานเข้าได้ ๑๖ อสงไขย ปลายแสนมหากัปปีคิจึงได้นิพพานคีมิแล ลางตนคีได้พำเพงมาได้ ๘ อสงไขย ปลายแสนมหากัปปี คีจึงได้ประหยาสัพพัญญูเข้าสู่ณิพพานคีมิแล ลางตนคีได้ตั้งคำปรารถนาเอานิพพานเข้าได้ ๕ อสงไขยปลายแสนมหากัปปี คีจึงได้ตรัสประหยาสัพพัญญูตญาณเจ้าดวงประเสริฐ แล้วจึงเข้าสู่ณิพพานแล เหตุคังอัน นิพพานธัมมเจ้าประเสริฐกว่าธัมมทั้งมวลเพื่ออันแล พระพุทธเจ้าคีกกล่าวเท่านั้นแล..."

"...คันว่านางทั้ง ๒ จักมักใคร่หื้อเสฐฐีทั้ง ๒ อันเปนพ่อแม่แห่งเชื้อทั้ง ๒ หื้อพ้นจากทุกข์แล หื้อได้ถึงสุขคังอัน จุงจักไพหานักปราชผู้มีประยาแต่้มเขียนยังธัมมพระเจ้าอันชื่อว่านิพพานสูตร แล้วลวดนำมาหื้อเป็นทาน ไพทวยหาพ่อแม่แห่งเชื้อทั้ง ๒ เทื่อ อันว่าพ่อแม่แห่งเชื้อเขาทั้ง ๒ คีจะพ้นจากนรกอันเปรตวิสัยนั้นชะแล..."

บุตรสาวทั้งสองเมื่อทำตามและพ่อแม่กลับมาบอกว่าได้ไปเกิดใหม่บนสวรรค์แล้ว ลูกสาวทั้งสองจึงกลับไปหาพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งยกย่องธรรมเรื่องนี้ว่าวิเศษยิ่งและลืมหืมตาขึ้นมาพื่อนรำเนื่องจากความปิติยินดีที่พ่อแม่ของตนพ้นทุกข์ ทั้งสองคนนั้นเมื่อตายไปก็ยังได้ไปเกิดเป็นพระอาทิตย์และพระจันทร์อีกด้วย หลังจากนั้นได้กลับมาเกิดใหม่เป็นนางอุมมาทนต์และนางอุปลวันนา เถรีภิกขุในศาสนาของพระพุทธเจ้า

จากนั้นจึงกล่าวเชิญชวนให้คนที่ได้มารับฟังยังนิพพานสูตรได้นำเอาธรรมเรื่องนี้เป็นที่พึ่งให้พ้นจากขรา พยาธิ มรณะ และไปสู่นิพพาน ซึ่งคัมภีร์เล่มนี้จะช่วยให้ผู้ที่หยาดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายได้พ้นจากนรกส่วนตนเองก็ไปเกิดบนสวรรค์

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

จากเนื้อหาทั้งหมดของมหานิพพานสูตรและนิพพานสูตร มีจุดมุ่งหมายหลักก็คือเพื่อให้ผู้ที่ได้มาฟังธรรมได้หันมากระทำบุญตามข้อคิดต่างๆ ที่ได้อธิบายในเนื้อเรื่องรวมทั้งการแทรกนิตานธรรมเข้าไปในเรื่องเพื่อการอธิบายให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ในเรื่องมีการยกตัวอย่างมากมายเพื่อให้ผู้ฟังได้เข้าใจได้ง่ายถึงความหมายของข้อธรรม เพื่อที่จะได้มีการนำข้อธรรมเหล่านั้นไปปรับใช้กับชีวิตประจำวันได้ ตั้งแต่เรื่องการเปรียบเทียบทางแห่งสภาวะนิพพานว่าเป็นดั่งป่าไม้กว้างที่ต้องการสัมภาระที่เหมาะสมคือสติปัญญาของคนผู้นั้นในการที่จะเข้าไปสู่เมืองแห่งนักปราชญ์หรือสภาวะนิพพาน รวมทั้งการอธิบายอย่างตรงไปตรงมาในนิตานธรรมเรื่อง 2 ที่น้องที่ต้องการให้พ่อแม่ของตนพ้นจากภาวะปรต จึงต้องถวาคัมภีร์เรื่องนิพพานสูตรเพราะเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทำให้ผู้ตายพ้นจากภาวะร้ายสู่ภาวะที่ดีได้

วรรณกรรมคำสอนเรื่องมหานิพพานสูตรและนิพพานสูตรนี้ ภิกษุล้านนา มักจะนำไปแสดงพระธรรมเทศนาเมื่อเวลาเผาศพ เนื่องจากความเชื่อท้องถิ่นที่เห็นชื่อของธรรมเรื่องนี้ว่า มหานิพพานสูตรและนิพพานสูตร จึงถือเอาเป็นมงคลในการนำมาใช้เพื่อทำให้ผู้ตายได้ไปสู่สภาวะที่ดีในโลกหน้าหรือตามความเชื่อว่าจะทำให้ผู้ตายได้ขึ้นไปเสวยสุขบนสวรรค์ แต่ในขณะเดียวกัน หากได้พิจารณาถึงเนื้อหาและจุดมุ่งหมายแล้ว วรรณกรรมคำสอนเรื่องมหานิพพานสูตรและนิพพานสูตรนี้ น่าจะมีความมุ่งหมายในการสอนคนผู้ที่ได้มาร่วมอยู่ในพิธีศพนี้มากกว่า ซึ่งจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่ได้เทศน์ธรรมเรื่องนี้พบว่า มีการใช้วรรณกรรมเรื่องนี้ในพิธีศพช่วงเวลากลางคืนเช่นกันกับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ที่ใช้ในพิธีศพ มิได้มุ่งใช้เฉพาะเวลาที่จะเผาศพเท่านั้น วรรณกรรมคำสอนเรื่องมหานิพพานสูตรและนิพพานสูตร จึงสามารถนำไปใช้ได้กับทุกช่วงเวลาในพิธีศพไม่จำกัดเช่นวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ

3. มหาวิบาก

วรรณกรรมคำสอนเรื่อง มหาวิบากนี้ เป็นคัมภีร์ใบลานฉบับวัดศรีดอนชัย ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว เชียงใหม่ จารปีพ.ศ. 2387 ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ถ่ายสำเนาไมโครฟิล์มไว้ รหัส 84.034.01H.093-094 โดยมีเนื้อหาดังนี้คือ

เนื้อหาของวรรณกรรม

วรรณกรรมคำสอนเรื่องมหาวิปាកนี้ เป็นธรรมเทศน์ที่ใช้ในพิธีศพกันอย่างแพร่หลาย เหมือนกับเรื่อง มาลัยโปรด โดยมีเนื้อหาที่กล่าวถึงการกระทำผิดแบบต่างๆ ทำให้ผู้กระทำผิดนั้น ต้องได้รับกรรม ลงไปรับโทษในนรกและไปเกิดเป็นเปรต โดยธรรมเรื่องนี้ได้บรรยายความด้วยการ นำนิทานธรรมมาเป็นกลวิธีการดำเนินเรื่องเพื่อสร้างความน่าสนใจและเชื่อมโยงความคิดรวมทั้งทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพจากจินตนาการได้โดยง่าย

คำสอนเรื่องมหาวิปាកเริ่มต้นเรื่องด้วยการกล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้เทศนาโปรดให้กับ เศรษฐีผู้ไม่มีลูกหลานสืบสกุลคนหนึ่ง โดยเรื่องนั้นมีใจความว่า ที่เมืองสาวัตถีมีเศรษฐีคนหนึ่งมี ทรัพย์สมบัติมากมายแต่ไม่มีลูกหลาน จนกระทั่งเศรษฐีผู้นั้นตายลงจึงเหลือข้าวของทิ้งไว้ เจ้าเมือง จึงปรึกษากับขุนนาง และได้รับคำแนะนำให้รับไว้เป็นของบ้านเมืองเพื่อใช้ต่อไป จากนั้นเจ้าเมืองจึง ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและถามว่าเหตุใด เศรษฐีผู้ที่ตายไปนี้ จึงไม่ยอมใช้ทรัพย์สมบัติของตนเอง เมื่อตอนมีชีวิตอยู่ ข้าทาสบริวารเอาอาหารรสดีใส่ภาชนะทองคำมาให้ก็ไม่ชอบใจ ใส่ทุบตีเสีย หรือ ตอนเดินทางบริวารเอาคานหามอย่างดีมารับแต่เศรษฐีกลับชอบนั่งเกวียนเก่า ใส่เสื้อปานเสื้อปอก่า พระพุทธเจ้าจึงกล่าวแก่เจ้าเมืองว่าที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเมื่อชาติก่อน เศรษฐีผู้นี้เมื่อเห็นพระอรหันต์ เดินมาบิณฑบาตยังเมืองของตนก็ป่าวประกาศให้คนทั่วไปทราบ แต่ตนเองกลับเข้าไปหากินต่อ เมื่อเมียของตนออกไปตักบาตร ก็เกิดความไม่พอใจ ไปเปิดบาตรพระดูเห็นอาหารมากมายก็กล่าวว่า ไม่มีประโยชน์อะไรถ้าจะให้พระ พระฉันเสร็จก็นอนหลับ น่าจะให้ตนเองกินมากกว่า

อีกประการหนึ่ง เศรษฐีผู้นี้ยังได้ฆ่าลูกชายของพี่ชายตนเองด้วย เนื่องจากพี่ชายของ เศรษฐีนั้น วันหนึ่งเกิดเบื่อหน่ายในเพศฆราวาส จึงได้ออกบวช แต่ว่าพี่ชายนั้นมีลูกอยู่คนหนึ่ง เมื่อ ลูกชายเติบโตใหญ่ขึ้นก็มาเดินดูข้าวของที่บ้านแล้วกล่าวว่าของทั้งหมดนี้เป็นของพ่อตน ก็น่าจะเป็น ของตนเองด้วย เศรษฐีผู้นี้จึงเกิดความคิดว่าหากลูกของพี่ชายผู้นี้โตขึ้น คงจะมาเอาข้าวของของ ตนเองไปหมด จึงลวงพาไปเที่ยวป่าแล้วหักคอฆ่าทิ้งเสีย แต่ด้วยผลจากการที่ได้ประกาศให้คนมา ทำบุญ เศรษฐีผู้นี้จึงได้เกิดในสวรรค์ และกลับมาเกิดยังโลกมนุษย์ก็มีฐานะดีถึง 7 ชาติ แต่ด้วยกรรม ที่ได้กล่าวตักเตือนพระ จึงทำให้มีข้าวของมากมายแต่ไม่ยอมใช้ ส่วนการที่ไม่มีลูกหลานสืบสกุลก็เพราะ ได้ฆ่าลูกของพี่ชายตนเอง และหลังจากนั้นก็ต้องได้ไปรับกรรมในนรกถึง 8 หมื่นปี แล้วไปเกิด เป็นเปรตอีก ดังความว่า

“...ปาปกัมมวิปាកอันมันได้ฆ่าลูกพี่อ้ายเสียก็ดี มันได้โลกสิ้นพันประมาณ แลได้ข่มเหง เตะแพ้อาข้าของแห่งท่านมาเป็นของตนนั่นก็ดี ปาปกัมมผู้มันนั้นลวดได้โอกาสนำเอาท่านเสฏฐิผู้นั้น ไปเกิดในโรรวนารกพันแฉ แล้วคือได้ยเสวยทุกขเวทนาในโรรวนารกที่นั่น เสียงจิรกาลนานนัก ประมาณ ๘ หมื่นปีในนารกอันชื่อว่า โรรวนารก ที่นั่นแล้ว คือจักได้ไฟเกิดดวงสาอันเปนเปรตอัน

ชื่อว่า มิจสตนียตดาเปรต นั้นเสี่ยงกาละอันนานนักแล คั้นว่าพ้นจากการอันเป็นเปรตนั้นแล้ว ก็จักได้ไฟเกิดในวงสาอันเป็นเปตวิไลสนั้นเล่าชะแล...”

“...ศูรามหาราช อันว่าจ่านารกทั้งหลายฝูงนั้น เขาคี้กะทำหื้อยักขัณรกฝูงนั้นมีความลำบากมากนักหลายประการต่างต่างแล แล้วจ่านารกทั้งหลายคี้ได้ข้าสัตนารกด้วยคำอันร้ายหลายประการต่างต่าง แล้วคี้ธารกม้หื้อแกลสัตนารกนั้น หื้อได้ยเสวยทุกขเวทนามากนัก...”

จากนั้น พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงบาปอันจะทำให้คนต้องตกนรกว่า มีอยู่ 3 ประการ เรียกว่าทุจิริต 3 อย่างมีอยู่ดังนี้

1. กายทุจิริตกรรม ประกอบไปด้วย การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการผิดลูกเมียคนอื่น
2. วจิตุจิริตกรรม คือการกระทำด้วยปาก มีอยู่ 4 ประการคือ มุสาวจา กล่าวคำร้าย โทหณผู้อื่น ปิสุณาวจา กล่าวคำยุยงให้ผู้อื่นผิดใจกัน สุรสาวจา กล่าวคำหยาบช้ำ และ สบปรวจา (สัพสปลาวจา) กล่าวคำที่หาประโยชน์อันใดไม่ได้

3. มโนทุจิริตกรรม ประกอบไปด้วย อภิชฌา คือโลภอยากได้ของผู้อื่น พยาบาทคือการปองร้าย และ มิจฉาทิฏฐิ คือการเห็นผิดจากธรรมนองคลองธรรม ดังความว่า

“...มโนทุจิริตกมมกะทำผิดด้วยใจมี ๓ ประการคือว่า อวิชชา โลกเอาเข้าของแห่งท่าน อันมีวิญญานก็ดี อันหาวิญญานบ่ได้คี้ดี คือว่าของเลี้ยงของคูมีจ้วแลควายเปิดไก่อหุหมาเป็นคันแลอันหาวิญญานบ่ได้นั้น คือว่าโลกเอาเขตบ้านแดนนาแลโลกเอาเข้าของเงินคำแห่งท่านมาเป็นของตนแลโลกเอาเขตแดนอันท่านผู้อื่น หากโอกาสท่านไว้ กับสาสนาวิคฺชาวารามนั้นมาเป็นเขตแดนที่ของตน แล้วปลูกพืชปลูกส้มของหวานกินตามเพิงใจนั้นแล พยาบาทวิหิงสาวิตต คือว่าบิเบียนท่านหื้อเป็นทุกข์ด้วยอาฆาตขอดแหว หมายมั่นแลถือมิจสาทิจิอันผิด คลองธัมมอันดี คือว่าเป็นกัมมเป็นเวรมี สิบประการ เกิดด้วยถ้วนทั้ง ๓ มีดังนี้แล...”

หลังจากนั้นได้กล่าวถึงกรรมอีกประเภทเรียกว่าอนันตริยกรรม คือกรรมประเภทร้ายแรงที่ทำให้ผู้กระทำจะต้องตกนรกมาหาเวจี แต่ในเนื้อความนั้นได้กล่าวไว้รวมกับ กรรมอีกหลายประเภทในอกุศลกรรมบถ 10 ในพุทธบัญญัติ แต่ก็กล่าวไว้ไม่หมดเช่นกัน โดยยกตัวอย่างมาเพียงไม่กี่ประเภท และได้กล่าวถึงเรื่องของทิจิดังความว่า

“...อันว่าบุคคลผู้ถือทิจิ ๓ ประการ คือว่าอเหตุกทิจิ อริยะ ทิจิ นตฺถิทิจิ ฝูงนี้ได้ชื่อว่า ถือคลองถือผิดกัมมอันดี แลเหตุกทิจินั้นคือว่าข้าสัตทั้งหลาย มีอวิชาตณหาเป็นประใจสัตทั้งหลายจึงเกิดจึงเป็น แลเหตุกทิจินั้นคือว่า บุคคลผู้ใดเข้าใจว่ากะทำบาปคืบเป็นบาป กะทำบุญคืบเป็นบุญ แลธัมมพระเจ้าว่ากะทำบาปได้ยเสวยทุกไฟพายหน้ากะทำบุญได้เสวยสุขไฟพายหน้า คำอันนี้มีบ่มีคิปรู้ณา ข้าบฟังแล้วอันลวดบ่ขรงขวยกะทำบุญสังสัคอันแล ทิจิ ๓ ประการนี้ คั้นว่าบุคคลผู้ใดได้ถือเป็นหมั่นคั่งอัน...”

ในตอนท้ายของวรรณกรรมเรื่องกรรมวิบากนี้ ได้กล่าวสรุปถึงข้อธรรมที่ควรปฏิบัติ และสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ เพื่อที่จะได้ไปเกิดในที่ที่ดี ไม่ต้องไปปรับกรรมในนรกดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

จะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงจุดประสงค์ในการแต่งธรรมเรื่องนี้ว่า ต้องการที่จะสอนผู้ที่มี ฟังเทศน์นั้นอย่างไรบ้าง กลวิธีในการสอนนั้นก็เป็นที่เข้าใจได้ไม่ยาก คือการเล่านิทานธรรมที่กล่าว ถึงเหตุและผลที่จะได้รับจากการกระทำที่ไม่ดีต่างๆ จากนั้นจึงกล่าวถึงภาวะที่จะต้องตกนรก เพื่อ ทำให้คนหวาดกลัวไม่กล้าทำบาป หลังจากนั้นจึงเข้าสู่หัวข้อธรรมที่ต้องการจะสอน ซึ่งก็เป็น ข้อธรรมที่ง่าย สำหรับฆราวาสที่จะนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว โดยเป็นเรื่องทั่วๆ ไป เช่นการรักษาความดีงามของ กาย วาจา ใจ ของตน รวมทั้งการละเว้นการกระทำไม่ดีต่างๆ จึงอาจจะ นับได้ว่า วรรณกรรมคำสอนเรื่องกรรมวิบากนี้ เป็นธรรมคำสอนที่สามารถสื่อให้คนฟังได้เข้าใจใน ข้อธรรมด้วยเนื้อหาการสอนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน และโดยที่ไม่น่าจะเกี่ยวข้องแต่อย่างใดกับ พิธีศพ แต่ก็ปรากฏว่า ธรรมเรื่องนี้เป็นที่นิยมในการนำไปเทศน์ในพิธีศพอย่างแพร่หลาย ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้ กล่าวกันว่าในสมัยก่อนใช้วรรณกรรมคำสอนเรื่องมหาวิบาก สำหรับเทศน์-สวด ให้กับผู้ที่ป่วยหนัก ซึ่งเรียกกันว่าอยู่ในช่วงวิบาก เมื่อพวกเขาดีพื่อนั้นเห็นว่าผู้ป่วยคงไม่รอดแน่แล้ว จะนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนาให้คนป่วยฟัง เรียกว่า *ฟังธรรมมหาวิบาก* คล้ายกับจะ เป็นการเตือนสติผู้ป่วย ให้ระลึกถึงพระพุทธรูป พระสังฆคณ เป็นสละในบั้นปลายของชีวิต (สงวน โชติสุขรัตน์, 2514 : 216)

ความเชื่อเช่นนี้ยังได้ถูกเพิ่มเติมกันในท้องถิ่นอีกว่า จะใช้เทศน์เฉพาะกับในงานพิธีศพ ของผู้ตายที่เคยคนที่เจ็บป่วยหนักทุกข์ทรมานมาเป็นเวลานาน เช่น ผู้ป่วยที่เป็นอัมพาต ซึ่งถ้าคนเป็น โรคแล้วเสียชีวิตทันที ก็จะไม่นำมาใช้เทศน์

จากการศึกษาพบว่า การที่คัมภีร์เรื่องนี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ก็เนื่องจาก เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบุญและบาป การทำดีประพฤดีดีหรือการทำความชั่วที่จะส่งผลต่อคุณและโทษที่ จะได้รับเมื่อได้เสียชีวิตลง จึงเป็นการให้ข้อคิดเพื่อที่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้กระทำความบุญรักษาศีล เพื่อให้ ตนได้มีสถานะที่ดีในโลกหน้า ซึ่งการที่ในเรื่องกรรมวิบากนี้มักจะกล่าวถึงชีวิตในโลกหน้า ทำให้ คนล้านนาานิมนต์เอาคัมภีร์เรื่องนี้มาใช้ในพิธีศพ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการตายและชีวิตในโลกหน้า อันเป็นสิ่งที่ยังมาไม่ถึง แต่คนโดยทั่วไปก็มุ่งหวังว่าสถานะดังกล่าวสมควรจะต้องดีกว่าสถานะของ ตนที่เป็นอยู่ในโลกนี้

อย่างไรก็ตาม คัมภีร์เรื่องนี้ก็ได้ให้แง่คิดเกี่ยวกับการนำข้อศีลธรรมต่างๆ ไปใช้ในชีวิต ประจำวัน ด้วยความคาดหวังถึงชีวิตที่น่าจะดีขึ้นในชาติหน้า และช่องทางที่เหมาะสมในการกล่าวถึง

เนื้อหาธรรมเช่นนี้ก็น่าจะเป็นการเทศน์ในพิธีศพ เพราะเกี่ยวข้องกับความตายดังกล่าวไปแล้ว เช่นเดียวกับคัมภีร์เรื่องอื่นๆ ที่จะต้องมีส่วนใดส่วนหนึ่งเกี่ยวพันกันเสมอกับกับแง่คิดในการกระทำบุญเพื่อเตรียมพร้อมกับชีวิตในโลกหน้า

ในปัจจุบันได้มีผู้นำเอาคัมภีร์เรื่องมหาวิบากนี้ มาเรียบเรียงใหม่และพิมพ์ลงบนลานกระดาษ เพื่อให้เกิดความสะดวกสำหรับพระสงฆ์ในการนำไปแสดงพระธรรมเทศนาและสะดวกต่อการอ่าน รวมทั้งยังสะดวกต่อฆราวาสที่ต้องการจะนำคัมภีร์ลานกระดาษเหล่านี้ไปถวายให้กับวัดอีกด้วย ซึ่งคัมภีร์เรื่องมหาวิบากที่เป็นลานกระดาษนั้น มีเนื้อหาที่แตกต่างจากคัมภีร์ใบลานค่อนข้างมาก แต่เมื่อกล่าวถึงเรื่องแนวคิดแล้ว ก็ยังเป็นเรื่องปัญหาธรรมที่เกี่ยวกับผลแห่งการกระทำ คือเหตุอันเกิดจากการกระทำในชาตินี้ ทำให้เกิดผลอย่างหนึ่งในชาติหน้า เหมือนกันกับคัมภีร์ใบลานดังที่ได้ทำการวิเคราะห์ไปแล้วข้างต้น

โดยในคัมภีร์มหาวิบากฉบับที่เป็นลานกระดาษนั้นได้กล่าวถึงว่ามีพราหมณ์ผู้หนึ่ง ได้ตั้งคำถามยังพระพุทธเจ้าว่า เหตุใดคนเราเกิดมาจึงได้มีรูปร่างลักษณะ ชาติตระกูล ฐานะที่ต่างกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ตอบไปว่า เป็นเพราะผลจากการรักษาศีลในชาติก่อน เช่น การที่ชาตินี้เกิดมามีอายุยืนยาว มีฐานะ เพราะชาติก่อนได้ถือศีล หมั่นฟังธรรม เป็นต้น และคนเหล่านี้เมื่อตายไปก็จะไปเกิดในสวรรค์ในที่สุด

สำหรับคัมภีร์ฉบับลานกระดาษนั้น มีเนื้อหาที่สั้นมาก หากใช้ในการเทศน์ก็จะใช้เวลาประมาณ 5-10 นาทีเท่านั้น เรียกกันว่าเป็นลานฉบับย่อ เพื่อที่จะเร่งรัดเวลาที่ใช้ในพิธีศพให้เร็วยิ่งขึ้นกว่าเดิม และด้วยความต้องการที่จะทำให้เวลาที่ใช้ในการแสดงพระธรรมเทศนาให้กระชับขึ้น จึงตัดเอาเพียงใจความสำคัญที่ต้องการจะสื่อถึงผู้ฟังในหัวข้อธรรมเรื่องนี้ โดยยังคงจุดประสงค์เดิมเอาไว้ คือต้องการให้ผู้ฟังได้ตระหนักถึงการทำบุญ รักษาศีล ฟังธรรม เพื่อผลที่ดีที่จะติดตามมาในชาติหน้า

4. มาตานิตุ

วรรณกรรมคำสอนเรื่องมาตานิตุนี้ ผู้ศึกษาได้นำเอาเนื้อความมาจากลานกระดาษที่พิมพ์โดยโรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์ อันเป็นที่ยอมรับว่าย่อความจากของเดิมบ้าง และแต่งเติมความเท่าที่จำเป็นเพื่อการรับรู้ของคนในยุคสมัยปัจจุบันบ้างตามความเหมาะสม ตามที่ผู้จัดทำจะเห็นสมควร ซึ่งวรรณกรรมเรื่อง มาตานิตุ นี้มีเนื้อความที่ เป็นการสอนคนทั่วไปเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยอิงอยู่กับหลักการกระทำดีของศาสนา โดยมีเนื้อหา คือ

เนื้อหาของวรรณกรรม

ในตอนเริ่มต้นเรื่องได้กล่าวชักชวนให้คนที่ฟังธรรมอยู่ ได้ไปร่วมกันกระทำ ประโยชน์แก่ตนเองสังคมและศาสนา อาทิ การรักษาศีล การสร้างโบสถ์วิหาร สร้างถนนหนทาง เป็นต้น จากนั้นจึงเป็นการกล่าวถึงข้อธรรมหลัก เช่น การรักษาศีล 5 โดยได้มีการขยายความอธิบาย ในแต่ละข้อ เพื่อไม่ให้ผู้ฟังเกิดความเบื่อในการฟังด้วย รวมทั้งการเพิ่มเติมเนื้อความที่มีบรรยากาศ ตามยุคสมัย คือเป็นสถานการณ์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันด้วย และภาษาที่ใช้ก็เช่นเดียวกันคือใช้คำที่ ร่วมสมัย เข้าใจง่าย เหมาะสมกับผู้ฟังซึ่งเป็นคนล้านนา อีกทั้งผู้แต่งวรรณกรรมยังได้แต่งคำให้ คล้องจองกัน ดังความว่า

“...เพนบาปกรรมอันใหญ่	ไปขว้างไขว่ทางสวรรค์และนิพพาน
จุงปีจรรณาสังขารใช้ๆ	ว่ารูปกายนี้ใส่บ่ดีงาม
หากเพนสังขารคาบเนา	เพนซากเก่าของตน
จักตายถมแผ่นดินหนาแน่น	บ่ใช่แควนดีงาม...”

จากนั้นจึงเป็นการกล่าวถึงบุญคุณของผู้เป็นบิดามารดา ว่าพระคุณต่อลูกมีมากมาย จึง ควรที่จะตอบแทนพระคุณนั้น ด้วยการให้เลี้ยงดูท่านในยามมีชีวิต และหมั่นทำบุญอุทิศส่วนกุศล ยามที่ท่านเสียชีวิตไปแล้ว โดยในเนื้อความได้มีการพรรณนาถึงสิ่งที่บิดามารดากระทำแก่ลูกของตน ต่างๆ ด้วยความรักและเอาใจใส่ และสอนให้คนหมั่นกระทำดีเลี้ยงดูยามท่านแก่เฒ่า

นอกจากนี้ยังสอนให้อยู่ร่วมกับคนอื่นๆ ในสังคม และอยู่ร่วมกับญาติพี่น้องของตน อย่างปรกติสุข ด้วยการกระทำตนที่ดี มีความรักสามัคคีกัน วาจาสุภาพอ่อนหวาน ช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน โดยถือเอาศีล 5 เป็นที่ตั้ง และสอนเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนในสังคมดังนี้คือ

1. กล่าวถึงเงินทองว่าเป็นของหายาก จึงควรรู้คุณค่าของเงิน ด้วยการหาอย่างสุจริต และรู้จักใช้จ่ายอย่างพอคัตน
2. ให้รู้จักคบหาเพื่อนฝูง เพื่อนที่ไม่ดีนั้นมักจะพาตนไปสู่ทางอบายมุข
3. ผู้ที่มีหน้าที่เรียนรู้ศึกษา ก็แนะนำให้ตั้งใจเรียนไป ไม่ควรเกียจคร้าน
4. ไม่ควรออกไปเที่ยวกลางคืน เพราะอาจจะไปเจอคนร้าย
5. รักษาอารมณ์ให้เยือกเย็นเสมอ ไม่วุ่นวาย และหมั่นนึกถึงคำสั่งสอนของพ่อแม่ ผู้เฒ่า ผู้แก่ให้มาก

จากนั้นจะเป็นคำสอนที่ระบุไว้ว่าสำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะ เกี่ยวกับสิ่งที่ควรกระทำ มี ดังนี้คือ

1. หมั่นทำความสะอาดบ้านเรือนของตนให้เรียบร้อย ข้าวของต่างๆ ควรจะจัดให้เรียบร้อย เป็นระเบียบ

2. เสื้อผ้าก็ควรหมั่นนำออกไปซักทำความสะอาด ผ้าผืนใดมีรอยขาดก็ให้เอาเข็มด้ายมาปะเย็บ
3. ให้ระวังคำพูดเมื่ออยู่ในที่ชุมนุมชน ระมัดระวังไม่กล่าวคำหยาบ เพราะการพูดไม่ดีออกไปมักจะก่อผลเสียเสมอ
4. เมื่อไปกู้ยืมเงินมาก็ให้รีบหาเงินมาชดใช้โดยเร็ว
5. หากมีวัวควายใช้งานก็ไม่ควรดูค่าเฉียนตี เนื่องจากสัตว์เหล่านี้มีบุญคุณต่อคนเรามากนัก
6. มีสิ่งใดก็ให้เอาไปแบ่งคนอื่น ๆ ด้วย เป็นการพึงพาอาศัยกัน และช่วยให้เกิดความสามัคคีในชุมชนของตน รวมทั้งยามเจ็บไข้ก็ให้ไปเยี่ยมเยียนช่วยเหลือกัน

ในตอนท้ายของกัมภีร์ได้กล่าวถึงการพิจารณาตนเองว่าได้กระทำดีแล้วหรือยัง และเน้นให้ปฏิบัติกับพ่อแม่ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ เมื่อพ่อแม่เสียชีวิตแล้ว ก็ให้หมั่นกระทำบุญ เพื่อให้พ่อแม่และแม่ได้ไปเกิดบนสวรรค์ต่อไป

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

วรรณกรรมคำสอนเรื่อง *มาตาวีตุ* นี้ เป็นวรรณกรรมที่มีจุดประสงค์หลักคือการสั่งสอนคนในสังคมให้มีความประพฤติที่ดีโดยยึดหลักตามคำสั่งสอนของศาสนาพุทธ มีการสอนในเรื่องของการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคม คือสอนถึงสิ่งที่ควรกระทำเมื่อจะดำรงตนในสังคมท้องถิ่น ล้านนา ขณะเดียวกันก็สอนให้รู้จักเอาใจใส่คนในครอบครัว โดยเฉพาะพ่อแม่ของตน ซึ่งในตอนต้นและตอนท้ายของวรรณกรรมเรื่องนี้กล่าวย้ำมาว่าควรกระทำตนเช่นใดต่อพ่อแม่ทั้งยามมีชีวิตและเสียชีวิตแล้ว

นอกจากนี้ การที่ในเนื้อความ ได้มีบทพรรณนาเกี่ยวกับพระคุณของพ่อแม่ จึงได้มีการนำเอาธรรมเรื่อง *มาตาวีตุ* นี้มาใช้ในพิธีศพด้วย จากการสัมภาษณ์พระภิกษุผู้เคยเทศน์วรรณกรรมเรื่องนี้ได้กล่าวถึงวรรณกรรมเรื่อง *มาตาวีตุ* ว่า ส่วนใหญ่มักจะนำไปใช้เทศน์ในงานศพ กรณีที่ผู้ตายนั้นเป็นบิดาหรือมารดา และเจ้าภาพในวันนั้นเป็นบุตรของผู้ตาย เนื่องจากเนื้อหาของธรรมเรื่องนี้ มีการกล่าวถึงความรักและความเอาใจใส่ของพ่อแม่ต่อลูกของตน และกล่าวถึงความสมควรในการปรนนิบัติรับใช้พ่อแม่เมื่อยามแก่เฒ่าและสิ่งที่สมควรกระทำ ยามเมื่อท่านเสียชีวิต (สัมภาษณ์พระมหาสุภชัย สุทธิญาณ วัดสุพรรณรังสี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน , 5 กันยายน 2542)

ด้วยเนื้อหาเหล่านี้เองทำให้มีผู้นิยมนำธรรมเรื่องนี้ไปเทศน์ในพิธีศพ ซึ่งนอกจากจะทำให้ผู้ที่อยู่เบื้องหลังคนอื่นๆ ที่มาร่วมในพิธีศพ จะได้พิจารณาและใส่ใจในการปฏิบัติตนต่อบิดามารดาของตนเองแล้ว ยังได้มีเนื้อหาคำสอนที่มีความหลากหลายในการสอนให้วางตนอย่างไรในการเข้าสู่สังคมของตนตามหลักแห่งศาสนาด้วย

5. เปตพลี

วรรณกรรมคำสอนเรื่อง เปตพลี นี้ ถูกนำมาใช้แสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพแบบล้านนา อันน่าจะมาจากเนื้อหาของตัววรรณกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันกับคติความเชื่อบางอย่างของคนในสังคมไทย และยังมีการสอนในเรื่องของการประพฤติปฏิบัติตนอีกด้วย ทั้งนี้ วรรณกรรมเรื่องเปตพลีที่ผู้ศึกษานำมาใช้ศึกษา เป็นคัมภีร์กระดาษเช่นเดียวกันกับคัมภีร์เรื่อง มาดาบิตุ พิมพ์ที่โรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์ จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ในเนื้อเรื่อง ทั้งการใช้ภาษาและคำศัพท์ต่างๆ เป็นภาษาที่เข้าใจง่ายสำหรับคนล้านนา และยังสามารถแต่งให้เป็นคำคล้องจองกันอีกด้วย โดยมีเนื้อหาของเรื่องดังนี้คือ

เนื้อหาของวรรณกรรม

ตอนเริ่มต้นของเรื่อง ได้กล่าวสอนผู้ที่มาฟังการแสดงพระธรรมเทศนาว่า ให้นำเนื้อหา ของคัมภีร์เรื่องนี้ไปพิจารณาเพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน และสอนว่าไม่ควรทำตัวประมาทต่อชีวิต ผลกรรมที่ดีจะทำให้ได้ไปเกิดยังที่ดี ควรมีความกตัญญูต่อบิดามารดา และครูอาจารย์ของตน ผู้ล่วงลับไปแล้ว เพื่อที่จะได้ทำให้คนเหล่านั้นไปเกิดบนสวรรค์ จึงควรจะหมั่นกระทำบุญ รักษาศีล ภาวนาธรรม หยาดน้ำทำทานให้กับญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว และได้ยกเอานิทานธรรมเรื่องหนึ่งมาเล่า โดยเป็นนิทานธรรมเกี่ยวกับ พระยาปเสนทิโกศล ได้คิดถึงพ่อแม่ญาติพี่น้องผู้เสียชีวิตไปแล้ว ของตนว่า ได้ไปอยู่บนสวรรค์หรือว่ากำลังลำบากอยู่ที่ใด หากอยู่บนสวรรค์ก็ดี แต่ถ้าหากว่าคนเหล่านั้นกระทำความบาปและจะทำอย่างไรจึงจะทำให้ญาติของตนนั้นพ้นจากบาป พระยาจึงได้ไปถามยัง พระพุทธเจ้าว่าจะทำอย่างไร ญาติของตนที่มีบาปหนาจึงจะได้พ้นจากบาปกรรมนั้น ซึ่งพระพุทธเจ้า ก็ได้ตรัสตอบว่า ควรจะได้กระทำความบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติเหล่านั้น โดยจัดแต่งข้าวปลาอาหาร จตุปัจจัยทั้งสี่และผ้าจีวรถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ทำดังนี้จะทำให้คนที่มามีบาปกรรมได้ขึ้นไปยัง สวรรค์

จากในเนื้อเรื่อง พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสกล่าวถึงเหล่าคนที่ทำบาปว่า เมื่อตายไปและได้ไปเกิดเป็นเปรตในนรก เมื่อถึงวันเวลาคือทุกเดือนสิบสอง เปรตเหล่านั้นก็จะได้รับการปลดปล่อย เพื่อให้มารับส่วนบุญกุศลยังโลกมนุษย์ เมื่อเปรตได้มาถึงโลกมนุษย์แล้วก็พากันไปเสาะหาคนที่ตนเคยรู้จักหรือเป็นญาติของตน เช่น เปรตที่เป็นพ่อแม่ปู่ย่าตายายก็ไปหาลูกหลานของตน ที่เป็นสามีก็ รีบไปหาภรรยาเก่าของตน เปรตคนไหนที่ได้พบกับญาติพี่น้องของตนได้มากกระทำความบุญ ก็จะได้รับ บุญนั้นและได้กลับไปเกิดบนสวรรค์ไม่ต้องกลับไปนรกที่เดิมอีก

ส่วนเปรตคนไหนที่ญาติพี่น้องไม่ได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ก็ต้องเดินร่ำไห้หาส่วนบุญ ให้ชาวบ้านทั่วไปได้ยิน บางครั้งต้องไปเข้าฝันหรือไปหาคนมีบุญเพื่อบอกว่าตนอดอยากอย่างไร จะได้นำความไปบอกญาติพี่น้องของตน เปรตบางคนก็สำนึกได้ว่าเนื่องจากตอนที่ตนเป็นมนุษย์นั้น

ไม่เคยกระทำบุญใดๆ เลย ไม่เคยออกบวช หรือบวชลูกหลานเป็นเนรเป็นพระ จึงต้องมารับกรรม เช่นนี้ และต้องกลับไปอยู่ในนรกอีก 500 ชาติ เปเรตทั้งหลายได้พากันคำว่าลูกหลานที่ไม่ยอมประพฤติปฏิบัติตนกระทำบุญรักษาศีลในศาสนาทำให้ตนต้องมารับทุกข์ในนรก และจะทำให้คนผู้ยังมีชีวิตอยู่นั้นจะต้องเป็นเหมือนอย่างตนในเวลานี้แน่นอน ส่วนคนที่ได้กระทำบุญนั้นก็จะช่วยทำให้เปรตญาติพี่น้องของตนได้ขึ้นไปอยู่บนสวรรค์ในไม่ช้า

พระยาได้ฟังดังนั้น จึงได้กลับไปเตรียมข้าวของเพื่อมากระทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับเหล่าญาติพี่น้องของตน พระพุทธเจ้าจึงได้กล่าวอีกว่า หากผู้ใดได้สร้าง วัด ภูวิหาร ศาลา อุโบสถ ถนนหนทาง ได้ถวายยังผ้าอาบน้ำสรงจีวรเครื่องบริโภคแก่พระภิกษุตามแบบอย่างประเพณีแล้ว ญาติพี่น้องที่ตายไป รวมทั้งตนเองก็จะได้รับส่วนบุญกุศลนั้นแน่นอน จะได้ไปเกิดใหม่บนสวรรค์ และเมื่อเกิดยังโลกมนุษย์ก็จะได้ไปเป็นพระยามหากษัตริย์ ส่วนในตอนท้ายของวรรณกรรมคำสอนเรื่อง *เปตพลี* นี้ เป็นการกล่าวซ้ำถึงผลดีและผลเสียของการกระทำบุญหรือมิได้กระทำของคนผู้ยังมีชีวิตอยู่และผลที่จะได้รับ

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

วรรณกรรมคำสอนเรื่องเปตพลีนี้ เป็นคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในพิธีศพอีกเรื่องหนึ่งที่ได้นำเอาความกลัวเกี่ยวกับนรกหรือเรื่องในภพหน้าของคนมาแสดงเพื่อให้คนที่ได้รับฟัง เกิดความหวาดกลัวในการที่ไม่ได้กระทำบุญรักษาศีล รวมทั้งยังพยายามทำให้คนที่ได้ฟังธรรมนั้นตระหนักถึงความสำคัญของการหมั่นถวายทาน ทำบุญในประเพณีงานต่างๆ อีกด้วย กลวิธีการแต่งเรื่องดังกล่าว นับได้ว่าเป็นการดึงดูดใจทำให้ผู้ฟังสนใจจะฟังวรรณกรรมคำสอนและนิทานธรรมเรื่องนี้มากขึ้น การกล่าวอ้างว่าเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้กล่าวกับพระยาเจ้าเมืองก็เป็นกลวิธีการแต่งเรื่องที่จะช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์แก่ตัววรรณกรรมด้วย โดยเป็นการแต่งเรื่องให้ผู้ฟังเกิดการจินตนาการเกี่ยวกับความทุกข์ยากลำบากของเปรตในนรก และการชักชวนให้หันมาร่วมกันกระทำบุญก็แฝงอยู่ในเนื้อเรื่องได้อย่างเหมาะสม

สาเหตุที่มีคนนิยมนำเอาคัมภีร์เรื่องนี้มาใช้เทศน์ในพิธีศพ ก็น่าจะมาจากเนื้อเรื่องของคัมภีร์เรื่องนี้ ที่กล่าวถึงการทำบุญให้ทานผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และการกล่าวถึงสภาวะหลังความตาย ก็คือการไปเกิดเป็นเปรตของคนที่มีได้กระทำบุญรักษาศีล ซึ่งโดยจากเนื้อหาของวรรณกรรม ดังกล่าวนั้น เมื่อพิจารณาแล้วก็จะเห็นว่า มีความสอดคล้องกันเป็นอย่างดีกับการเทศน์ที่ต้องการจะชักชวนให้คนหันมาทำบุญรักษาศีลกันมากขึ้น

ทั้งนี้ เนื้อหาที่กล่าวถึงการออกจากรกมาขอส่วนบุญของเปรตทุกๆ เดือน 12 ของปี รวมไปถึงการโอดครวญพรรณนาของเปรตที่ไม่ได้รับส่วนบุญจากญาติพี่น้อง และผลจากการหมั่นทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ที่เป็นเปรตเหล่านั้น ทำให้ได้ไปเกิดใหม่บนสวรรค์และมี

ชีวิตที่มีความสุขต่อไป มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับความเชื่อในเรื่องของชาตินี้ชาติหน้า ผลของการกระทำในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ความเชื่อเรื่องนรก คือคนทำชั่วแล้วจะต้องตกนรกกลายเป็นเปรตมาขอส่วนบุญ เหล่านี้ล้วนเป็นเนื้อหาสาระของวรรณกรรมที่ทำให้ผู้ใช้วรรณกรรมเกิดความเห็นว่าเหมาะสมที่จะนำมาใช้เพื่อสั่งสอนคนในบรรยากาศงานพิธีที่เกี่ยวข้องกับภาวะแห่งความตายเช่น พิธีศพทั้งสิ้น

6. กรรมวิบาก

วรรณกรรมคำสอนเรื่อง *กรรมวิบาก* นี้ ผู้ศึกษาได้นำเอาเนื้อความมาจากคัมภีร์ลานกระดาศที่พิมพ์โดยธาราทองการพิมพ์ มีเนื้อหาทั้งหมด 16 หน้าลาน โดยมีเนื้อดังนี้

เนื้อหาของวรรณกรรม

ในวรรณกรรมคำสอนเรื่อง *กรรมวิบาก* เป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจในการสอนเกี่ยวกับเรื่องผลของการกระทำ คือการทำดีได้ดี บาปบุญคุณโทษ โดยส่วนใหญ่ของเนื้อหาจะเป็นการสอนคนในชุมชนเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมของสังคมตามหลักของศาสนา เช่นเดียวกันกับในวรรณกรรมคำสอนเรื่องอื่นๆ ที่พบในล้านนา ซึ่งคำสอนในธรรมเรื่อง *กรรมวิบาก* นี้ จะครอบคลุมตั้งแต่การใช้ชีวิตในและความสัมพันธ์ที่ควรจะเป็นในครอบครัว และในสังคมภายนอกครอบครัว นั่นคือชุมชนที่ตนอยู่อาศัย

เนื้อหาของคัมภีร์ *กรรมวิบาก* จะมีการสอนเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องของกาย วาจา ใจ ที่ต้องมีความสำรวมและกระทำโดยชอบ กล่าวถึงคนลักษณะประเภทต่างๆ ที่เกิดมาไม่เหมือนกัน ทั้งเศรษฐี ผู้มีลักษณะงาม ผู้มีปัญญาวิชาความรู้ คนทุกข์ยาก ไร้ที่พึ่งพิง คนพิการ คนที่เกิดลำบาก เมื่อยามแก่เฒ่า เหล่านี้ล้วนแล้วแต่สืบเนื่องมาจากผลแห่งกรรมที่ตนได้เคยกระทำมาทั้งสิ้น ดังความที่ว่า

“...ลาวคนสุขเกษมสันต์สมบัติจอด	เข้าของคกทอดมาถึง
ลาวคนบุญมาเทิงแฝงไฟ	มาได้เปนเจ้าเปนใหญ่กว่านายคน
ลาวคนเกิดมาทุกจนแต่หนุ่มน้อย	บุญจ่องห้อยมาเป็นดี
เปนเศรษฐีเมื่อแก่เฒ่า	มีลูกเต้าก็อยู่ด้อยพึ่งคำ...
...ลาวคนมาहनุ่นเต้า	มีลูกเต้าบ่เหมือนใจ
มาดังไฟอบเอ้า	มาสุ่มทุกข์ลามลุ่มโสกเส้า
ลูกก็มาเปนขี้เหล้าเมา	ลูกบ่พึ่งคำสอนสั่ง
เป็นทุกข์ถึงมารอม	ทุกข์มาดอมขามป่วยไข้...”

“...ตามดั่งพระตสสะเพ็นเทศน์ ว่ากัมม์ทั้งหลายมีเหตุคือการกระทำ
ทางใดเป็นกองธัมม์กองชอบ ทางนี้บุญมาตอบสนอง
ทางใดเป็นกองด่าคำเล่า มาป๋ยอมเข้าไล่ทวยทัน...”

ในเนื้อความที่ยกมานี้หมายถึงคนผู้มีลักษณะ สถานภาพ ฐานะ หลายประเภทและแตกต่างกันในสังคมทั้งคนที่มีความดีเป็นศรีสมบัติ เป็นเจ้านายคน คนที่มีความทุกข์ยากจน ทั้งยังมีความทุกข์ทางใจที่ถูกหลอกเป็นคนที่ไม่ดี ทั้งหมดที่กล่าวพรรณนาถึงความแตกต่างของคนนั้นก็เนื่องมาจากผลกรรมที่คนผู้นั้นได้เคยกระทำไว้นั่นเอง และยังได้ยกนิทานธรรมเรื่องหนึ่งมาเป็นตัวอย่างในเรื่องของกรรมอันเป็นผลจากการกระทำไม่ดี ทำให้เกิดผลร้ายกับตนเองให้ผู้ฟังได้พิจารณาดังนี้

นิทานธรรมมีเนื้อหาว่า มีสามีภรรยาคนหนึ่งมีอาชีพแล่นเรือขาย วันหนึ่งหลังจากกลับจากตลาด สามีได้เก็บถั่วไว้เพื่อจะนำมาประกอบอาหารกินตอนเย็น ระหว่างทางสามีได้แวะดื่มน้ำและอาบน้ำริมแม่น้ำสายหนึ่ง ฝ่ายภรณานั่งรอก็มีเพื่อนของสามีมาขอซื้อถั่วถั่วนั้นไปเพื่อจะนำไปเลี้ยงแขกที่มาเยี่ยมบ้านตน ครั้นเมื่อกลับถึงบ้าน สามีพบว่าภรรยาขายถั่วไปแล้วจึงเกิดโมโห จึงได้ไปตัดเอาถั่วที่ตนเลี้ยงไว้แล้วนำไปต้ม ขณะที่กำลังต้มนั้น ด้วยความอยากรู้อยากเห็นจึงแอบดูถั่วต้มนั้นมาชิม แล้วเกิดติดคอจนเสียชีวิตไปพร้อมกับถั่วที่ตนเองเพิ่งจะตัดลิ้นมากินนั่นเอง

หลังจากจบนิทานธรรมเรื่องดังกล่าว ได้มีการสอนในเรื่องของศีล 5 และสอนเรื่องการกระทำอย่างไรจึงจะได้ไปขึ้นสวรรค์ รวมทั้งการสอนเกี่ยวกับการพิจารณาสังขารร่างกายของมนุษย์ที่ไม่เที่ยงแท้และในตอนท้ายเป็นการกล่าวให้คนหมั่นกระทำบุญรักษาศีลธรรมเพื่อจะได้รับผลกรรมดีติดตามมาในภายหลัง

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

ปัจจุบันได้มีการนำเอาคัมภีร์เรื่องนี้มาใช้แสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพกันอย่างแพร่หลาย นิยมนำมาใช้เทศน์ในพิธีศพที่ผู้ตายเสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุ ซึ่งเมื่อพิจารณาตามเนื้อหาของนิทานธรรมและจุดประสงค์หลักในการสอนแล้ว จะพบว่า มีการกล่าวถึงเรื่องกรรมที่ผู้กระทำได้ทำบาปร้ายแรง และเสียชีวิตด้วยลักษณะที่ผิดธรรมดา ผิดธรรมชาติของคนโดยทั่วไป ดังในนิทานธรรมที่ตัวเอกของเรื่องเสียชีวิตอย่างน่าเวทนาด้วยการชิมถั่วต้มแล้วติดคอตาย จึงมีการนำคัมภีร์เรื่องนี้มาเทศน์ในพิธีศพเพราะเชื่อกันว่าจะทำให้วิญญาณผู้ตายได้เข้าใจถึงผลกรรมที่ตนได้กระทำไว้ โดยมีความมุ่งหมายที่แท้จริงก็เพื่อที่จะทำให้ผู้ฟังที่ได้มานั่งฟังคัมภีร์เรื่องนี้ได้ตระหนักในข้อหลักธรรมดังกล่าว และยังเป็นใช้เรื่องในนิทานธรรม รวมทั้งสาเหตุการตายจากอุบัติเหตุของผู้ตายในพิธีศพนั้นมาพิจารณาการกระทำของตนเอง

การนำวรรณกรรมเรื่องนี้มาใช้ในพิธีศพ จึงนับได้ว่ามีความเหมาะสม เนื่องจากสามารถทำให้ผู้ที่มานั่งฟังธรรมได้เห็นตัวอย่างจากทั้งในวรรณกรรมคำสอนและจากเรื่องจริง

ประกอบกันไปด้วย เป็นการใช้วรรณกรรมเพื่อแสดงให้เห็นหลักธรรมที่สามารถมองเห็นได้เป็นรูปธรรม คือการกระทำไม่ดีจะทำให้เกิดผลไม่ดีติดตามมาหลายประการ อีกทั้งยังยกมาเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ตายได้คลายความเศร้าโศกเสียใจ เนื่องจากการเสียชีวิตของผู้ตายนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นตามหลักของศาสนาพุทธ

7. เทวทูตทั้ง 5

วรรณกรรมคำสอนเรื่อง เทวทูตทั้ง 5 หรือ เทวทูตทั้ง 5 นี้ ผู้ศึกษาได้นำเอาเนื้อความมาจากลานกระดาศที่พิมพ์โดยโรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์ มีทั้งหมด 7 หน้าลานกระดาศ โดยมีเนื้อดังนี้คือ

เนื้อหาของวรรณกรรม

วรรณกรรมคำสอนเรื่องเทวทูตทั้ง 5 เป็นคัมภีร์ที่ใช้ในการเทศน์และประกอบพิธีศพที่มีเนื้อหาเพื่อการสอนโดยรวมคือ ต้องการให้คนผู้มาร่วมในงานพิธีศพและมีโอกาสมาฟังธรรมได้ตระหนักและพิจารณาถึงสังขารร่างกายที่ต้องมีวันเสื่อมโทรมและสิ้นสุดในวันหนึ่ง ดังนั้นจึงต้องพยายามหมั่นทำบุญรักษาศีลเมื่อมีเวลาทำอยู่ให้มากที่สุด

เนื้อหาของเรื่องนั้น ได้เริ่มต้นเรื่องโดยกล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเทศนาแก่คนทั้งหลายให้หันมาพิจารณาในการใช้ชีวิตของคนในวัยหนุ่มสาว ให้ตระหนักว่าอีกไม่นานก็จะล่วงเข้าสู่ในวัยชราและตายในที่สุด ในชีวิตของคนเรานั้น มักจะมีความยากลำบากตั้งแต่เมื่อยังอยู่ในวัยเด็ก ก็จะมีทุกข์เนื่องจากช่วยตนเองไม่ได้ เมื่อยามแก่เฒ่าก็จะมีโรคภัยมากมายมา เบียดเบียน และกล่าวว่าคนเรานั้นย่อมต้องเสียชีวิตในหลายรูปแบบแตกต่างกันไป ดังความว่า

“...มีสภาวะอันเกิดมาแล้วตายไปมีวolumมาก ตามกัมแห่งสัตว์ทั้งหลายหากได้กระทำมา

นางพร่องก็ตายด้วยโรคภัยไข้เจ็บ พร่องก็ตายด้วยท่านฆ่าฟันแทง

พร่องก็ไปแสวงหากินในป่า เสือร้ายล่าขบคน

พร่องก็มาเกิดกึ่งวอลนทรายบ่เหือด บางพร่องก็ตายกลิ้งเกลือกตกกรัง...”

หมายความว่า คนเรานั้นจะต้องตายด้วยกันทุกคน แต่แตกต่างกันเพียงที่จะตายแบบใดเท่านั้น ทั้งตายด้วยโรคภัย ตายเพราะคนอื่นฆ่า ตายเพราะเสือกัดในป่า ตายเพราะอุบัติเหตุ เป็นต้นแล้วแต่บุญกรรมของแต่ละคน และเมื่อตายไปแล้ว นอกจากนั้นในธรรมคำสอนยังได้กล่าวอีกว่าจะได้ไปเกิดใหม่เป็นสิ่งมีชีวิตรูปแบบอื่นๆ เช่นเกิดเป็นสัตว์บ้าง เกิดในนรก เป็นเปรต แต่หากได้กระทำดีก็จะไปเกิดเป็นเทวดา จึงควรที่คนทั้งหลายจะหมั่นมากระทำบุญอุทิศส่วนกุศล รักษาศีลฟังธรรมกันให้มากที่สุดตั้งแต่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว และไม่ควรประมาทเนื่องจากคนอาจจะตายตั้งแต่ยังหนุ่มสาวก็ได้

เนื่องจากไม่มีใครทราบวันตายของตนเอง อีกทั้งวันเวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว จึงควรกระทำสะสมบุญกุศลไว้ตั้งแต่ยังมีเวลา ดังความในตอนท้ายว่า

“...จูงพากันจำศีลกินทานอย่าได้ขาด อย่าประมาทในบุญกัมม์
 กันว่ากระทำบุญไฟทีละเล็กทีละน้อย ก็หือมีเจตน์หือยทางบุญ
 เคมว่าได้ทานน้อย ก็จูงมีจิตหือยในบุญเขต
 ก็จักเป็นเหตุหือมีกุศลหลาย อุปมาเหมือนไฟนิดเดียวบดายเผาป่า
 ก็ยังลุกลไหม้กว่าลามหลาย...”

หมายความว่าให้หมั่นกระทำบุญทีละเล็กทีละน้อยสะสมไว้ เพื่อผลบุญที่ยิ่งใหญ่ในวันข้างหน้า อันเปรียบเทียบกับได้กับการเผาป่าที่มีเชื้อไฟน้อยแต่สามารถลุกลไหม้ได้กว้างขวาง

จุดมุ่งหมายและความหมายจากเนื้อหาของวรรณกรรม

จากเนื้อหาของวรรณกรรม วรรณกรรมคำสอนเรื่องเทวทูตทั้ง 5 นี้ จะเป็นการอธิบายหรือชี้ให้ผู้ที่ได้ฟังธรรม ได้มีโอกาสพิจารณาถึงหลักความจริงของชีวิตอย่างง่ายและสั้นกระชับ เนื้อหาของธรรมคำสอนมุ่งเน้นในทางเดียวกันคือ กล่าวถึงสังขารที่ไม่เที่ยงแท้ของมนุษย์ทุกคน และวันที่สังขารนั้นต้องดับสูญก็ไม่มีใครจะรู้ได้ ดังนั้นทางเลือกที่ดีที่สุดตามหลักศาสนาก็คือ ควรหันมาสนใจกระทำบุญรักษาศีลเสียตั้งแต่วันนี้ เพราะตามหลักความเชื่อทางศาสนานั้น การกระทำเช่นนี้จะทำให้คนนั้นจะได้พบกับกับสภาวะที่ดีกว่าในการเกิดใหม่อีกครั้งหนึ่งตามความเชื่อของศาสนาพุทธ และเนื้อหา ความหมาย ข้อคิดทั้งหมดของธรรมเรื่องนี้เอง ที่น่าจะเป็นเหตุผลหนึ่งในการนำคัมภีร์เรื่องเทวทูตทั้ง 5 มาใช้แสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพแบบล้านนา อันมีบรรยากาศของพิธีกรรมที่เหมาะสมกับการกล่าวถึงข้อธรรมในเรื่องต่างๆ

ข้อสรุปจากวรรณกรรมคำสอนที่ใช้ในพิธีศพล้านนา

วรรณกรรมคำสอนทั้งหมดที่ได้นำมาศึกษานี้ ได้รับการบอกเล่าจากผู้รู้ และจากพระสงฆ์ผู้ใช้วรรณกรรมคำสอนในการแสดงพระธรรมเทศนา รวมทั้งการค้นคว้าจากเอกสารหนังสือที่เกี่ยวข้อง ว่าได้รับความนิยมในการใช้งานในพิธีศพมาอย่างยาวนาน บางเรื่องนั้นไม่สามารถสืบสาวไปได้ว่าคัดลอกขึ้นมามีตั้งแต่เมื่อใด คงมีแต่เพียงเนื้อหาสาระของวรรณกรรมคำสอนที่สืบทอดต่อกันมาเป็นที่แพร่หลายในดินแดนล้านนา วรรณกรรมคำสอนที่ใช้ในพิธีศพในการศึกษาครั้งนี้ เมื่อได้ศึกษาจากเฉพาะเนื้อหาจะพบว่ามีจุดประสงค์ในการแต่งเรื่อง เพื่อต้องการให้ข้อคิดและสอนคนผู้มาฟังเทศน์ในพิธีศพ เกี่ยวกับการพิจารณาถึงความตายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และมีการนันทานธรรมมาเล่า เพื่อทำให้คนจดจำได้ง่ายในเรื่องที่ต้องการจะสอน ซึ่งมีดังนี้คือ

1. การแสดงให้เห็นถึงความยากลำบากในการดำรงอยู่ในอีกชาติภพหนึ่ง ของผู้ที่ไม่ใส่ใจในการรักษาศีลฟังธรรม เช่นในเรื่อง *เปตพลี มหาวิบาก มัลลยโพรค*
2. ผลของการกระทำร้าย เช่นในเรื่อง *กรรมวิบาก มหาวิบาก*
3. เนื้อหาที่ชวนให้เกิดความรัก ความกตัญญูเช่นใน *มาตาปิตุ*
4. ผลดีของการกระทำดีที่จะส่งผลต่อการดำรงอยู่ในอีกชาติภพหนึ่ง เช่นในเรื่อง *มหามูลนิพพานสูตรและนิพพานสูตร*

นอกจากนี้ยังมีข้อธรรมคำสอนในนิทานรวมทั้งในเนื้อหาส่วนอื่น เพื่อชักชวนให้คนล้าหน้าหันมากระทำความดี รักษาศีลกันให้มากยิ่งขึ้น เพื่อจุดมุ่งหมายตามอุดมคติทางศาสนา คือเมื่อเสียชีวิตลงไปแล้ว จะได้เข้าไปอยู่ในสภาวะที่ดีกว่าในสภาวะเดิมที่เคยมีชีวิตอยู่ตามความเชื่อทางศาสนา

เมื่อได้ศึกษาถึงเนื้อหาของวรรณกรรมคำสอนทั้งหมดที่นิยมนำมาเทศน์ในพิธีศพ จะพบว่าจุดประสงค์ที่แท้จริงของผู้แต่งวรรณกรรมคำสอนเหล่านี้ขึ้นมาก็เพื่อเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มคนผู้มาร่วมงานและร่วมรับฟังพระธรรมเทศนาเหล่านี้ เนื่องจากทั้งเนื้อหาคำสอน และข้อธรรมต่างๆ นั้น ได้เน้นให้คนผู้ยังมีชีวิตอยู่ได้ตระหนักถึงความชอบของการกระทำความดีรักษาศีลตามหลักศาสนา เพื่อที่จะสามารถดำรงตนได้อย่างมีปกติสุขในสังคมล้าหน้าที่นับถือศาสนาพุทธ ในคัมภีร์บางเรื่อง เช่นเรื่อง *มหามูลนิพพานสูตร* ได้มีข้อธรรมที่สอนในเรื่องการจะมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างไร หรือในเรื่อง *มาตาปิตุ* ก็จะมีการสอนอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการครองเรือน สิ่งควรทำหรือไม่ควรกระทำในบทบาทหรือในสถานะใด

ขณะเดียวกันก็จะพบว่า ผู้ที่มานั่งฟังการแสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพนั้น ยังไม่เข้าใจว่า การแสดงพระธรรมเทศนาขณะนั้นมีไว้เพื่อให้คนที่อยู่ในที่นั้นฟัง คนส่วนใหญ่มักจะไม่นสนใจฟังกันมากนัก โดยมีความเข้าใจว่า การแสดงพระธรรมเทศนาดังกล่าวกระทำขึ้นเพื่อที่จะทำให้ผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วนั้นได้รับบุญกุศลจากการแสดงพระธรรมเทศนา ทั้งที่เนื้อหาใจความหลักของวรรณกรรม เป็นไปเพื่อที่จะให้คำสอนกับคนผู้มาร่วมงาน

อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมคำสอนนั้น ได้มีการนำมาใช้การเทศน์ในพิธีศพเพื่อจุดประสงค์ในการสอนผู้ที่จะมาฟัง อันเป็นการควบคุมทางสังคมอีกวิธีหนึ่ง คือเพื่อให้คนในชุมชนได้มีการอบรมเยี่ยงทางสังคม มีการประพฤติตนที่ชัดเจนตามหลักศาสนาที่ยึดถือกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงามตามความเชื่อที่ได้รับการยอมรับในชุมชน

ความนิยมในการใช้วรรณกรรมประเภทอนิสงส์และวรรณกรรมคำสอน ในประเพณีศพ

จากการศึกษา พบว่าทั้งวรรณกรรมคำสอนและวรรณกรรมอนิสงส์ที่นำมาใช้ในพิธีศพแบบล้านนานั้นมีความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกัน ทั้งในส่วนเนื้อหาของวรรณกรรมและจุดประสงค์ในการแต่งเรื่องนั้นขึ้นมา โดยวรรณกรรมทั้งสองประเภท ล้วนเป็นวรรณกรรมที่นิยมนำมาใช้ในพิธีศพอย่างยาวนาน จนเชื่อถือกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นความสืบเนื่องมาจากเนื้อหาของวรรณกรรมและความเชื่อที่สั่งสมกันมา แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นว่าวรรณกรรมทั้งสองประเภท ต่างมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง โดยทางด้านเนื้อหา วรรณกรรมประเภทอนิสงส์นั้น เน้นที่ผลบุญที่จะได้รับการกระทำดี คือการประพฤติตามหลักศาสนาและการช่วยเหลือในกิจกรรมทางศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม ในขณะที่อีกนัยนั้น วรรณกรรมคำสอนที่นำมาใช้ส่วนใหญ่ก็เป็นวรรณกรรมที่เน้นให้คนได้ตระหนักในความไม่แน่นอนของชีวิต เพื่อที่จะได้นำข้อธรรมต่าง ๆ ที่แนะนำไปปรับใช้กับชีวิตประจำวัน

อาจกล่าวได้ว่า เนื้อหาของวรรณกรรมอนิสงส์ เป็นการนำวรรณกรรมมาใช้เพื่อให้เกิดผลคือความร่วมมือทางด้านกิจกรรมทางศาสนา อันถือเป็นการประพฤติปฏิบัติที่ดีต่อชุมชนและสังคม และทำให้ชุมชนนั้นเกิดความสามัคคีกัน โดยมีศาสนาเป็นแกนกลาง ขณะที่วรรณกรรมคำสอน ก็เป็นการนำเนื้อหาในวรรณกรรมมาปรับใช้เพื่อพัฒนาจิตใจและร่างกายของตนเองให้อยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างปรกติสุข

สิ่งหนึ่งที่ทำให้วรรณกรรมอนิสงส์และวรรณกรรมคำสอนที่นำมาและนิยมใช้ในพิธีศพแบบล้านนา อีกทั้งยังคงมีเนื้อหาและข้อธรรมในลักษณะเดิมที่ใช้กันอยู่ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น น่าจะเป็นเพราะ

1. ความนิยมในการถวายคัมภีร์ให้กับวัด

เป็นการกระทำเพื่อเป็นบุญกุศลแก่ตนเองและเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว ดังจะปรากฏในธรรมเนียมโบราณทั้งเรื่องอนิสงส์และวรรณกรรมคำสอนว่าจะมีข้อความตอนท้ายที่กล่าวถึงผู้จ้างให้เขียนโบราณนั้นขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับญาติพี่น้องของตน และในปัจจุบันก็เช่นกัน ยังคงมีการถวายธรรมเทศน์เหล่านี้ให้กับวัดที่ตนศรัทธาอยู่เสมอ โดยเปลี่ยนแปลงรูปแบบคัมภีร์จากโบราณเป็นลานแบบกระดาษเนื่องจากเหตุผลหลายประการ แต่ก็ยังคงความเชื่อนี้ไม่เหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

2. คนในล้านนาเชื่อกันว่าวรรณกรรมคำสอนเหล่านี้มีความศักดิ์สิทธิ์

คนในล้านนามีความเชื่อกันว่า เมื่อแสดงพระธรรมเทศนาจากคัมภีร์ต่างๆ แล้ว วิญญาณของผู้ตายได้ฟังก็จะไปสู่สุคติภพ โดยจากการสัมภาษณ์อาจารย์วัดผู้ประกอบพิธีศพพบว่า

คนในล้านน่านนั้นจะเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมไบลาน เนื่องจากบรรจุข้อความที่มีความศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งยังมีภาษาบาลีประกอบ มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับพิธีศพ เกี่ยวพันกันกับความตายและการกลับชาติไปเกิดใหม่ ความเชื่อในธรรมไบลานเหล่านี้ทำให้วรรณกรรมทั้งแบบอานิสงส์และวรรณกรรมคำสอนยังคงได้รับความนิยมมาตลอดศตวรรษในพิธีศพแบบพื้นบ้านล้านนาอยู่เสมอ (สัมภาษณ์ ไมตรี เมขรา, 8 กุมภาพันธ์ 2545)

3. เนื้อหาของวรรณกรรมที่เน้นการสั่งสอนให้ประพฤติดี

เนื้อหาวรรณกรรมเหล่านี้ยังสามารถนำมาหีบยกสอนคนในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์พระภิกษุผู้ทำการแสดงพระธรรมเทศนาหลายๆ ท่าน พบว่าผู้ฟังนั้นจะพยายามตั้งใจฟังธรรม แม้จะไม่เข้าใจในบางส่วน แต่เนื้อหาโดยรวมก็เป็นการอธิบายข้อธรรมแบบง่ายๆ สามารถ เข้าใจได้ไม่ยากหากตั้งใจฟัง

4. ความสะดวกในการใช้งาน

วรรณกรรมคำสอนและอานิสงส์แบบล้านน่านนี้ ยังสะดวกสำหรับพระสงฆ์อีกด้วย ในการนำไปใช้ เนื่องจากพระผู้เทศน์ไม่ต้องอธิบายความใด หลังจากแสดงพระธรรมเทศนาตามเนื้อหาในไบลานจบไปแล้ว เพราะเชื่อกันว่าหากนำวรรณกรรมอานิสงส์หรือวรรณกรรมคำสอนแบบล้านน่านีมาแสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพ ไม่ควรทำการอธิบายอะไรเพิ่มเติมเข้าไปอีก ถือว่าสิ้นสุดบนลานั้นเป็นการเคารพข้อหลักธรรมที่แต่งตั้งขึ้นมา ข้อหลักธรรมที่ปรากฏในเนื้อหาก็ได้มอบสิ่งที่ควรจะบอกกับผู้ที่มาร่วมในพิธีศพจนหมดแล้ว ซึ่งไม่เหมือนกับการเทศน์แบบปาฐกถาที่ต้องมีการยกเรื่องอื่นๆ มาอธิบายข้อธรรมเพิ่มเติม

อย่างไรก็ตาม ทั้งวรรณกรรมอานิสงส์และวรรณกรรมคำสอนที่ได้ศึกษามานี้ เป็นคัมภีร์ที่ได้นำมาใช้กันอย่างแพร่หลายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็ได้มีชมราวาสและพระสงฆ์ที่ต้องการนำวรรณกรรมประเภทอื่นๆ มาใช้ในพิธีศพด้วยเช่นกัน โดยมีความเห็นและมีจุดประสงค์ในการใช้ที่แตกต่างกันออกไปจากการใช้วรรณกรรมจากอดีตเหล่านั้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่า เป็นอิทธิพลที่ได้รับมาจากความเชื่อท้องถิ่นประการหนึ่ง บวกกับความนิยมที่แพร่หลายจากประเพณีที่ได้พบเห็นมาจากในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ จึงได้มีการนำมาปรับใช้กับพิธีศพในล้านนาได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าจะไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลกลุ่มที่นิยมธรรมคำสอนแบบพื้นบ้านเท่าไรนักก็ตาม.

3. วรรณกรรมที่นำมาใช้ตามความนิยมของยุคสมัย

ลักษณะและสาเหตุของการนำวรรณกรรมมาใช้

สำหรับวรรณกรรมที่นิยมนำมาใช้ในพิธีศพบตามความนิยมของปัจจุบันนี้ เนื่องจากจะต้องมีการแบ่งกลุ่มวรรณกรรมออกมาอย่างชัดเจน จึงได้จัดให้วรรณกรรมอีกประเภทหนึ่งนอกเหนือจากวรรณกรรมอาณิสสังส์และวรรณกรรมคำสอน ให้เป็นกลุ่มวรรณกรรมที่นิยมนำมาใช้ตามยุคสมัย จากการศึกษาและจากการสัมภาษณ์ สามารถจัดให้วรรณกรรมในกลุ่มนี้เป็นวรรณกรรมที่มีอยู่ก่อนแล้วตั้งแต่ในอดีตแห่งสังคมล้านนา แต่ได้แต่ขยับขึ้นมาเพื่อจุดประสงค์ในการนำไปใช้ที่ต่างไปจากวรรณกรรมประเภทอาณิสสังส์และวรรณกรรมคำสอน กล่าวคือมิได้แต่ขยับขึ้นมาเพื่อให้นำไปใช้ในพิธีศพบโดยเฉพาะเช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภทอาณิสสังส์และวรรณกรรมคำสอน

เนื่องจากสาเหตุหลายประการที่ทำให้ในภายหลัง จึงได้มีผู้นิยมนำเอาวรรณกรรมหลากหลายประเภทมาใช้เทศน์ในพิธีศพบมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาทั้งจากการสัมภาษณ์ผู้รู้และจากเอกสารพบว่า ในอดีตนั้นนิยมเพียงวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ในพิธีศพบเท่านั้น และจะไม่มีผู้ใดยินยอมใช้วรรณกรรมเรื่องหรือประเภทอื่นมาเทศน์ในพิธีศพบเลย เนื่องจากยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคร่งครัด โดยเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมบาลานเก่าแก่กว่าจะสามารถทำให้ผู้ที่เสียชีวิตไปนั้นได้ไปสู่ชาติภพที่ดียิ่งกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีผู้นิยมนำเอาวรรณกรรมประเภทอื่น มาใช้ในพิธีศพบ ผู้ศึกษาจึงได้รวมมาไว้ในหัวข้อวรรณกรรมที่นิยมใช้กันในปัจจุบัน เพื่อที่จะได้ทราบถึงสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงค่านิยมและความเชื่อในการเทศน์ธรรมแบบพื้นเมือง โดยจะกล่าวถึงเพียงเนื้อหาโดยรวมของวรรณกรรมแต่ละเรื่องเท่านั้น และเนื่องจากวรรณกรรมเรื่องดังกล่าวนี้ ได้มีผู้ศึกษาอย่างละเอียดแล้ว ทั้งนี้จะได้มุ่งทำการศึกษาค้นคว้าความเชื่อและความนิยมรวมทั้งความเห็นของชาวบ้านและพระภิกษุผู้ใช้วรรณกรรมดังกล่าวในพิธีศพบว่าเป็นไปในทิศทางใด

สำหรับวรรณกรรมที่พบว่านิยมใช้ในพิธีศพบแบบล้านนาในปัจจุบันนี้ พบว่าเรื่องที่เป็นที่นิยมมากที่สุดเป็นเรื่องพระเวสสันดรชาดกกัณฑ์ต่างๆ โดยกัณฑ์ที่เป็นที่นิยมมากที่สุดคือกัณฑ์ชูชก กัณฑ์มัทรี และกัณฑ์กุมาร นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมตำนานเรื่องตำนานพระแก้วดอนเต้า เป็นวรรณกรรมอีกประเภทที่ถูกนำมาใช้ในพิธีศพบอีกเรื่องหนึ่ง โดยมีเนื้อหาและความสำคัญดังนี้

เนื้อหาและความสำคัญของวรรณกรรม

1. ตำนานพระแก้วดอนเต้า

สำหรับวรรณกรรมตำนานเรื่องพระแก้วดอนเต้านี้ ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาจากคัมภีร์กระดาดเรื่อง ตำนานพระแก้วดอนเต้า พิมพ์โดยธรรมาททองการพิมพ์ เชียงใหม่ โดยมีเนื้อหาดังนี้คือ

เนื้อหาของวรรณกรรม

พระแก้วดอนเต้าที่มาแห่งตำนานเรื่องนี้ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง วรรณกรรมตำนานเรื่องนี้มีการนำมาใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนาในหลายท้องที่โดยเฉพาะในเขตจังหวัดลำปาง ส่วนในจังหวัดเชียงใหม่ นั้นพบว่า มีบางแห่งในภาคเหนือเช่น ที่วัดนันทาราม จังหวัดเชียงใหม่ ก็นิยมนำเอาวรรณกรรมตำนานพระแก้วดอนเต้า มาใช้เทศน์เช่นเดียวกัน (สัมภาษณ์พระอธิการบุญธรรม ธรรมวโร, 29 ตุลาคม 2542)

ตำนานพระแก้วดอนเต้านี้มีใจความดังนี้คือ มีเทวบุตร 2 องค์ลงมาเกิดที่เมืองกุกตนคร องค์แรกได้บวชในพุทธศาสนาเป็นพระเถระผู้มีความปรารถนาจะสร้างพระพุทธรูปสักองค์หนึ่ง องค์ที่สองได้เกิดในสกุลผู้อุปฐากพระเถระนั้น ชื่อว่านาง สุชาดา วันหนึ่งนางสุชาดาได้เก็บแดงโมไปถวายพระเถระ เมื่อผ้าออกพบแก้วมรกต จึงจะเอาไปสลักเป็นพระพุทธรูปแต่เนื่องจากมรกตนั้นมีความแข็งจึงไม่อาจสลักได้ ต่อมาเมื่อเวลาแปลงเป็นพราหมณ์เฒ่ามาช่วยเนรมิตหินมรกตนั้นเป็นพระพุทธรูป และเป็นที่ศรัทธาในหมู่ประชาชนมาก เมื่อวัดพระแก้วดอนเต้านี้มีผู้คนมาสักการะมากและถวายลาภสักการะจึงมีผู้ริษยานำความเท็จไปบอกแก่เจ้าเมืองว่าทั้งสองกระทำมิถจจาร เจ้าเมืองจึงสั่งให้ประหารนางสุชาดา ซึ่งก่อนถูกฆ่านางได้กล่าวว่าหากตนไม่ผิดขอให้เลือดพุ่งขึ้นบนอากาศไม่ไหลลงดิน ซึ่งเมื่อเป็นตามนั้นเจ้าผู้ครองนครจึงเกิดการสลดใจและอาเจียนเป็นเลือดตายไป ส่วนพระเถระได้นำพระแก้วดอนเต้าไปไว้ที่วัดพระธาตุลำปางหลวงและหลบหนีไป

ในตอนท้ายของเรื่อง เป็นการกล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระแก้วดอนเต้า โดยได้กล่าวว่า ถึงแม้จะทำการมั่วมาก หากได้ถวายคัมภีร์กับภิกษุผู้เทศน์คัมภีร์เรื่องนี้แล้ว ก็จะทำให้พ้นจากกรรมนั้น ดังความว่า

“...แม้ว่าไฟตกนารก พี่น้องแม่พ่อลูกหลานได้สร้างธัมม์ตำนานดอนเต้าเวียนดินแล้วอย่าดำน้าอุทิสสะส่วนบุญนี้ หื้อไฟรอดไฟถึงผู้อันตายไฟตกนารก ก็จักได้พ้นจากทุกข์ แม่เขาเจ้าได้กระทำปาณาติบาต ได้ฆ่าสัตว์ลักของท่าน ได้จุล่ายกัน ได้ทานธัมม์ตำนานพระแก้วดอนเต้าเวียนดินแล้ว หื้อวัตถุเข้าของเงินคำ เครื่องบริโภคเปนทานแก่สังฆะเจ้าตนเทศนาดังอัน ก็จักพ้นจากอบายทั้ง ๔ มีนารกเป็นต้น...”

จากเนื้อเรื่องของตำนานเรื่องพระแก้วดอนเต้านี้ สาเหตุที่มีการนิยมนำเอาวรรณกรรมตำนานเรื่องพระแก้วดอนเต้ามาใช้ในเทศน์ในพิธีศพ น่าจะเป็นเพราะมีเนื้อหาที่กล่าวถึงว่า ตำนานเรื่องนี้สามารถช่วยถ่ายบาปได้ แม้จะกระทำอนันตริยกรรมก็ตาม จึงมีผู้นิยมนำเอาธรรมเรื่องตำนานพระแก้วดอนเต้ามาใช้เทศน์ในพิธีศพกันในหลายพื้นที่ อาทิ ในบางเขตของจังหวัดเชียงใหม่และในจังหวัดลำปาง

2. เวสสันดรชาดก

วรรณกรรมมหาชาติเรื่อง เวสสันดร กัณฑ์ต่างๆ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเนื้อหาเบื้องต้นจากหนังสือ มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร ซึ่งรวบรวมโดย พระธรรมราชานุวัตร (2508) และศึกษาจากการใช้วรรณกรรมในพิธีศพด้วยการสังเกตการณ์ในพิธีศพแบบล้านนา

จากการศึกษาพบว่า การนำวรรณกรรมมหาชาติเรื่องพระเวสสันดรนั้น จะนิยมเทศน์เฉพาะ 3 กัณฑ์คือ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์มัทรี และกัณฑ์กุมารมาใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา โดยการสัมภาษณ์ผู้ที่นำวรรณกรรมมาใช้คือพระสงฆ์ผู้เทศน์วรรณกรรม พบว่านิยมกันแพร่หลายในเขตจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตอำเภอเมือง รวมทั้งยังนิยมนำมาใช้เทศน์ในคืนสุดท้ายของการตั้งศพ ก่อนที่วันรุ่งขึ้นจะนำศพนั้นไปเผ่อีกด้วย โดยมีเหตุผลที่กระทำการดังนี้ว่า คืนสุดท้ายเป็นคืนที่มีแขกมาร่วมงานเป็นจำนวนมากกว่าในคืนอื่นๆ จึงจำเป็นที่จะต้องมีส่วนพิเศษกว่าคืนก่อนหน้านี้ ไม่ว่าจะเป็นการเทศน์แบบพิเศษ หรือการนิมนต์พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงในจังหวัดมาเทศน์ เพื่อที่จะได้เป็นหน้าเป็นตาแก่ทั้งเจ้าภาพและแสดงถึงความเคารพ ความสำคัญแก่ผู้ที่เสียชีวิตไป (สัมภาษณ์ พระมหาสุภชัย สุทธิญาณ วัตรสุพรรณรังสี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, 5 กันยายน 2542)

สำหรับกัณฑ์มัทรีนั้น จะนิยมนำมาเทศน์ในพิธีศพที่ผู้ตายเป็นญาติผู้ใหญ่ เช่น พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ขณะที่กัณฑ์กุมาร จะนิยมใช้ในงานศพที่ผู้ตายเป็นลูกหลานของเจ้าภาพ หรือมีอายุน้อย ในขณะที่ตาย ทั้งสองกัณฑ์นี้ เวลาที่ทำการเทศน์ ผู้แสดงธรรมคือพระสงฆ์จะเทศน์ด้วยสำเนียงและใช้การเล่นระดับเสียงให้เกิดอารมณ์เศร้าโศก เนื่องจากเนื้อหาของกัณฑ์ทั้งสองนี้เกี่ยวข้องกับการพลัดพราก คือได้หยิบเอาตอนที่นางมัทรีพลัดพรากจากบุตรทั้งสองคือกัณหาและชาลี มาใช้เทศน์เมื่อเทศน์กัณฑ์มัทรีก็เทศน์ถึงความเศร้าโศกเสียใจของนางที่มีต่อการพลัดพรากจากบุตรทั้งสอง ขณะที่กัณฑ์กุมารก็เป็นการเทศน์โดยเน้นถึงความเศร้าโศกเสียใจของผู้ที่เป็นลูกหลานที่ต้องพลัดพรากจากผู้เป็นพ่อแม่

ส่วนกัณฑ์ชูชกกล่าวกันว่า นิยมนำมาเทศน์ในงานศพที่มีผู้ตายเสียชีวิตเนื่องจากความชรา ทั้งนี้ในการเทศน์กัณฑ์ชูชกนี้ จะนิยมการเทศน์ที่เป็นแบบตลกขบขัน โดยเฉพาะบุคลิกลักษณะส่วนตัวและพฤติกรรมต่างๆ ของ ตัวละครชูชก

เกี่ยวกับเรื่องอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติก็เป็นเรื่องที่รับทราบ และถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมอื่นๆ ทางศาสนามาเป็นเวลานาน แต่การที่เรื่องเหล่านี้มาปรากฏว่าถูกใช้อยู่ในพิธีศพได้นั้น ย่อมเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากการหยิบยืมเอาวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับบรรยากาศของพิธีกรรมและความหมายของพิธีศพมาใช้ร่วมกันได้ สิ่งนี้น่าจะบอกได้ถึงความเปลี่ยนแปลงบางประการของความเชื่อและระเบียบวิธีปฏิบัติในการประกอบพิธีศพที่ได้เปลี่ยนแปลงไปในพิธีศพแบบล้านนาในปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่า การที่มีผู้นำเอาวรรณกรรมมหาชาติกัณฑ์ชูชก กัณฑ์มัทรี และกัณฑ์กุมารมาใช้เทศน์ในพิธีศพนั้น ได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด แต่น่าจะถูกนำมาใช้ในพิธีศพมาเป็นเวลาที่ไม่นานนัก โดยผู้รู้คืออาจารย์วัดและพระสงฆ์หลายท่าน มีความเห็นตรงกันว่าน่าจะมีคตินิยมการนำมหาชาติมาใช้เทศน์ในพิธีศพเมื่อไม่เกิน 20 ปีที่ผ่านมา และแม้จะไม่ได้ได้รับการยอมรับกันในหมู่ผู้รู้เกี่ยวกับพิธีกรรมพื้นบ้าน โดยท่านเหล่านั้นให้ความเห็นว่า เป็นการนำเอาวรรณกรรมมาใช้ผิดประเภทและผิดจากพิธีกรรมที่เคยมีมาแต่ในอดีต แต่กลับปรากฏว่าวรรณกรรมมหาชาติดังกล่าว ได้รับความนิยมมากในหมู่ชาวบ้านเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ และแพร่ขยายไปสู่เขตอำเภออื่นๆ ด้วย

การเทศน์มหาชาตินั้น ทั้งท่วงทำนองการแสดงพระธรรมเทศนาและเนื้อหาส่วนใหญ่ก็จะปรากฏว่าเป็นเช่นเดียวกันกับการแสดงพระธรรมเทศนามหาชาติทั่วไปในพิธีกรรมอื่น ขึ้นอยู่กับพระสงฆ์หรือสามเณรผู้แสดงธรรมเรื่องนั้น โดยผู้ศึกษาได้มีโอกาสร่วมอยู่ในพิธีศพที่จัดให้มีการเทศน์แบบมหาชาติกัณฑ์มัทรี ในพิธีศพของนางแก้วเรือน เมขรา ที่ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 7-9 กุมภาพันธ์ 2545 ในพิธีศพดังกล่าว ทางเจ้าภาพได้จัดให้มีการเทศน์แบบมหาชาติขึ้นในคืนสุดท้ายของการสวด โดยเจ้าภาพได้นิมนต์สามเณรจิตพิงค์ ส่องแสง จากวัดหนองแฝก อำเภอสารภี เชียงใหม่ มาเป็นผู้เทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีเพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมงานได้ฟังกัน

ในขณะที่จะเริ่มทำการสวด-เทศน์ อาจารย์วัดจะเป็นผู้ดำเนินการ โดยการเกริ่นนำเกี่ยวกับมหาชาติกัณฑ์ที่จะนำมาเทศน์นี้ว่า จะเป็นเรื่องเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี ตอนที่นางมัทรีเริ่มจะทราบแล้วว่า พระเวสสันดรได้บริจาคบุตรทั้งสองให้กับพราหมณ์ชูชกเพื่อเป็นทานบารมี นางจึงร้องให้คร่ำครวญสงสารและคิดถึงลูกทั้งสอง เมื่ออาจารย์วัดกล่าวเกริ่นนำจบ เณรผู้เทศน์ก็จะหยิบคัมภีร์ซึ่งเขียนในพับสาขึ้นมา แล้วกล่าวเกริ่นนำเกี่ยวกับเรื่องของความไม่แน่นอนของชีวิตและความ

ไม่ประมาทต่อความตายที่จะมาถึง จากนั้นจึงได้เริ่มต้นธรรมเนียมหาชาติกัณฑ์มัทรี ซึ่งจะประกอบไปด้วย *กาพย์เห่* หรือ *กาพย์ดั้น* กับ *กาพย์ปดาย* คือ *กาพย์ท่าย*

ตอน *กาพย์เห่* นั้น ได้พรรณนาเกี่ยวกับผู้ตายในพิธีศพนั้น และกล่าวถึงความดีงามของผู้ตาย เช่น การที่เป็นคนมีบุญได้ตายเมื่อยามเฒ่าแก่ ไม่ได้ตายด้วยโรคภัย เป็นที่รักและเคารพของลูกหลานญาติพี่น้องตลอดมา เมื่อสามเณรแสดงพระธรรมเทศนา *กาพย์เห่* จบลงแล้ว ก็จะเข้าเนื้อเรื่องคือการพรรณนาถึงเนื้อหาในพระเวสสันดรชาดกที่มีเนื้อเรื่องตอนนางมัทรีคร่ำครวญหาลูกทั้งสองและความโศกเศร้าของนางที่ต้องพลัดพรากจากกัน จากนั้นจึงเป็นส่วนที่เรียกว่า *กาพย์ท่าย* จะเป็นการสวดให้ศีลให้พร และแผ่เมตตา

จากเนื้อหาของบทเทศน์ดังกล่าว ทำให้สามารถตอบคำถามที่ว่า เหตุใดจึงมีการนำเอาวรรณกรรมเรื่องมหาชาติมาประยุกต์ใช้ในพิธีศพแบบล้านนาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการที่เนื้อเรื่องดังกล่าว ได้สร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้มาร่วมงาน คล้ายกับเป็นการแสดงลิเกหรือมหรสพอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้พิธีศพนั้น มีชีวิตชีวามากกว่าพิธีศพในอดีตที่ใช้วรรณกรรมที่กล่าวถึงแต่เรื่องความตาย

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เป็เจ้าภาพในงานดังกล่าวถึงการนำเอาวรรณกรรมมหาชาติมาใช้เทศน์นั้นว่า การเทศน์แบบมหาชาติช่วยให้คนในงานศพได้มีความสนใจฟังมากกว่าคัมภีร์เรื่องทั่วไปที่ปกติใช้เทศน์กัน เพราะเนื้อหาของมหาชาตินั้นสนุกสนาน เกิดความเพลิดเพลิน อีกทั้งผู้ฟังส่วนใหญ่เคยทราบเนื้อหามาก่อนแล้ว นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังพิจารณาเห็นนัยสำคัญอีกคือ การนำเอาวรรณกรรมเรื่องดังกล่าวมาแสดงพระธรรมเทศนานั้น เป็นการบ่งบอกฐานะของเจ้าภาพว่าเป็นผู้ที่มีฐานะดี สามารถนิมนต์พระที่มีชื่อเสียงมาเทศน์ในงานศพที่ตนเป็นเจ้าภาพได้ สร้างภาพพจน์ที่ดีในแง่ทางเศรษฐกิจให้กับเจ้าภาพ อีกทั้งยังถือว่าเป็นการแสดงความเคารพนับถืออย่างสูงต่อผู้ตายอีกด้วย

3. การปาฐกถาธรรม

การปาฐกถาธรรมหรือการเทศน์แบบปากเปล่านี้ ในกรณีที่พระสงฆ์ผู้เทศน์เป็นผู้ที่มีอายุและพรรษายังไม่มาก จะใช้เรื่องที่มีการเตรียมตัวมาในการเทศน์โดยการค้นคว้าจากหนังสือหรือสื่ออื่นๆ เพื่อจะได้อ้างอิงข้อธรรมต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ดังเช่น พระวีระชัย พุทธครูโก (อินธิแสง) ภิกษุวัดพันอ้น อายุ 22 ปี พรรษา 3 ปี ได้ระบุว่า การเทศน์แบบปาฐกถาธรรมนั้น ผู้เทศน์จะต้องมีปณิธานไหวพริบดี เช่นเดียวกับนักพูดทั่วไป โดยพระสงฆ์ส่วนใหญ่สามารถเลือกได้เองว่าจะเทศน์ด้วยการใช้วรรณกรรมล้านนาหรือจะเทศน์แบบปาฐกถาธรรม ขึ้นอยู่กับความถนัด โดยการเทศน์ แบบปาฐกถาธรรมนั้นมีข้อดีคือ

1. เป็นการเทศน์ที่มีความยืดหยุ่นสูง สามารถนำเรื่องราวเหตุการณ์ในปัจจุบันมากล่าวอ้างเพื่อเข้าสู่หัวข้อทางธรรมได้ โดยอิงอยู่กับข้อธรรมพื้นฐานที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันตามปกติ เช่นเรื่อง ศีล 5 พรหมวิหาร 4 และเรื่องไตรลักษณ์ ซึ่งจะทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพได้ง่าย รวมทั้งสามารถนำไปปฏิบัติได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่าง หากจะต้องการเทศน์เรื่องบาปบุญ ก็อาจจะกล่าวถึงเรื่อง การทำแท้งเถื่อน โสเภณี หรือกระทั่งเรื่องของเทคโนโลยีอย่าง การโคลนนิ่ง (Cloning) มนุษย์ก็สามารถนำมากล่าวเพื่อเกริ่นถึงข้อธรรมได้เช่นเดียวกัน หรือหากผู้ตายเสียชีวิตด้วยการดื่มสุราแล้วรณตาย ก็อาจใช้หลักของศีล 5 มาบรรยาย โดยชี้ให้เห็นโทษของสุรา

2. สามารถกำหนดเรื่องที่จะนำไปแสดงพระธรรมเทศนาได้เหมาะสมตรงกับความต้องการของเจ้าภาพ เช่น หากผู้ที่เสียชีวิตเป็นบิดามารดาของเจ้าภาพ ก็เทศน์เรื่องบุญคุณของบิดามารดา ที่ผู้เป็นลูกไม่ควรลืม รวมทั้งหลักความจริงของชีวิตที่อิงอยู่กับข้อธรรมเรื่องอริยสัจ 4 เป็นต้น รวมทั้งระยะเวลาในการแสดงพระธรรมเทศนาก็สามารถกำหนดได้ตามแต่ที่เจ้าภาพของงานจะขอร้องมา

3. การเทศน์แบบปาฐกถาธรรมทำให้มีผู้ตั้งใจฟังมากกว่าใช้คำมกึรพื้นเมือง ซึ่งมักจะประกอบไปด้วยภาษาบาลี ทำให้ฟังไม่เข้าใจ จึงนิยมนำเอาการปาฐกถาธรรมมาใช้เทศน์บ่อย สังเกตได้ว่าผู้ที่มาฟังจะสงบและตั้งใจฟังมาก ในเรื่องนี้พระมหาประสงค์ กิตติญาโณ ภิกษุวัดเจติยหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ระบุว่า การเทศน์แบบปาฐกถาธรรม คำนึงถึงคนฟังมากกว่า โดยเป็นการพยายามพูดอธิบายเพื่อให้คนฟังเข้าใจในข้อธรรมทางศาสนาเหล่านั้นมากขึ้น

จะเห็นได้ว่า การเทศน์แบบปาฐกถาธรรมนั้นมีความเหมาะสมต่อผู้ฟังในปัจจุบันมาก เนื่องจากข้อดีต่างๆ ดังที่กล่าวข้างต้น ประกอบกับการที่พระสงฆ์เทศน์ มีอิสระในการเล่าเรื่องและการนำเรื่องราวสมัยใหม่มาประกอบคำอธิบาย หากผู้เทศน์เป็นพระที่มีความสามารถด้านการพูดก็จะยิ่งทำให้ผลที่จะได้รับคือ การทำให้ผู้ฟังซึมซับเอาเรื่องดังกล่าวไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันก็จะประสบผลสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพแบบล้านนา

การนำเอาวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ นอกเหนือจากวรรณกรรมคำสอนและวรรณกรรมอาณัติมาประยุกต์ใช้ในสังคมล้านนานั้น ได้มีการประมาณกันว่าจะเริ่มขึ้นเมื่อประมาณไม่เกิน 20 ปีที่ผ่านมา โดยเป็นการนำเอาวรรณกรรมประเภทชาดกและประเภทตำนานมาปรับใช้ให้เข้าพิธีศพในปัจจุบัน และได้มีความแพร่หลายของการนำเอาละครชาดกอันเป็นวรรณกรรมฉบับย่อมาใช้แทนวรรณกรรมที่จารลงบนใบลาน เนื่องจากภิกษุรุ่นหลังนั้น ไม่สันทัดในการอ่านอักษรธรรมล้านนาจากใบลาน รวมทั้งยังได้เห็นความแพร่หลายของการนำวิธีการแสดงพระธรรมเทศนา

ปาฐกถาธรรมแบบภาคกลาง หรือการแสดงพระธรรมเทศนาแบบปากเปล่ามาใช้แสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพแบบล้านนามากขึ้น โดยเฉพาะในพิธีศพที่จัดขึ้นในเขตอำเภอเมือง

แต่ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า คัมภีร์ประเภทอื่นที่นำมาใช้ในพิธีศพแบบล้านนานั้นจะเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องแต่อย่างใด วรรณกรรมรวมทั้งการปาฐกถาธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้กับพิธีศพแบบล้านนาเหล่านี้ เกิดขึ้นมาได้ก็ด้วยเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงอันเกิดมาจากสาเหตุต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา ความเชื่อ หลายประการได้แก่

1. สภาพทางสังคม เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

ความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมตามกาลเวลานี้ นับว่าส่งผลต่อการใช้วรรณกรรมในพิธีศพโดยตรง ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์หลาย ๆ รูปทั้งในเขตจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนพบว่าโดยปกติแล้วพระสงฆ์ผู้ได้รับนิมนต์ให้ไปเทศน์ธรรมในพิธีศพ มักจะถูกขอร้องจากเจ้าภาพให้ช่วยลดเวลาในการเทศน์อยู่เสมอ ยกเว้นการแสดงพระธรรมเทศนาด้วยวรรณกรรมมหาชาติ ส่วนที่เป็นวรรณกรรมอนิสงส์และวรรณกรรมคำสอนนั้น มักจะได้รับการนิมนต์ให้แสดงพระธรรมเทศนาให้สั้นลง จึงปรากฏบ่อยครั้งที่พระผู้เทศน์ได้แสดงพระธรรมเทศนาตามธรรมเนียมเฉพาะส่วนต้นและส่วนปลายเท่านั้น โดยได้เว้นส่วนเนื้อหาตรงกลางไป โดยอ้างว่าเพื่อลดเวลาการแสดงพระธรรมเทศนา ซึ่งการแสดงพระธรรมเทศนา แบบนี้เรียกว่า *เทศน์ต้น*

ทั้งนี้ย่อมเป็นผลสืบเนื่องมาจากผู้ที่เข้าร่วมงานศพนั้นต้องการเร่งไปทำกิจกรรมประการอื่นต่อ จึงขอร้องให้ลดเวลาการเทศน์ เมื่อลดเนื้อหาแล้ว จุดประสงค์ของวรรณกรรมที่ต้องการสอนข้อธรรมกับผู้มาร่วมงานศพนั้นก็หายไปด้วย พระครูสถิตจิตตสังวร (เสถียร คำเกตุ) วัดช้างข้าวน้อยเหนือ จังหวัดลำพูน (สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2542) ได้กล่าวว่า การที่คัมภีร์ใบลานได้ถูกนำมาผลิตใหม่กลายเป็นคัมภีร์กระดาษและได้ตัดทอนข้อความต่างๆ ออกไปมากเพื่อรองรับเหตุผลในเรื่องเวลาดังกล่าวด้วย อีกทั้งคนที่มาร่วมงานนั้นส่วนใหญ่ต้องการเพียงมาเคารพศพและนั่งอยู่สักระยะเท่านั้น เนื่องจากมีธุระหรือกิจกรรมอื่นที่จะต้องทำต่อไปอีก ผิดกับในสมัยก่อนที่คนในชุมชนมักจะมาร่วมงานกันอย่างมากและเต็มใจ

อย่างไรก็ดี วรรณกรรมคำสอนจากลานกระดาษหลายๆ เรื่องก็ยังคงนำเสนอข้อคิดและหัวข้อธรรมที่เหมาะสมกับคนในยุคสมัยปัจจุบัน ได้เป็นอย่างดีแม้จะเป็นฉบับย่อความก็ตาม วรรณกรรมเหล่านี้จึงยังคงมีการนำเอามาใช้อย่างต่อเนื่องเป็นเอกลักษณ์ของพิธีศพแบบล้านนาจนถึงปัจจุบัน

2. ความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม

ถึงแม้ว่าคนส่วนใหญ่จะยังคงมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าความเชื่อถือเหล่านั้นลดหย่อนลงไปมาก ทำให้ความรู้ทางศาสนามีน้อยกว่าในอดีต อีกทั้งความคิด

ความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและการเรียนรู้ ทำให้คัมภีร์ที่มีการจดจารตามความนึกคิดของคนในอดีตนั้น ไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควรต่อวิถีคิดในปัจจุบัน การกล่าวถึงผลบุญที่จะได้รับเป็นจำนวนเท่าใดๆ ในวรรณกรรมประเภทอนิสงส์นั้น ไม่สามารถโน้มน้าวให้คนในปัจจุบันได้ตระหนักและหันมาร่วมมือในการกระทำกิจกรรมพิธีศพตามอย่างในอดีตอีกต่อไป

จากการสำรวจพบว่า การนำเอาวรรณกรรมประเภทอนิสงส์มาใช้ในพิธีศพนั้นลดน้อยลงไปมาก ส่วนวรรณกรรมคำสอนนั้นยังมีการนำมาใช้อยู่พอสมควร แต่ก็นิยมอยู่ในเขตนอกอำเภอเมือง ส่วนในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ พบว่านิยมการแสดงพระธรรมเทศนาแบบปาฐกถาธรรมมากกว่าในรูปแบบอื่น ซึ่งจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ผู้แสดงพระธรรมเทศนา และผู้ที่มาฟังธรรมนั้น เห็นตรงกันว่า การแสดงพระธรรมเทศนาแบบปาฐกถาฟังง่ายกว่า ส่วนชาดกเรื่องพระเวสสันดรนั้นมีเนื้อหาที่สนุก และน่าติดตามกว่าเรื่องราวในวรรณกรรมคำสอน

จึงทำให้อาจารย์มองภาพรวมได้ว่าในการแสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพล้านนาปัจจุบัน จะใช้แสดงพระธรรมเทศนาการปาฐกถาธรรมที่อิงอยู่กับข้อธรรมซึ่งเข้าใจง่าย และการแสดงพระธรรมเทศนาแบบมหาชาติที่เป็นที่นิยมกันมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ยังคงใช้วรรณกรรมคำสอนในการแสดงพระธรรมเทศนาอยู่ เนื่องจากมีข้อหลักธรรมที่ตรงกับจุดประสงค์ของการสอนในการที่จะให้ผู้ฟังได้พิจารณาถึงหลักคิดทางศาสนา

การเทศน์ด้วยวรรณกรรมประเภทอนิสงส์นั้นก็ยังคงมีการนำมาใช้อยู่ เนื่องจากถือกันว่าเป็นธรรมที่ศักดิ์สิทธิ์และจดจารกันมาแต่สมัยโบราณ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้เกิดความนิยมในการนำเอาวรรณกรรมอนิสงส์และวรรณกรรมคำสอน มาถวายให้กับวัดเพื่อเป็นทานเป็นบุญกุศลแก่ทั้งผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วย

3. เนื้อหาที่เหมาะสมกับยุคสมัย แต่ยังคงอุดมมั่งหมายเดิมของการให้คติธรรม

เป็นเรื่องที่สามารถพิจารณาได้โดยง่ายว่า คนทั่วไปรวมทั้งพระสงฆ์เองย่อมต้องแสวงหาสิ่งใหม่ น่าสนใจ และชวนให้ติดตามมากกว่าสิ่งที่มีอยู่แต่เดิม ดังนั้นวรรณกรรมประเภทอื่นและการแสดงพระธรรมเทศนาในรูปแบบอื่นนอกเหนือจากฉบับเดิมที่ใช้กันมาเป็นเวลานานที่มีคุณลักษณะดังกล่าว จึงเป็นที่ยอมรับมากขึ้น ประกอบกับการนำมาประยุกต์ใช้ให้มีเนื้อหาและจุดประสงค์ที่ใกล้เคียงกับวรรณกรรมชุดเดิม เป็นการเพิ่มเติมการสอนเกี่ยวกับเรื่องข้อหลักธรรมต่างๆ ที่นิยมกล่าวในพิธีศพ อาทิ เรื่องของสังขารร่างกาย ความไม่เที่ยง การถือศีล การประพฤติตนในสังคม รวมทั้งความยึดหยุ่นของการนำไปใช้และการดัดแปลงได้ง่าย ส่งผลทำให้วรรณกรรมและกลวิธีการนำเสนอชุดใหม่ได้ถูกนำไปใช้ในพิธีศพเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ .